

სიმონ ძვადიანი

საქართველოს
ისტორია

შემოკლებული კურსი

მესამე გამოცემა სურათებითა და კარტით

1. ჩვენი სამშობლო.

ჩვენი სამშობლო არის საქართველო. ჩვენ ყველანი ქართველები ვართ, ვინაიდან ჩვენი დედა-ენა ქართულია. საქართველოს ერთი ნაწილი უკირავს ოსმალეთს, მეორე უფრო დიდი ნაწილი კი რუსეთს. ოსმალებმა ძალათ მოგლიჯეს საქართველოს ის ნაწილი და მცხოვრებთ მიადებინეს თავის სარწმუნოება. რუსეთს კი ჩვენ თვითონ შეუკავშირდით იმ მოსაზრებით, რომ დიდი რუსეთი გაგვიწევდა მფარველობას და გვიხსნიდა აურაცხელ მტერთაგან. საქართველოში მოისპო მეფობა, დამყარდა რუსული მართვა-გამგეობა და გაბატონდა რუსული ენა.

ძველათ ასე არ იყო. საქართველოს ყავდა საკუთარი მეფე, ქონდა საკუთარი მართვა-გამგეობა, სასამართლო, შკოლა, ფული და ჯარი; როგორც ეკლესიასა და შკოლაში, ისე სასამართლოში ქართული ენა იყო გამეფებული. ქართველი ერი სტკებოდა თავისუფლებით, მაგრამ ამავე დროს მას ეხვია ირგვლივ აუარებელი მტერი და არ აძლევდა მოსვენებას: ყველას სურდა ჩაეგდო ხელში ჩვენი მდიდარი და მშვენიერი ქვეყანა: ყველას სურდა დაედგა ქართველი ერის კისერზე მონობის მძიმე უღელი. ხდებოდა საშინელი ბრძოლა, იღვროდა ჩვენ წინაპართა სისხლი და ირწყოდა მით საქართველოს ველნი და ვეზირნი; მაგრამ ქართველი ერი არ იყო ლაჩარი; იგი ასე ადვილათ არ უთმობდა მტერს ბრძოლის ველს; ასე იაფათ არ ყიდდა თავისუფლებას. ქართველთა მცირე რაზმი ლომებრ იბრძოდა მტარვალთა წინააღმდეგ და ხში-

ათ ამარცხებდა ათჯერ მეტ მტრის ლაშქარს. მამაცო-
ით განთქმულ ქართველს არა იშვიათათ მხარს უშეენებ-
და ბრძოლის ველზე ქართველი ქალი და თავის გამირო-
ბით აქეზებდა ქმარს, ძმებსა და შვილებს.

ზავიდა ათასი წლები; მტრები გამძლავრდენ, ქარ-
თველი ერი კი დაიქანცა და დასუსტდა მუდმივი ბრძო-
ლით; ის იძულებული გახდა შეკავშირებოდა ჩუხეთს.

2. ქართველი ტომები.

იშვიათია ქვეყანაზე ერი, რომელსაც ეკავოს ისეთი
ქარგი ქვეყანა, როგორცაა საქართველო. ეს მშვენიერი
მხარე გადაშლილა ორ ზღვას შორის და ხიბლავს ადამი-
გნს. ჩრდილოეთით მას იფარავს ცივი ქარისაგან თოვლით
ქოსილი ქავკასიონი. ტყით დაბურული მთა-გორაკები,
ვახით შემკული მწვანე კორდები, პურის, სიმინდის და
ლომის ყანებით ოქროთ ბზინავი ვრცელი ქალები, — აი
საქართველოს ტურფა ბუნება! მასზე მოცქრილობენ ან-
კარა მდინარეები, მთებიდან გადმოქუხს ბროლის ჩანჩქერი
და ახარებს ქართველის გულს.

საქართველოს საზღვრებია: აღმოსავლეთით თეთრი
ანუ კასპიის ზღვა დასავლეთით შავი ზღვა, სამხრე-
თით სპარსეთი და ოსმალეთი, ჩრდილოეთით კი ქავკა-
სიონის ქედი. მთელი საქართველო იყოფა სამ ნაწილათ:
აღმოსავლეთი საქართველო ანუ ივერია, დასავლეთი
საქართველო ანუ კოლხიდა და სამხრეთი საქართველო
ანუ მესხეთი. საქართველოს სამივე ნაწილი იყოფა რამ-
დენიმე წვრილ მხარეთ ანუ ნაწილათ. ივერიის ნაწილე-
ბია: ქართლი, კახეთი, თუშ-ფშავ-ხევსურეთი, შიზიყი,

საინგილო, ბორჩალო და განჯა ანუ რანი. კოლხიდის ნაწილებია: იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი, ჭანეთი ანუ ლაზიკა და კაბადოკია. მესხეთის ნაწილებია: ჯავახეთი, შავშეთი, ერუშეთი, ლიბანა და კლარჯეთი. ღღეს კიდევ ჯავახეთის ერთ ნაწილს ქვია ახალციხე. შავშეთის ნაწილს—აჭარა და კლარჯეთის ნაწილს ქობულეთი.

აქ ჩამოთვლილ საქართველოს კუთხეებში ცხოვრობენ ქართველი ტომები, რომელთაც ქვიათ იმავე მხარეების სახელები; მაგ., შართლში არიან ქართლები, ძახეთში—კახელები, იმერეთში—იმერლები, შურიაში—გურულები და სხ. აუარებელმა მტერმა და ხანგძლივმა ომებმა ფრიად შეამცირეს ქართველთა რიცხვი. წინათ, დიდი თამარის დროს, ქართველთა რაოდენობა იყო ხუთ მილიონამდი, ახლა კი ძლივს აღის ორ მილიონ-ნახევრამდი. ათასი წლების განმავლობაში ულმობელმა მტრებმა დაღეწეს და დაგლიჯეს ჩვენი უბედური სამშობლო, ააოხრეს განაპირა ქვეყნები და გაამუსულმანეს თითქმის მთელი მესხეთი, ჭანეთი და კაბადოკია.

3. ძველი გადმოცემა ქართველების შესახებ.

არსებობს ერთი შესანიშნავი ქართული წიგნი, რომელსაც ქვია „ქართლის ცხოვრება“. ეს დიდი წიგნი შედგენილია ძველათ უმთავრესათ ქართველ ბერთაგან და მოთავსებულია შიგ ქართველი ერის ისტორიული ამბები. აი, ამ წიგნში არის მოთხრობილი ზღაპრული ამბავი, თუ როგორ წარმოსდგენ ქართველები, სომხები და ძველადის სხვა ერები.

„მართლის ცხოვრების“ თქმით ქართველნი, სომეხნი, ლეკნი და საერთოდ ძავეკასიის ერნი ყოფილან წარმომდგარი ერთი შტოისაგან. მათი წინაპარი ყოფილა თარგამოსი, რომელსაც ყოლია მრავალი შვილი; მათში უფრო სახელგანთქმული ყოფილან: ქართველთა წინაპარი ქართლოსი, სომეხთა წინაპარი ჰაოსი, ლეკთა წინაპარი ლეკოსი და ძავეკასის მთის ხალხთა წინაპარი კავკაზოსი.

თარგამოსის უძველესი ბინა ყოფილა ბაბილონი. ბოდოლის აშენებისა და ენათა შერევის შემდეგ თარგამოსი თავის შთამომავლობით დასახლებულა პარატის მთის ძირას, აქედან კი დაუქერია მთელი ამიერ ძავეკასია და ძავეკასიონის ქედი. თარგამოსის შვილთა ბძანებელი ყოფილა გმირი ნებროთი, აშურ-ბაბილონის დამაარსებელი. შემდეგ თარგამოსის შთამომავალნი მეტად გამრავლებულან, შეერთებული ძალით აუტეხიათ ომი ნებროთისთვის, უძლევიათ და მოუპოვებიათ თავისუფლება. ამ რიგათ „მართლის ცხოვრების“ გადმოცემით ძავეკასიის ყველა ერი ყოფილა ძმები, ვინაიდან მათი საერთო წინაპარი იყო თარგამოსი.

4. მამასახლისობის დრო.

ძველ დროშივე ქართველი ერი იყოფოდა ტომებათ, თემებათ, გვარებათ და ოჯახებათ. მათ ყავდათ უფროსებათ მამასახლისნი. ახლო ნათესავები ერთად შეადგენდენ ოჯახს; რამდენიმე მონათესავე ოჯახი, ერთად დასახლებული, შეადგენდა გვარს; რამდენიმე გვარი, ერთ

კუთხეზე დასახლებული, შეიცავდა თემს; რამდენიმე თემი კი ერთად შეადგენდა ტომს, ყველა ტომი ერთად შეიცავდა ქართველ ერს. ამ რიგათ ოჯახთა მამასახლისნი ემორჩილებოდენ გვარის მამასახლისს, გვართა მამასახლისნი თემის მამასახლისს, თემთა მამასახლისნი კი ტომის მამასახლისს. ტომთა მამასახლისებს შორის უფროსობდა ქართლის მამასახლისი, რომელიც ბინადრობდა მცხეთაში. მამასახლისთა მოვალეობა იყო ხალხის შინაური მართვა-გამგეობა, ბეგრის აკრეფა, ომის დროს ჯარების მოწვევა და წინ გაძლოლა.

როგორც მამასახლისებს, ისე საერთოდ ყველა მოხელეს ირჩევდა თვით ხალხი. ხალხივე ადგენდა კანონებს, ასამართლებდა მომჩივანთ და სჯიდა დამნაშავეთ. ასეთმა წეს-რიგმა გასტანა დიდხანს, რამდენიმე საუკუნეს. შემდეგ კი ხალხმა უფრო სასარგებლოთ სცნო მოესპო მამასახლისობა და მის ნაცვლად დაეარსებია მეფობა. მეფობის დაარსებით ხალხის უფლება შესამჩნევათ იფარგლებოდა და გადადიოდა მეფის ხელში. ნაცვლათ ამისა ერთი მეფე, ე. ი. ქვეყნის ერთი ბძანებელი უფრო სწრაფათ კრეფდა ჯარებს და აღვილათ ამარცხებდა შემოსეულ მტერს. თითქმის ყველა ჩვენს მეზობელს უკვე მეფეები ყავდათ; ისინი უცბათ კრებდენ ჯარებს და არბევდენ საქართველოს. ჩვენი მამასახლისები კი ისე მალე ვერ ასწრებდენ შეკრებას და ჯარების მოწვევას. ამგვარი წესი ძლიერ აფერხებდა საქმეს. ამიტომ ქართველმა ერმა გადაწყვიტა მამასახლისობის ნაცვლათ შემოეღო ერთმეფობა. მართმა გარემოებამ ხელი შეუწყო ამ აზრის განხორციელებას; ეს იყო მაკედონელთა მიერ საქართველოს დაპყრობა.

5. მაკედონელი ბატონობა.

მეოთხე საუკუნის მეორე ნახევარში ძრისტეს დაბადებამდი გამოჩნდა დიდებული გმირი ალექსანდრე მაკედონელი, მაკედონის მეფე. ალექსანდრემ შეკრიბა საბერძნეთში საუკეთესო ჯარი, მშვენიერათ შეიარაღებული, და გადმოვიდა აზიაში სპარსეთის დასაპყრობათ. ბმირი ალექსანდრე რამდენჯერმე შეებრძოლა სპარსეთის მეფეს და სასტიკათ დაამარცხა. მან დაიპყრო მთელი სპარსეთი და სხვა მრავალი ქვეყანა.

ამ დიდ ბრძოლაში სპარსეთის მეფეს ეხმარებოდენ ქართველები. ბანრისხებულმა ალექსანდრემ საქართველოს დასაპყრობათ გამოგზავნა აზო დიდიჯარით. აზომ დაიპყრო მთელი ივერია და დაადვა მონობის მძიმე უღელი. ბრძოლაში მოკლეს ქართლის მამასახლისი სამარა და მისი ძმა მიტრიდატი. დიდი სასტიკობა გამოიჩინა აზომ საქართველოში; მან დაანგრია მრავალი ციხე, ოთხ საუკეთესო ციხეში კი ჩააყენა თავის ლაშქარი. მანვე დაბეგრა მძიმეთ ქართველი ხალხი და დაუწყო მას უდიერათ მოქცევა. ჭართველებმა იგრძნეს მონობის სიმწვავე. ბევრ საუკეთესო ქართველს უმიზეზოთ მოუღეს ბოლო მტარვალეებმა. ბევრი დამცირება, წვალება და უსამართლობა ხვდათ წილათ ქართველებს მაკედონელთაგან. ჭართველი ერი აშფოთდა ბატონების წინააღმდეგ; მან შეიგნო ერთობის ძალა. შველანი მზათ იყვენ მოეხდინათ ამბოხება აზოს წინააღმდეგ და ბრძოლით მოეპოვათ თავისუფლება. ჭართველები ელოდენ მხოლოდ გმირს, მეთაურს და აჰა გამოჩნდა გმირიც! ეს იყო ქართლის მამასახლისის სამარას ძმისწული ფარნაოზი.

6. შარნაოზ ბმირი.

აზოს შიშით დედამ პატარა შარნაოზი გადამალა ოსეთში. ღვეჯკაცდა თუ არა შარნაოზი, ჩამოვიდა ქართლს და დაბინავდა მცხეთაში. მას გულს უკლავდა ქართველი ერის კვნესა მონობის მძიმე უღელში. ბმირი ჰაბუკი ეძებდა დროს და შემთხვევას შურის საძიებლათ და მტარვალთა გასარეკათ საქართველოდან. მს დროც დადგა. მრთ დღეს ფარნაოზი ნადირობდა მახლობელ ტყეში; სტყორცნა ისარი ირემს, დასქრა და გაეკიდა დასაქერათ. ძარგა ხნის დევნის შემდეგ დაეწია ირემს და მოკლა. ამასობაში დალამდა კიდევ. შარნაოზი იქვე ტყეში დარჩა და დაუწყო ძებნა შესაფერ ბინას. უცებ თვალი მოკრა გვირაბს, შევიდა შიგ, აანთო კვარი და ნახა გვირაბში ორი განყოფილება, ქვით ამოქოლილი. ფარნაოზმა დაანგრია შესავალი და ნახა შიგ აუარებელი განძი, ოქრო და ვერცხლი. სამ ლამეში შარნაოზმა გადმოზიდა ჩუმათ ეს დიდი განძი თავის დედისა და დების დახმარებით და დაფლა საიდუმლო ალაგას. შემდეგ ამ დიდი ქონებით და მთელი ოჯახით იგი ეწვია კოლხიდის მამასახლისს ქუჯის. აქ ეს ორი სამშობლოს მოყვარული გმირი, ჭუჯი და შარნაოზი, შეუდგენ მზადებას და ჯარების შეკრებას მაკედონელთა ვასადევნათ. მათ შეაგროვეს ძოლხიდაში დიდი ლაშქარი, დაიქირავეს ოსები და ლეკები, მოიწვიეს ქართლელები, მიიმხრეს აგრეთვე მაკედონელთა ჯარის ერთი ნაწილი, ათას კაცამდი, და გაემართენ მცხეთას აზოს წინააღმდეგ. შეშინებული აზო გაიქცა კლარჯეთს; აქ დაიბარა მან საბერძნეთიდან დიდი ჯარი. შარნაოზი და ჭუჯი არ შეუშინდენ მტერს; ისინი თავს დაესხენ აზოს და საშინლათ დაამარცხეს. თვით აზო მოკლეს ამ

ბრძოლაში. მთელი საქართველო გათავისუფლდა მაკედონელთა ბატონობისაგან. აღტაცებულმა ერმა შარნაოზ გმირი აღიარა საქართველოს მეფეთ. იგი ეკურთხა მცხეთაში 302 წელს ჭრისტეს მოსვლამდი. ჭუჯიმ შეირთო ცოლათ შარნაოზის და, იგი გახდა დასავლეთ საქართველოს ერისთავათ.

7. პირველი მეფე შარნაოზი.

(302—237 წ. ჭრ. წ.).

ამ რიგათ საქართველოში დაარსდა მეფობა. შარნაოზი მეტად გონიერი მეფე გამოდგა. მან ააშენა მაკედონელთაგან დანგრეული ციხე-კოშკები. შემოაწვლო სატახტო ქალაქ მცხეთას ფრიად მტკიცე და მაღალი გალავანი, დაყო საქართველო ცხრა საერისთავოთ, შეავსო ქართული ანბანი, ხელი შეუწყო მრეწველობისა და ხელოვნების განვითარებას და შეადგინა ქართველთაგან ძლიერი ლაშქარი. თავისუფალი ერი გაიმართა წელში და შეუდგა ნივთიერსა და სულიერ განვითარებას.

შარნაოზ მეფემ გადმოიღო სპარსეთიდან ახალი სარწმუნოება, ცეცხლის თაყვანისცემა, და აღმართა მცხეთის სიახლოვეს ჭართლოსის მთაზე კერპი არმაზი, სპილენძ-ოქროსაგან გაკეთებული და ძვირფასი თვლებით მოკედლილი. შარნაოზმა იმეფა 65 წელი და მიიწვალა 237 წელს ჭრისტეს დაბადებამდი.

თუ რა მდგომარეობაში იყო ძველ დროში საქართველო, ამას მოგვითხრობს სტრაბონი.

8: ქართველები პირველ საუკუნეში.

პირველ საუკუნეში ქრისტეს წინ საქართველოში იმოგზავრა საბერძნეთის მეცნიერმა სტრაბონმა, დედით ქართველმა, შეადგინა საქართველოს რუკები (გეოგრაფიული კარტები), ასწერა ჩვენი ქვეყანა და ქართველი ერის ვითარება.

სტრაბონის მოწმობით იმ დროს საქართველო ყოფილა მეტათ მკიდროთ დასახლებული; სოფელ-ქალაქებს ამკობდა ლამაზათ აგებული და კრამიტით დახურული სახლები, ქალაქებში იყო გაშენებული მშვენიერი ღუქნები და ბაზრები. შართო გზატკეცილები და მტკიცე ხიდები ხელს უწყობდა ვაჭრობა-მრეწველობის აყვავებას. ხალხი მისდევდა აგრეთვე მადნეულობის დამუშავებას; ხოლო უმთავრესი სახსარი ცხოვრებისა იყო მეურნეობა, ე. ი. კირნახულის მოყვანა, მებაღეობა, მევენახობა-მელვინეობა და საქონლის მოშენება.

სტრაბონისავე თქმით ქართველი ერი ყოფილა იმ დროს გაყოფილი ოთხ წოდებათ: პირველ წოდებას შეადგენდენ სამეფო გვარი და დიდებულები, ე. ი. დიდი თავადები (ერისთავები), მეორე წოდებას ეკუთნოდენ მემარნი ანუ აზნაურნი, მესამე წოდება იყო სამღვდელოება, მეოთხე წოდებაში კი შედიოდენ მიწის მუშაკნი, ე. ი. გლეხობა და მსახურნი. ადგილ-მამული ითვლებოდა მთელი გვარის საკუთრებათ, ამიტომ არავის შეეძლო მიწა-წყლის არც დაგირავება და არც გასაჩუქრება. გვარის უფროსათ იყო მისი უხუცესი წევრი.

სტრაბონის დროს საქართველოს ქალაქთა შორის უფრო შესანიშნავი ყოფილა არმაზი (ქართლი), ოლთი-

გადვიდენ მესხეთს და ყველგან აღმართეს ჰრისტეს ჯვარი, მასთან ქმნიდენ მრავალ სასწაულს ლეთისმშობლის ხატის საშვალეებით. აუარებელი ხალხი სტოვებდა წარმართობას და ღებულობდა ქრისტიანობას. ამ ორი მოციქულის წყალობით მთელ ძოლხიდასა და მესხეთში მტკიცეთ მოიდგა ფეხი ქრისტიანობამ.

ივერია ანუ აღმოსავლეთი საქართველო კი გაქრისტიანდა მეოთხე საუკუნეში წმ. ნინოს მეოხებით.

10. წმინდა ნინო.

წმინდა ნინო იყო შთამომავლობით კაპადოკიელი (ქართველი), ახლო ნათესავი წმ. გიორგისა, რომელიც ითვლება ჩვენში უუდიდეს წმინდანათ. ნინო ადრე დაობლდა; იგი წაიყვანა მრუსალიმს და აღზარდა ბიძამისმა, მრუსალიმის პატრიარქმა. ნინომ შესანიშნავათ შეისწავლა საღვთო წერილი და შეიქნა გატაცებული ქრისტიანი. 14 წლის ნინო უკვე ოცნებობდა წასულიყო საქადაგებლათ და ქეშმარიტ გზაზე დაეყენებია წარმართი ხალხი; განსაკუთრებით ის ფიქრობდა ივერიაზე, სადაც წამოელოთ ქრისტეს კვართი (პერანგი). რამდენიმე წლის შემდეგ გავრცელდა ხმა, რომის დედოფალს მღვნეს სურს მიიღოს ჰრისტეს რჯულიო. ამ ამბის გაგონებაზე ნინო გაეშურა რომისკენ. ბზაზე ის შეჩერდა დროებით ქ. ეფესის ქალთა მონასტერში, სადაც იყო 50 მონაზონი, მათ ს.ო.რის მშვენიერი რიფსიმე. რომის იმპერატორს მოხსენდა რიფსიმეს მშვენიერების ამბავი და მოისურვა მისი ცოლათ შერთვა. ეს გაიგეს ეფესის მონაზვნებმა და გაიპარენ სომხეთს, სადაც ისინი შეიპყრო და აწამა სომხეთის მეფემ. შემთხვევით გადაარჩა ტყვეობას წმ. ნინო; იგი და-

იმალა ვარდის ბუჩქში. ძალწული ნინო მხურვალე ცრემლით ევედრებოდა ლმერთს და თხოვდა შეელას. ამ დროს მოესმა ხმა ზეციდან: აღსდევ და წადი ჩრდილოეთს, სადაც ბლომათაა სამკალი, ხოლო მუშაკი არ ჩანსო.

იმედით აფრთოვანებული ნინო გაემართა ივერიისკენ. პირველათ იგი მივიდა ჯავახეთს. აქედან დაინახა მან თოვლით მოსილი უზარმაზარი მთები. ამ დიადმა სანახაობამ შიშის ზარი დასცა სუსტ ქალწულს, მან შეწუხებით წამოიძახა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული ჩემიო“, და იწყო მხურვალე ვედრება. ამ ლოცვაში ნინოს მიეძინა. სიზმარში გამოეცხადა მას ლეთისმშობელი ანგელოზებით, დალოცა ნინო, მისცა ვაზის ჯვარი, გაამხნევა და უბძანა წასულიყო ივერიას ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლათ. მწყევლებისაგან ნინომ შეიტყო მცხეთის გზა და გაემართა ქართლისკენ. ღიდი გაქვირება განიცადა მან ამ მგზავრობაში. როგორც იყო, მივიდა ქ. ურბნისს, სადაც ნახა კერპთმსახური ხალხი. აქ ურიათა უბანში ნინო დარჩა ერთ თვეს და სწავლობდა ქართველთა ზნე-ჩვეულებას. მართი თვის შემდეგ ურბნისის მცხოვრებნი გაემართენ მცხეთას პრმაზის დღესასწაულზე; მათ გაყვა წმ. ნინოც.

11. წმ. ნინო ივერიაში.

მცხეთაში ნინომ იხილა საოცარი სანახაობა: მთელი ქართლის მცხოვრებნი, დიდი და პატარა, მიეშურებოდნენ არმაზის მთაზე. ღიდებულათ მორთული მეფე მირიანი თავის მეუღლე ნანა დედოფლით მიბძანდებოდა იქ. მათ წინ მიქონდათ სამეფო დროშები, აფენდნ

გადვიდენ მესხეთს და ყველგან აღმართეს ჰრისტეს ჯვარი, მასთან კმნიდენ მრავალ სასწაულს ლეთისმშობლის ხატის საშვალეებით. აუარებელი ხალხი სტოვებდა წარმართობას და ღებულობდა ქრისტიანობას. ამ ორი მოციქულის წყალობით მთელ ქოლხიდასა და მესხეთში მტკიცეთ მოიდგა ფეხი ქრისტიანობამ.

ივერია ანუ აღმოსავლეთი საქართველო კი გაქრისტიანდა მეოთხე საუკუნეში წმ. ნინოს მეოხებით.

10. წმინდა ნინო.

წმინდა ნინო იყო შთამომავლობით კაპადოკიელი (ქართველი), ახლო ნათესავი წმ. გიორგისა, რომელიც ითვლება ჩვენში უუდიდეს წმინდანათ. ნინო ადრე დაობლდა; იგი წაიყვანა მრუსალიმს და აღზარდა ბიძამისმა, მრუსალიმის პატრიარქმა. ნინომ შესანიშნავათ შეისწავლა საღვთო წერილი და შეიქნა გატაცებული ქრისტიანი. 14 წლის ნინო უკვე ოცნებობდა წასულიყო საქადაგებლათ და ქვემარტ გზაზე დაეყენებია წარმართი ხალხი; განსაკუთრებით ის ფიქრობდა ივერიაზე, სადაც წამოეღოთ ქრისტეს კვართი (პერანგი). რამდენიმე წლის შემდეგ გავრცელდა ხმა, რომის დედოფალს მლქენეს სურს მიიღოს ჰრისტეს რჯულიო. ამ ამბის გაგონებაზე ნინო გაეშურა რომისკენ. ზხაზე ის შეჩერდა დროებით ქ. ეფესის ქალთა მონასტერში, სადაც იყო 50 მონაზონი, მათ ს.ო.რის მშვენიერი რიფსიმე. რომის იმპერატორს მოხსენდა რიფსიმეს მშვენიერების ამბავი და მოისურვა მისი ცოლათ შერთვა. ეს გაიგეს ეფესის მონაზვნებმა და გაიპარენ სომხეთს, სადაც ისინი შეიპყრო და აწამა სომხეთის მეფემ. შემთხვევით გადარჩა ტყვეობას წმ. ნინო; იგი და-

იმალა ვარდის ბუჩქში. ძალწული ნინო მხურვალე ცრემლით ევედრებოდა ლმერთს და თხოვდა შეველას. ამ დროს მოესმა ხმა ზეციდან: აღსდევ და წადი ჩრდილოეთს, სადაც ბლომათაა სამკალი, ხოლო მუშაკი არ ჩანსო.

იმედით აფრთოვანებული ნინო გაემართა ივერიისკენ. პირველთ იგი მივიდა ჯავახეთს. აქედან დაინახა მან თოვლით მოსილი უზარმაზარი მთები. ამ დიადმა სანახაობამ შიშის ზარი დასცა სუსტ ქალწულს, მან შეწუხებით წამოიძახა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული ჩემიო“, და იწყო მხურვალე ვედრება. ამ ლოცვაში ნინოს მიეძინა. სიზმარში გამოეცხადა მას ლეთისმშობელი ანგელოზებით, დალოცა ნინო, მისცა ვაზის ჯვარი, გაამხნევა და უბძანა წასულიყო ივერიას ქრისტეს სარწმუნოების საქადაგებლათ. მწყევლებისაგან ნინომ შეიტყო მცხეთის გზა და გაემართა ქართლისკენ. ღიდი გაქივრება განიცადა მან ამ მგზავრობაში. როგორც იყო, მივიდა ქ. ურბნისს, სადაც ნახა კერპთმსახური ხალხი. აქ ურითათა უბანში ნინო დარჩა ერთ თვეს და სწავლობდა ქართველთა ზნეჩვეულებას. მრთი თვის შემდეგ ურბნისის მცხოვრებნი გაემართენ მცხეთას არმაზის დღესასწაულზე; მათ გაყვა წმ. ნინოც.

11. წმ. ნინო ივერიაში.

მცხეთაში ნინომ იხილა საოცარი სანახაობა: მთელი ქართლის მცხოვრებნი, ღიდი და პატარა, მიეშურებოდნენ არმაზის მთაზე. ღიდებულათ მორთული მეფე მირიანი თავის მეუღლე ნანა დედოფლით მიბძანდებოდა იქ. მათ წინ მიქონდათ სამეფო დროშები, ატყენდნ

ვარდ-ყვავილებს, უკრავდენ საკრავთ და გალობდენ სხვა-
დასხვა საგალობლებს.

ნინო გაერია ხალხში და შევიდა საკერპოს გალა-
ვანში არმაზის გორაზე. აქ მან იხილა საზარელი სურა-
თი: გორის წვერზე იდგა სპილენძის უზარმაზარი კერპი,
ტანთ ეცვა ოქროს ჯაჭვი და თავს ეხურა ოქროსავე
მუზარადი, ზურმუხტის თვლებით შემკული, ხელში ატ-
რიალებდა ელვარე ხმალს. ეს იყო ივერიელთა უპირვე-
ლესი კერპი არმაზი, რომელსაც შიშით ვერავინ ეკარე-
ბოდა, ვერც მეფე და ვერც ერის კაცი. ამ უმთავრეს
კერპის ორივე მხრივ იდგა ოქრო-ვერცხლისაგან შემზა-
დებული სხვა კერპები. აუარებელი მლოცველი მიწაზე
დამხობილი ევედრებოდა კერპებს და სწირავდა სხვერპლს,
ზოგიერთი საკუთარ შვილებსაც.

წმ. ნინომ იხილა ეს საშინელი სურათი, დაიჩოქა,
აღაპყრო ზეცათ ხელნი და მდულარე ტრემლით შეევედრა
ღმერთს, რათა მოეხდინა სასწაული, დაემხო კერპნი და
აეხილა გონების თვალი ივერთა ერისათვის. მოხდა სა-
სწაული: უცბათ დაბნელდა ცა, ამოვარდა საშინელი ქა-
რიშხალი, შეიქნა უცნაური ქექა-ქუხილი, გავარდა რამ-
დენჯერმე მეხი და წამოვიდა სეტყვა. თავზარდაცემული
ერი შეეფარა ფარდულებს. ზამოიდარა ცოტა ხანს შემ-
დეგ; გამობრწყინდა მანათობელი მზე. მართველმა ხალხ-
მა მიაპყრო თვალნი არმაზის წვერვალს, მაგრამ იქ აღარ
ჩანდა მისი კერპები; მეხსა და სეტყვას დაემსხვრია ისი-
ნი, ქარსა და ნიაღვარს ჩაეყარა ხევსა და ნაპრალებში.
იმათ აღაგას კი ვილაც დაჩოქილ მანდილოსანს აღე-
პყრო ხელნი ზეცათ და ევედრებოდა უხილავ ღმერთს;
ეს იყო წმ. ნინო

12. წმ. ნინოს სასწაულები და მუჟე მირიანი.

წმ. ნინო დაბინავდა მცხეთაში. მან შეაფარა თავი მაყვლის ბუჩქს. აქ ნინომ იწყო ახალი სარწმუნოების ქადაგება და სასწაულო მოქმედება. მისი ვედრებით მეფის მებაღის კოლს მიეცა შვილები. ნინომ განკურნა მომაკვდავი ბავში, თავადის ერთად-ერთი შვილი, განკურნა აგრეთვე უკურნებელ სენით შეპყრობილი ნანა დედოფალი და მისი ბიძა.

ნინოს სახელი, როგორც საოცარი მკურნალის, გაითქვა მთელ ქართლში. მცხეთაში ყველა იცნობდა ამ მშვიდსა და სათნო მონაზონს, ყველას ატკობდა მისი სიტყვა; მისი ქადაგება იზიდავდა ხალხს, განსაკუთრებით ქალებს, რომელთა შორისაც ბევრი გააქრისტიანა ნინომ და გაიხადა თავის მოწაფეთ. მიიღო აგრეთვე ფარულათქრისტეს სარწმუნოება თვით ნანა დედოფალმა; მხოლოდ მირიანი იდგა მტკიცეთ ძველი კერპების თაყვანებაზე და ემუქრებოდა ქრისტიანებს ამოჟლეტას. მაგრამ ერთმა შემთხვევამ მირიან მეფეს შეუცვალა აზრი და გახადა ქრისტეს მსახურათ.

ერთ დღეს მირიანი დიდის ამალით მთაზე ნადირობდა. შეცრია მზე დაბნელდა და მოიკვა მიდამო საშინელმა წყვილიადმა. მეფის ამალა დაფრთხა და გაიფანტა. შრიად შეშინებული მირიანი მხურვალეთ ვედრებოდა თავის კერპებს, მაგრამ ამაოთ; შემდეგ დაუწყო ვედრება ნინოს ღმერთს; სიბმწელე გაქრა და ისეე გაანათა ბრწყინვალე მზემ. მეფემ ირწმუნა ქრისტეს ძლიერება. მირიანი თავის ამალით გამოეშურა მცხეთისკენ. აქ მას მიეგება ნანა დედოფალი აუარებელი ხალხით. შველანი ერთად დიდის ღალადით გაემართენ წმ. ნინოსკენ.

აქ მეფე მირიანი მუხლმოდრეკით ეამბორა ვაზის ჯვარს და ხელაპყრობით აღიდა ძრისტე ლმერთი. ამ სურათის ხილვაზე უსაზღვრო აღტაცებამ შეიპყრო წმ. ნინო და მისი 50 მოციქული. მეფემ გადაწყვიტა ხალხის გაქრისტეიანება და მთელი ივერიის მონათვლა წმ. ნინოს ხელით.

13. ივერიის ბაქრისტეიანება. (324 წ.).

საქართველოს მეზობლათ დასავლეთით მეოთხე საუკუნის დამდეგს ძრისტეს შემდეგ კოსტანტინე დიდმა დააარსა ახალი საბერძნეთის იმპერია, ანუ ბიზანტია და ააგო სატახტო ქალაქი კოსტანტინეპოლი. კოსტანტინე და დედა მისი მლენე მოინათლენ და მთელ ბიზანტიაში გაბატონებულ სარწმუნოებათ ითვლებოდა ქრისტიანობა. კოსტანტინე იმპერატორს მიმართეს ნინომ და მირიანმა, სთხოვეს ღვდლები ქართველი ერის მოსანათლადათ. იმპერატორი დიდი სიხარულით მიეგება ამ ამბავს და მაშინვე გამოგზავნა ეპისკოპოზი იოანე, ორი ღვდელი და სამი დიაკონი; მათვე გამოატანა ჯვარი, მაცხოვრის და ლეთისმშობლის ხატები და სხვა საჩუქრები.

სანამ ბიზანტიიდან მოვიდოდა დაბარებული სამღვდელოება, ნინო და მირიანი შეუდგენ ეკლესიის აგებას მეფის ბაღში. მოკრეს ბაღის შუა ალაგას მდგომარე უზარმაზარი კიპაროსის ხე, რომლის ქვეშაც ხალხის გადმოცემით ემარხა სიდონია უფლის კვართით. ამ კიპაროსის ხიდან გააკეთეს სვეტები. შუა სვეტმა იწყო მირონის დენა და სნეულთა კურნება, ამიტომ მას დაერქვა სვეტი ცხოველი და ეს სახელი შერჩა თვით ტაძარს.

მოვიდა თუ არა მცხეთას იოანე ეპისკოპოზი ღვდელ-
დიაკვნებით, შირიანმა მაშინვე შეკრიბა მთელ ძართლი-
დან დიდებულნი და მდაბიო ხალხი. პირველათ მოინა-
თლა თვით შირიან მეფე წმ. ნინოს ხელით; შემდეგ მოი-
ნათლენ: ნანა დედოფალი, მეფის ძე რევი და მისი მეუ-
ლლე. მას შემდეგ გააკეთეს მტკვარში დიდი სანათლო
და მონათლეს დიდებულნი. ამის ქვემოთ ორმა ღვდელმა
მონათლა მდაბიო ხალხი. მონათლა აგრეთვე იმ დღეს
50 ებრაელი. ეს დიდებული ამბავი მოხდა 324 წელს.

ამას შემდეგ წმ. ნინო გაემართა კახეთს, დაყო
იქ 14 წელი და თავის ქადაგებით გააქრისტიანა ხალხი.
მხოლოდ მთიელები დარჩენ ძველ რჯულზე. დიდმა
შრომამ და მგზავრობამ მოქანცა ნინო; იგი დასნეულდა
და მიიცვალა 14 იანვარს 338 წელს სოფ. ბოდბეს,
ძიზიყში. მადლიერმა ერმა ამ დიდებულ ადამიანს უწოდა
ქართველთა განმანათლებელი და მის უკვდავ ხსოვნას
დღესასწაულობს 14 იანვარს. წმ. ნინო ასაფლავია ბოდ-
ბეს ქალთა მონასტერში.

შირიან მეფემ თავი ისახელა კეთილი საქმეებით:
გამოიწერა კიდევ ბიზანტიდან მრავალი სასულიერო პი-
რი, ააგო საქართველოში ტაძრები და აგრეთვე თვით
მრუსალიმში ააშენა წმ. ჯვრის მონასტერი.

! 14. ვახტანგ ბოგბასლანი. 454.—499 წ.

შირიანს შემდეგ შესანიშნავი მეფე იყო ვახტანგ
გორგასლანი. იგი ადრე დაობლდა, ამიტომ სამეფო სა-
ქმეებს განაგებდა დედა მისი სანდუხტა. დედოფლის სი-
სუსტით ისარგებლეს მტრებმა და დაარბიეს საქართვე-

ლო. ბიზანტიამ მოგლიჯა კლარჯეთი, სამეგრელო და აფხაზეთი; სპარსელებმა კი მოფინეს საქართველო ქურუმებით და იწყეს გავრცელება ცეცხლ-თაყვანისმცემლობის. მაგრამ ყველაზე მეტი ზიანი დაგვმართეს ოსებმა და ხაზარებმა. შვიდი წლის განმავლობაში ეს ველური ხალხნი თამამათ დათარეშობდნენ ქართლ-ქახეთში, აოხრებდნენ დაბა-ქალაქებს, ცარცვავდნენ ქვეყანას და მიყავდათ აურაცხელი ტყვე; სხვათა შორის, მათ გაიტაცეს შახტანგის სამი წლის და.

ამ გაჭივრებაში იყო საქართველო, როცა შახტანგი შესრულდა 15 წლის. მას იმ თავითვე ეტყობოდა დიდი ვაჟკაცობა და მალალი კკუა-გონება. ვახტანგს გულს უკლავდა საქართველოს ასეთი აოხრება და დაბეჩავება. 15 წლის ვახტანგმა შეკრიბა დიდებულნი და ეკურთხა მეფეთ 454 წელს. შახტანგმა გადასწყვიტა ოს-ხაზარებზე გალაშქრება, რისთვისაც შეკრიბა აუარებელი ჯარი, დაიხმარა აგრეთვე 40 ათასი მთიელი და გაემართა მტრის წინააღმდეგ. როგორც კი გაიგეს ქართველთა გამოლაშქრება, ოს-ხაზართა მთავრებმა სწრაფათ შეკრიბეს აურაცხელი ჯარი და დახვდნენ შახტანგს ღარილის ვიწრო ხეობაში. საშინელი ბრძოლა მოხდა მდინარე ტერგის ნაპირას. შახტანგმა თავის ხელით მოუკლა მტერს ორი გოლიათი, ბაყათარ ოსი და თარხან ხაზარი. ნორჩი მეფის საარაკო გმირობამ და ქართველთა ვაჟკაცობამ შიშის ზარი დასცა ოსებსა და ხაზარებს. იძლია მტერი; გამარჯვებული შახტანგი შეესია ჯარით მათ ქვეყნებს და საშინლად დაარბია. მან გაათავისუფლა თავისი და, იხსნა ტყვეობიდან მრავალი ქართველობა, დაატყვევა ურიცხვი ოსი და ხაზარი და დიდის ალაფით დაბრუნდა საქართველოს.

15. ბრძოლა ბიზანტიელებსა და სპარსე- ლებთან.

დაბრუნდა თუ არა ოსეთიდან, ვახტანგმა დიდი საჩუქრები გაუგზავნა სპარსეთის მეფეს და ითხოვა ცოლათ მისი ასული. რამდენიმე ხანს შემდეგ აიშალენ სპარსეთი და ბიზანტია. სპარსეთის მეფემ დახმარება სთხოვა ვახტანგს და ესეც დიდი სიამოვნებით დათანხმდა, რადგან სურდა ბერძნებზე ჯავრის ამოყრა და წართმეული ადგილების დაბრუნება. ვახტანგი დიდი ჯარით შეესია ბიზანტიის საზღვრებს. მეორე მხრით კი მოადგა სპარსეთის დიდი ლაშქარი. ბერძნებს მეტათ გაუჭირდათ საქმე. იმათ მოციქული გაუგზავნეს ვახტანგს და დაპირდნენ წართმეული ქვეყნების დაბრუნებას, თუ ხელს აიღებდა მათზე და არ დაეხმარებოდა სპარსელთ. ვახტანგი დათანხმდა. ამით გამხნეებული ბიზანტიელთა ლაშქარი შეებრძოლა სპარსეთის ჯარს და საშინლათ დაამარცხა იგი. ბამარჯვებულ ბერძნებს დაეტაკა ვახტანგი თავის რჩეული ჯარით და მუსრი გაავლო.

მოხერხებულმა ვახტანგმა ორივე მეფესთან იმართლა თავი და თანაც შეარიგა ისინი. ამ რიგათ დაასუსტა თავის ძლიერი მტრები და დაიბრუნა წართმეული ქვეყნები. ბიზანტიის იმპერატორმა ვახტანგს მადლობის ნიშნათ გაუგზავნა ძვირფასი ჯვარი, გვირგვინი და სამეფო სამოსელი, დაუთმო კლარჯეთი და სამეგრელო. შემდეგ მიათხოვა ცოლათ თავის ასული ელენე და მზითათ მისცა აფხაზეთი, რადგან ვახტანგს პირველი ცოლი მოუკვდა.

ამას შემდეგ სპარსეთის ახალი მეფე ფეროზი კარგი თვალით არ უყურებდა ვახტანგს, რომელმაც გარეკა საქართველოდან ცეცხლის მსახურნი. ფეროზმა შეკრიბა

დიდი ჯარი და წამოვიდა საქართველოს წინააღმდეგ. არ
ეძინა არც ვახტანგს. მან მოაგროვა დიდი ლაშქარი და
გამაგრდა ვიწროებში. სპარსეთის ჯარი დაბანაკდა დიდუ-
ბეს ქვემოთ. ამასობაში მოვიდა ბერძენთა მაშველი ჯა-
რი. ზაიგო თუ არა ეს შეროზმა, მაშინვე შეურიგდა
ვახტანგს. ვახტანგმა მიიპატიჟა სპარსეთის მეფე თავის
ამალით და დიდი საჩუქრებით გაისტუმრა. შეროზი დაე-
მოყვრა ვახტანგს და ითხოვა ცოლათ მისი და, თანაც
სთხოვა დახმარება ინდოელთა წინააღმდეგ. მართლაც
10 ათასი რჩეული მეომრით ვახტანგი დაესმარა შეროზს
და გაითქვა ინდოეთში დიდი სახელი.

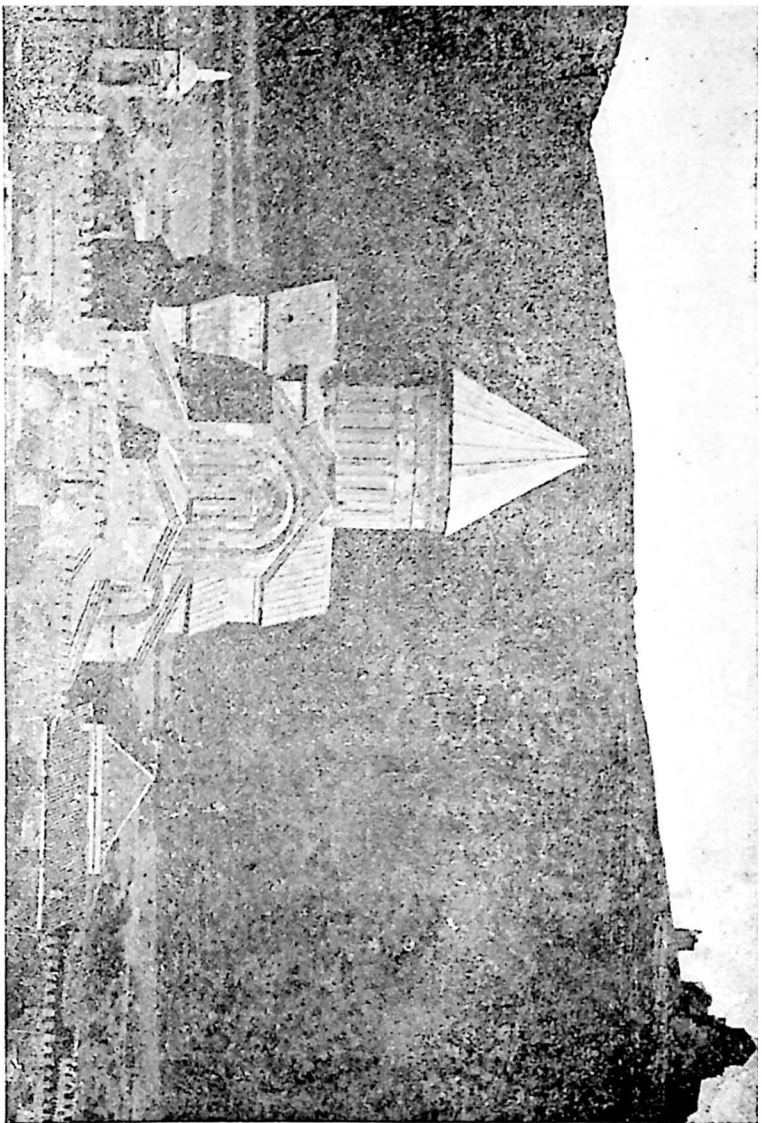
ვახტანგის მუზარადზე (ქუდზე) გამოხატული იყო
მგელი და ლომი, ამიტომ სპარსელებმა დაარქვეს ვახ-
ტანგს გორგასლანი, რაც ნიშნავს მგელ-ლომს.

16. ვახტანგის მოღვაწეობა და სიკვდილი.

ვახტანგი დიდებული იყო არა მარტო ბრძოლის
ველზე, არამედ შინაურ საქმეებშიაც. მან ააგო მრავალი
ციხე-ქალაქი, ააშენა მცხეთაში თლილი ქვისაგან სვეტი-
ცხოვლის დიდებული ტაძარი, გაათავისუფლა საქართვე-
ლოს ეკლესია ანტიოქიის ეკლესიის ბატონობისაგან, და-
ადგინა კათალიკოსობა და გადაათარგმნია ქართულ ენა-
ზე საღვთო წერილი და წირვალოცვის ყოველივე წესი.
შარდა ამისა მან მოსპო საქართველოში ცეცხლმსახურება,
განამტკიცა ქრისტეს სარწმუნოება, მოსჭრა ფული, ააგო
შკოლები და ხელი შეუწყო ხალხის ნივთიერსა და გონე-
ბრივ განვითარებას. ამ დიდმა მეფემ ისახელა აგრეთვე
თავი ქალაქ თფილისის აგებით. ის ალაგი, სადაც დღეს

Ձերբյառի զսեփո.

თფილისია, იყო იმ დროს ტყით მოფენილი. მართლდეს, ამ ტყეში ნადირობის დროს, ვახტანგმა მიუსია ხოხობს ქორი და თვითონაც გაედევნა ცხენით. ნახა, რომ ორივე ფრინველი ჩავარდნილა ცხელ წყალში და მოხარშულა. მს გოგირდის ცხელი წყალი ახლაც ბლომათ გამოდის თფილისში მთის ძირას და ცნობილია, როგორც საუკეთესო სამკურნალო წყალი. მს ადგილი და წყალი მეტათ მოეწონა ვახტანგს და გააშენა დიდი ქალაქი, რომელსაც ღემოავლო მალალი გალავანი. თფილი წყლის გამო, ამ ქალაქს უწოდა თფილისი.

ამ დროს მიიცვალა შეროზი და სპარსეთის ტახტზე ავიდა მისი შვილი კობადი. მან გაუმართა ომი ბერძნებს და დახმარება სთხოვა ვახტანგს. ამან უარი შეუთვალა. მრისხანე ძობადი აუარებელ ჯარით მოადგა საქართველოს. ვახტანგმა შეაგროვა 140 ათასი მეომარი და გამაგრდა უჯარმაში (ქიზიყში). აქ მოხდა საშინელი ბრძოლა. ბრძოლის დროს მოხუცი ვახტანგი გმირულათ შეიქრა მტრის ბანაკში და მოკლა ძობადის ვაჟი; მაგრამ იაფათ არ დაუჯდა ვახტანგს ეს გმირობა. მტრის ისარი მაგრათ ჩაერქო მყვრდში დიდებულ მეფეს. ამ კრილობამ ისხვერპლა ვახტანგი. იგი გამოეთხოვა კოლშვილს და დიდებულთ, ტახტი დაულოცა თავის უფროს ვაჟს დაჩის და მიიცვალა 499 წელს. შვიკნა გლოვა და ტირილი მთელ საქართველოში. მეფის გვამი დაასაფლავეს მცხეთას სვეტიცხოვლის ტაძარში და დაადგეს ზედ ქვის ძეგლი, რომელზედაც იყო ამოჭრილი ვახტანგის სახე.

17. ცამეტი სირიელი მამა.

მახტანგის სიკვდილს შემდეგ მეტათ გაძლიერდა სპარსეთი. სპარსეთის მეფეებმა ჩაიგდეს ხელში ივერია, გზავნიდენ ქურუმებს და ავრცელებდენ ჩვენში ცეცხლის თაყვანისცემას. ღიდ საფრთხეში ჩავარდა ჰრისტეს სარწმუნოება აღმოსავლეთ საქართველოში. ხალხი ირყეოდა; ზოგი ძალით და ზოგი ნებით სტოვებდა ახალ სარწმუნოებას, ე. ი. ჰრისტიანობას და გადადიოდა ისევ ძველ რჯულზე, ცეცხლის თაყვანისცემაზე. ამ განსაცდელისაგან ივერია იხსნა სირიამ. ამ ქვეყნიდან საქართველოს მოვიდა ცამეტი განათლებული მამა და მედგრათ შეებრძოლა ცეცხლის თაყვანებას. მს წმინდა მამანი მოეფინენ მართლ-ქახეთს, ააგეს ტაძრები და მონასტრები, დააარსეს შკოლები, დაუახლოვდენ ხალხს, იწყეს ქადაგება და ჰრისტეს სარწმუნოების განმტკიცება მთელს ივერიაში. ამ ბერებმა კარგაჯ იცოდენ ქართული ენა. მათ მიერ დაარსებული მონასტრები თითქმის ყველა შენახულა დღემდე. ამ მონასტრებში მოღვაწეობენ დღესაც კი ქართველი ბერები. ამ სირიელ ბერებს ზედმეტათ დაერქვათ ის სახელი, სადაც მათ ააგეს მონასტრები. მათში უფრო შესანიშნავი იყვენ: იოანე ზედაზნელი, დავით გარეჯელი, ანტონ მარტყოფელი, იოსებ ალავერდელი, შიო მღვიმელი და სხ.

18. ბაგრატონთა ბაგეუება.

მახტანგ გორგასლანის სიკვდილს შემდეგ მალე შეწყდა საქართველოში მისი გვარის მეფობა. 575 წელს საქართველოში გამეფდა ბაგრატიონთა გვარი (დინასტია).

როგორც ვიცით, საქართველოს პირველი მეფე იყო ფარნაოზი, ქართლოსის შთამომავალი; ამიტომ ამ სამეფო გვარს ანუ დინასტიას ქვია ქართლოსიანთა დინასტია. ეს გვარი მეფობდა საქართველოში 302 წლიდან 93 წლამდე ძრისტეს წინ. ამ გვარის მოსპობას შემდეგ სამეფო ტახტზე მოიწვიეს სომხეთის მეფის შვილი არშაკი, გვარათ არშაკუნი. ეს არშაკუნიანთა გვარიც მოისპო 267 წ. ძრ. შემდეგ, რის გამო მოიწვიეს საქართველოს მეფეთ სპარსეთის მეფის შვილი მირიანი, გვარათ ხოსროიან-სასანიანი. ეს გვარი მეფობდა 570 წლამდე. ამ გვარიდან იყო გამოჩენილი მეფე ვახტანგ ბორჯასლანი. ხუთი წლის განმავლობაში საქართველოში მეფე არ ყოფილა. 575 წლიდან კი გამეფდა საქართველოში გურამ ბაგრატიონი და ამ რიგათ დამყარდა ჩვენში ბაგრატიონთა დინასტია. ეს შესანიშნავი გვარი მეფობდა საქართველოში 1801 წლამდე, ე. ი. იმ დრომდე, როცა საქართველო თავის ნებით შეუკავშირდა რუსეთს. ამ გვარმა მისცა საქართველოს ბევრი დიდებული მეფე, მაგ.: დავით კუროპალატი, ბაგრატ მესამე, დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე, ვახტანგ მეექვსე და ერეკლე მეორე.

19. არაბთა მოძრაობა.

არაბეთის ნახევარ კუნძულზე აზიაში ცხოვრობდა ნახევრათ ველური ხალხი არაბნი, ცნობილნი მხნეობით და ვაჟკაცობით. ეს ხალხი უმთავრესათ მისდევდა საქონლის მოშენებას. მეზიდე საუკუნის დამდეგს არაბებს გამოუჩნდათ ერთი შესანიშნავი კაცი მამადი, რომელმაც

იქადაგა ერთღმერთობა და მისცა არაბთ ახალი სარწმუნოება. მამადმა აღუთქვა ყველა არაბს ცხოვნება, თუ კი ისინი გააფრცვლებდნენ ამ ახალ რჯულს მთელ ქვეყანაზე ცეცხლითა და მახვილით; თანაც საიქიოში დაუხატა ის, რაც არაბებს ენატრებოდათ ამ ქვეყნათ, ე. ი. მშვენიერი ბაღები, ცივი წყაროები, გემრიელი საკმელები და შარბათი.

შეიცი არაბნი გაიტაცა ამ ახალმა სარწმუნოებამ. შველამ მოისურვა მისი გავრცელება და სამოთხეში შესვლა. ნიქიერი სარდლების მეთაურობით ახალი სარწმუნოებით აფრთოვანებული არაბნი მოედვენ აზიას, აფრიკას და ევროპას. მათ იწყეს ცეცხლითა და მახვილით ქვეყნების დაპყრობა და მამადის რჯულის გავრცელება. ამ პატარა ხალხმა ჩაიდინა ნამდვილი სასწაული. მოკლე დროში არაბებმა დაიპყრეს მრავალი ქვეყანა.

არაბებმა მალე მიიღეს ბერძნული განათლება. მათი მეოხებით განათლდნენ აზიის ხალხები, გაიღვიძა მეროპამ და განვითარდა ჩვენი ქვეყანაც.

20. ივერიის დაპყრობა. (668 წ.).

668 წელს დიდის ლაშქრით საქართველოში შემოვიდა არაბთა სარდალი მურვან ყრუ. ამ დროს ჩვენში მეფობდნენ მირი ღ არჩილი. არაბთა შემოსევამ შიშის ზარი დასცა მეფეებს, ერსა და დიდებულებს. მირმა და არჩილმა თავი შეაფარეს აფხაზეთს; დაფრთხალი ხალხი გარბოდა ტყესა და მთებში.

ძღვევამოსილ მტერს არ შეუშინდა მხოლოდ ორი გმირი, არგვეთის (ზემო იმერეთშია) მთაფრები დავით და კოსტანტინე. მცირე რაზმით ისინი დახვდნენ არაბებს

ვიწროებში და ძვირათ დაუსვენს საყვარელ სამშობლოს აოხრება. გაბრაზებული მურვანი მთელი მხედრობით შემოველო ირგვლივ ამ თავგანწირულ გმირთ -და მათ ერთ მუჟა რაზმს, დაამარცხა ისინი, შეიპყრო ღავით და ქოსტანტინე, აწამა საშინლათ, შემდეგ მოაბა ორივეს კისერზე დიდრონი ქვეები და გადაყარა მდ. რიონში*). ღავით და ქოსტანტინე საქართველოს ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის და მათი გვამი ასვენია მოწამეთის მონასტერში, ქუთაისიდან ოთხი ვერსის მანძილზე.

პრ დაადგა ხეირი არც მურვანს; წვიმებით აღიდებულმა მდინარეებმა დაუჩო 23 ათასი მხედარი, მუცელამ გაუწყვიტა 35 ათასი კაცი; ბოლოს მის ჯარს დაეცენ ქ. ანაკოფიასთან მეფე მირი და არჩილი ძლიერი რაზმით და მიაყენეს დიდი ზიანი. შერცხვენილი მურვანი გავიდა საქართველოდან.

50 წლის შემდეგ საქართველოს შემოესია უთვალავი ჯარით არაბთა მეორე სარდალი ჭიკუმ ასიმი. ჭიკუმ მოაოხრა ქართლი და გადვიდა ქახეთში. მეფე არჩილი მივიდა ჭიკუმთან, რათა აეცილებია ქახეთისთვის ეს საშინელი რისხვა. არაბთა სარდალმა შეიწყნარა მეფის თხოვნა, ნაცვლათ მოსთხოვა მიეღო მას მამადის რჯული. არჩილი უარზე დადგა, რის გამო ჭიკუმ ჩააგდო იგი საპრობილეში და შემდეგ აწამა კიდევ. საქართველოს ეკლესიამ არჩილ მეფეც შერაცხა წმინდანათ.

ამრიგათ მთელი აღმოსავლეთი საქართველო დაიპყრეს არაბებმა და დაადვეს მონობის უღელი. არაბთა ბატონობამ გასტანა ჩვენში თითქმის 300 წლამდი და

*) ზოგიერთის აზრით მურვან ყრუს ღავით და ქოსტანტინე გადუყრია მდ. წყალწითელაში.

მათი მოხერხებით ჩვენი ქვეყანა დანაწილდა წვრილ სამეფო-სამთავროებათ.

21. არაბთა ბატონობის შედეგი.

ივერია ჩავარდა არაბთა ხელში; მათი ამირა (მართველი) იჯდა თფილისში თავის ჯარით და ბძანებლობდა შართლ-კახეთზე. თავისუფლათ დარჩა კოლხიდა და მესხეთი. მაგრამ ამ მხარეებსაც არ აღვათ ხეირი დიდებულთა წყალობით, რის გამო საქართველოს ორივე ნაწილი მალე დაქუცმაცდა რამდენიმე სამეფო-სამთავროთ. მთელი ქოლხიდა დაიპყრო აფხაზთა მეფე ლეონმა და უწოდა აფხაზეთის სამეფო. მან სატახტო ქალაქათ გაიხადა ქუთაისი. მესხეთიც გაიყო რამდენიმე სამთავროთ; მათში უფრო ძლიერი იყო ტაო-კლარჯეთის სამეფო*), რომლის სატახტო ქალაქათ ითვლებოდა არტანუჯი ფრიად მაგარი ციხით. ორ ნაწილათ გაიყო ივერიაც. მათში გაღონიერდა ბოლო დროს კახეთის სამეფო. ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა საქართველო სამი საუკუნის განმავლობაში. მან დაკარგა ერთობა, დაგჯა წვრილ სამეფო—სამთავროებათ, იწყო ერთმანეთში კინკლაობა, ამრიგათ დაკარგა ძალა და გავლენა მეზობელ ხალხებზე. ქოლხიდა და მესხეთი დაუახლოვდენ ბიზანტიას და იმყოფებოდენ მის გავლენაში. ბიზანტიის იმპერატორები აძლევდენ ჩვენს მეფეებსა და მთავრებს სხვადასხვა მალალ ხარისხებს, მაგ., კუროპალატობას, მაგისტროსობას და სხ. ივერია კი სრულებით ჩავარდა არაბთა გავლენაში.

*) ტაო ერქვა მესხეთის სამ ნაწილს: ლიბანას, შავშეთს და მრუშეთს.

თანდათან განათლდენ არაბნი. მათ გაავრცელეს დაპყრობილ ქვეყნებში სწავლა-განათლება, განავითარეს მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა, ააგეს ციხე-ქალაქები, გაიყვანეს გზატკეცილები და ააყვავეს ყოველგვარი ხელოვნება. არა ნაკლებ ვითარდებოდა და მიდიოდა წინ ბიზანტიაც. ამ ორი განათლებული ერის ზეგავლენამ ნივთიერათ და გონებრივათ ააღორძინა ქართველები; ამათ დაიარსეს მრავალი შკოლა, უმთავრესათ მონასტრებთან, ააგეს სირია—საბერძნეთში შესანიშნავი მონასტრები, სადაც დააარსეს აკადემიები. ბანათლებულმა ქართველებმა გადათარგმნეს ქართულათ მრავალი წიგნი, საერო და სასულიერო, განავითარეს ქართული ენა და მწერლობა, ააღორძინეს ქართული ხელოვნება, უმთავრესათ მხატვრობა, გალობა, და ხუროთმოძღვრება.

ქართველებს ახლა აწუხებდა ორი რამ: დანაწილება და არაბთა ბატონობა. საერთო ენამ, მწერლობამ, ხელოვნებამ და სარწმუნოებამ ნათლათ აგრძნობინა მათ, რომ ისინი შეადგენდენ ერთ ერს, სულიერათ დაკავშირებულს. მათ გულში გაიღვიძა ეროვნულმა გრძნობამ, ე. ი. სამშობლოს სიყვარულმა. მათში გაიღვიძა ერთობის და თავისუფლების წყურვილმა. ქართველები გრძნობდენ ძალას თავიანთ არსებაში; მათ სურდათ წვრილ სამთავრო-სამეფოების ნაცვლათ შეექნათ ერთი ძლიერი სამეფო, შეერთებული ძოლხიდა, მესხეთი და ივერია. ქართველ ერს წყუროდა დაემსხვრია მონობის სამარცხვინო ბორკილები, გაედევნა თავის ქვეყნიდან არაბები და აეფრიალებია თავისუფლების დროშა. ამისათვის ის ელოდა შესაფერ დროს, ის ეძებდა გამორებს. მეთაურიც მალე გამოჩნდა, ეს იყო დავით კუროპალატი.

22. ღავით კუროპალატი. (966—1001 წ.).

საქართველოს გაერთიანების საქმე წილათ ხვდა ღავით კუროპალატს, რომლის მარჯვენა ხელიც შეიქნა ქართლის ქებული ერისთავი ივანე მარუშიძე. ღავით კუროპალიტი იყო სამხრეთ მესხეთის ანუ ტაო-პლარჯეთის სახელოვანი მეფე. იგი იყო ცნობილი თავის მაღალი გონებით, ნიკით და სათნოებით. უცხოეთის მწერლები ქება-დიდებათ იხსენიებდნენ მას.

ამ დროს ქართლში იჯდა უნიკო მეფე ბაგრატ რეგვენი, რომელსაც იბრძვივებდა ძახეთის მეფე კვირიკე და ართმევდა ადგილებს. მს გარემოება გულს უწვავდა ქართლის ერისთავს ივანე მარუშიძეს. იგი ეახლა ღავით მეფეს და სთხოვა დახმარება. მისივე წინადადებით უშვილო ღავითმა იშვილა ბაგრატ რეგვენის ნიკიერი უშვილისუილი ბაგრატი, გამოაცხადა იგი თავის მემკვიდრეთ, ქართლის და აფხაზეთის მომავალ მეფეთ, თან ალაგმა თავგასული კვირიკე. ამავე ხანში კოლხიდაში მეფობდა ძმის მიერ თვალვდათხრილი თევდოსე. მას არ შეეძლო ქვეყნის მართვა, რის გამოც სამეფოში ხდებოდა დიდი არეულობა. მრთეული მამულიშვილი ივანე მარუშიძე გადავიდა იმერეთში, მიიმხრო კოლხიდის ერისთავები და ღავით კუროპალატის დახმარებით აფხაზეთის მეფეთ გამოაცხადა ახალგზადა ბაგრატი, რომელიც დაჯდა შუთაისში ტახტზე ბაგრატ მესამის სახელით 980 წელს. ამრიგათ შეერთდა უომრათ და სისხლ-დაუღვრელათ საქართველოს უმეტესი ნაწილი: ქართლი, მესხეთი და კოლხიდა; დარჩა განზე მხოლოდ კახეთი. ამ დიდებულ დღიდან იწყება საქართველოს ძლიერება და ბრწყინვალე ხანა.

ღავით ქუროპალატმა მიაშველა ჯარი და იხსნა დაღუპვისაგან ბიზანტიის იმპერია. მანვე ააგო კლარჯეთში ღვთისმშობლის სახელზე სახულის დიდებულა ტაძარი, რომელიც დაცულია დღემდე. იგი უუდიდესი და უუმშვენიერესი ტაძარია მთელ საქართველოში. სახულის ღვთისმშობლის დიდებული ხატი ამ ჟამათ ასეენია ზელათის მონასტერში და თავის მაღალი ხელოვნებით განცვიფრებაში მოყავს მეროპის მეცნიერნი. ღავითმა ააგო აგრეთვე ჭავჭავთში ზარზმის შესანიშნავი ეკლესია.'

23. თორნიკე ერისთავი და ივერიის მონასტერი.

ღავით ქუროპალატის დროს თავი ისახელა მესხეთის ერისთავმა დიდმა თორნიკემ. ეს იყო ღავით მეფის სპასალარი, ე. ი. ჯარების უფროსი. მან დიდი ამაგი დასდო სამშობლოს. მოხუცების დროს თორნიკე შედგა ბერათ ივერიის მონასტერში და იწოდა იოანეთ.

ამ დროს აუჯანყდა ბიზანტიის იმპერატორს მისი მცირე აზიის მართველი ბარდა სკლიაროსი. მან გამოაცხადა თავისი თავი მეფეთ, დაიმორჩილა ძალით თუნებით მცირე აზიის ქვეყნები, დაამარცხა რამდენჯერმე იმპერატორის ჯარები და დიდი მხედრობით წამოვიდა ქოსტანტინეპოლისკენ მთელი ბიზანტიის დასაპყრობათ. ამ საშინელმა ამბავმა თავზარი დასცა ბიზანტიის იმპერატორს. მან სთხოვა დახმარება ღავით ქუროპალატს და მოციქულათ გაუგზავნა ბერათ შემდგარი თორნიკე. ღავით მეფემ შეიწყნარა იმპერატორის თხოვნა და მიაშველა 12 ათასი რჩეული მეომარი თვით თორნიკეს მეთაურობით. ამათ და ბიზანტიის ჯარმა ერთად საშინლათ დაამარცხეს გამდგარი სკლიაროსი და წაართვეს

დიდი ალაფი. ამრიგათ ქართველებმა იხსნეს მთელი ბიზანტია დიდ განსაცდელისაგან. უზომოთ გახარებულმა იმპერატორმა უბოძა ლავით მეფეს მრავალი ქვეყანა, დასახუქრა უხვათ ქართველი ჯარი, თვით თორნიკეს მისცა აურაცხელი ქონება.

მს დიდი განძი თორნიკე მრისთავმა მოახმარა ივერიის მონასტერს. მან ფრიად გაამშვენიერა ეს მონასტერი. თვით ივერიის მონასტერი დაარსა ათონის მთაზე ანჟ მთაწმინდაზე მაკედონიაში (საბერძნეთში) მეცხრე საუკუნეში ქართველმა ბერმა ათანასე დიდმა. მს დიდებული მონასტერი გადაიქცა შემდეგ ქართველთა აკადემიათ. აქ იგზავნებოდენ უმაღლეს სწავლის მისაღებათ ქართველი უნიკიერესი ახალგაზდები. შეათე და მეთერთმეტე საუკუნეში აქ მოღვაწეობდენ ქართველი მეცნიერი ბერები, რომელთაც აიყვანეს ქართული ენა, მხატვრობა, გალობა, თარგმანება და საერთოთ მწერლობა განვითარების უმაღლეს წერტილამდი. მათ შორის ყველაზე უფრო შესანიშნავი იყვნენ: იოანე ბერი, მიქელ მოდრეკილი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელი, ეფრემ მცირე და იოანე პეტრიწი ფილოსოფოსი.

24. მეფეთ-მეფე ბაგრატ მესამე (980—1014 წ.).

ბაგრატ მესამე გამაგრდა დასავლეთ საქართველოს ტახტზე და ხელი მიყო ქვეყნის გონივრულათ მართვა გამგეობას. ის გამოდგა მეტათ ნიჭიერი მეფე, მასთან შესანიშნავი სარდალი. ბაგრატს გადაუდგა ძლიერი ერისთავი რატი ორბელიანი, მაგრამ სასტიკათ დაამარცხა იგი და დაიმორჩილა. თავის მამის ბურგენის და მამობილის

ღავითის სიკვდილს შემდეგ მან შეიერთა ქართლი და მესხეთი, ამრიგად გააერთიანა საქართველო; მხოლოდ ძახეთი დარჩა განზე. ბაგრატ მესამეს მიეცა მეფეთ-მეფობის ხარისხი: ეს ხარისხი შერჩათ შემდეგ მეფეებს. ამ დიდებულმა მეფემ განიზრახა კახეთის შემოერთება. ამ დროს კახეთში მეფობდა დავით ქორიკოზი. ბაგრატმა დაამარცხა იგი და ძლევა-მოსილი ჯარებით დაიპყრო მთელი კახეთი, რითაც მოხდა სრული გაერთიანება მთელი საქართველოსი. ამ გაერთიანებამ საქართველო მალე გააღონიერა. ამას შემდეგ ბაგრატი მედგრათ შეებრძოლა არაბთა ემირს ფადლონს, დაამარცხა საშინლათ და განდევნა არაბნი საქართველოდან. არაბებს შერჩათ მხოლოდ ოფილისი თავის მაგარი ციხეებით. ამრიგათ ბაგრატ მეფემ გაათავისუფლა საქართველო არაბთა ხანგრძლივ ბატონობისაგან.

ბაგრატის მეფობა აღინიშნება კიდევ ხუროთმოძღვრების დიდებული ნაშთებით. მან ააგო აფხაზეთში ბედიის მშვენიერი ტაძარი და დაამთავრა სამეგრელოში მარტვილის მონასტერი, აგრეთვე ააგო შესანიშნავი ტაძრები ატენის, წვიმოეთის, შერიის მონასტერი და სხ. მაგრამ ხელოვნების ნამდვილ საკვირველებას წარმოადგენდენ ქუთაისის დიდი ტაძარი და მცხეთაში განახლებული სვეტიცხოვლის ტაძარი. ამ ორი ტაძრის ასაგებათ ბაგრატმა მოიწვია საუკეთესო ხუროთმოძღვრები. სვეტიცხოვლის კედლები და გუმბათი ააგო მწვანე ქვისაგან, შიგნით მოწყობილობა შეამკო ძვირფასი თვლიებით და მარგალიტებით. მაგრამ ყველაზედ უფრო დიდებული და მშვენიერი იყო ქუთაისის ტაძარი; მიწი მალალი კედლები იყო გაკეთებული თეთრი მარმარალოსაგან და შემკული მეტათ ხელოვნური ჩუქურთმებით. მისი სიმშვენიერე

იყო პირდაპირ აუწერელი და ნათლათ გვამცნევდა ქართული ერის განათლებას და ძლიერებას. დღესაც ამ ტაძრის ნანგრევებს ალტაცებაში მოყავს მეროპის მეცნიერნი. ამ დიდებული ტაძრის აგება ბაგრატმა დაიწყო 1003 წელს; იგი დაამთავრა მისმა რძალმა ბიზანტიის იმპერატორის ასულმა ელენემ.

25. ბაგრატ მეოთხე ღ თურქების პირველი შემოსევა (1027--1072 წ.).

ბაგრატ მესამეს შემდეგ საქართველოს ტახტზე ავიდა მისი 18 წლის ვაჟი გიორგი პირველი. ეს იყო რანდი მეფე, ე. ი. გულკეთილი, გამბედავი და კარგი მეომარი. ბიორგის გადაუდგენ ძახეთის დიდებულნი და თავიანთ მეფეთ გამოაცხადეს კვირიკე. ამავე ბიორგის გაუმართა დიდი ომები ბიზანტიის იმპერატორმა. ამ ომებში ჯერ იმარჯვებენ ქართველები, შემდეგ კი მეფის წინდაუხედლობით წააგეს ბრძოლა; ამრიგათ ბიზანტიელებმა წაგვართვეს მესხეთის ორი მესამედი ნაწილი.

ბიორგი გადაიკვალა 1027 წელს; ტახტზე ავიდა მისი 9 წლის ვაჟი ბაგრატ მეოთხე, რომელიც შემდეგ დაემოყვრა ბიზანტიის იმპერატორს და ითხოვა ცოლათ მისი დისწული ელენე. ლიპარიტ მრბელიანის რჩევით ბაგრატმა მოისურვა არაბთა განდევნა თფილისიდან. ის დიდი ჯარით შემოერთყა ქალაქს და ორი წლის განმავლობაში ისე შეაფიწროვა არაბნი შიმშილით, რომ არაბთა ემირი აპირობდა ჩუმათ გაპარვას და თფილისის მიტოვებას. მაგრამ ამ დროს ლიპარიტის მტერთა შთაგონებით ბაგრატმა მოულოდნელათ ახსნა ალყა თფი.

ლისს, დაეცა კახეთის მეფეს, წაართვა მრავალი ციხე და დასწვა მისი დიდებული სასახლე. ამ საქციელით ბაგრატმა მეტათ გარისხა ლიპარიტ ორბელიანი, რომელიც ამ დღიდან გადაემტერა მეფეს და მიაყენა მრავალი ზიანი.

ცოტა ხანს შემდეგ ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მოადგა საშვალო აზიიდან მოსული ნახევრათ ველური ხალხი — სელჯუკის თურქები. მათ დასცეს აზიაში არაბთა ძლიერება. დაიპყრეს მრავალი ქვეყანა, წაართვეს ბერძნებს მთელი მცირე აზია და 1064 წელს მოადგენ ჩვენს ქვეყანას. საქართველოს შემოესია ურიცხვი ჯარით თურქების სულთანი არპასლანი და გააოხრა ერთიანათ შართლი და მესხეთი. ქახეთის მეფე აღსართანი თავის ნებით დაემორჩილა მას. არპასლანს კინალამ ტყვეთ ჩაუვარდა ბაგრატ მეფე თავის ცოლ-შვილით. ბაგრატი გახდა თურქთა მოხარკეთ. შემდეგ არპასლანმა შეირთო ცოლათ ბაგრატის დისწული და დაუმეგობრდა მეფეს. ბოლო წელში ბაგრატი აღარ აძლევდა მას ხარკს, მხოლოდ უგზავნიდენ ერთმანეთს ფეშქაშებს. 1072 წელს მიიცვალა ბაგრატი და ტახტზე ავიდა მისი შვილი გიორგი მეორე.

26. ბიორგი მეორე და თურქების მეორე შემოსევა. (1072—1089.).

ბიორგი მეორემ ვერ გაამართლა ქართველი ერის იმედები. თუმცა ის იყო მეტათ ლამაზი და ახოვანი კაცი, კარგი შვილდოსანი. სულით და გულით რაინდი, მაგრამ იმავე დროს მოქიფე, უदारდელი, უზნეო და

თავმიცემული. ჭეიფსა და ნადირობას უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა იგი, ვინემ სამეფო საქმეებს. ამიტომ მის მეფობაში საქართველო აიწეწა როგორც შიგნით, ისე გარედან. შიგნით აუაჯანყდა მეფეს ზოგიერთი დიდებული, გარედან კი ხელმეორეთ შემოესიენ ველური თურქები და ააოხრეს ქვეყანა.

ზიორგი მეორის დროს შეწყდა მეგობრული კავშირი თურქთა და ქართველ მეფეთა შორის, ამიტომ დაახლოვებით 1080 წელს საქართველოს თავს დაატყდა საშინელი რისხვა: უთვალავი ჯარით მას შემოესია სელჯუკის თურქთა სულთანი მალექშა (პრპასლანის შვილი). სულთანს მიეგება ქვეყნის მოღალატე ივანე მრბელიანი და განუცხადა მორჩილება; ასევე მოიქცა ძახეთის მეფე აღსართანი. მტრის მოწინავე რაზმებს მხნეთ დახვდა ზიორგი მეფე და დაამარცხა, მაგრამ ამ მცირე გამარჯვებამ ვერ უშველა ქვეყანას: მალექშას სარდალმა საშინლათ დაამარცხა ზიორგი. მტერს დარჩა დავლათ ქართველი ჯარის მთელი ბანაკი და ზიორგი მეფის აუარებელი განძი, რამაც ფრიად გააოცა თურქები.

თურქები კალიასავით მოედვენ ჩვენს სამშობლოს. ცეცხლსა და მახვილს მისცეს ყველაფერი. ზიორგი მეფემ თავს უშველა იმერეთში. თურქების მხეცობას ვერ გადურჩენ ვერც ქალი და კაცი, ვერც ყრმა და მოხუცი. მთელ საქართველოში დათარეშობდენ ეს ველურთა ბრბონი და ცარცვავდენ ქვეყანას. თავზარდაცემული ხალხი გარბოდა ტყესა და მთებში, იქ ხდებოდა შიმშილისა და ნადირთა სხვერპლათ.

ამ დროს მოხდა საშინელი მიწისძვრა, ერთ წელიწადში განმეორდა რამდენჯერმე და მოსპო ის, რაც გადარჩათ თურქებს. ჭართველი ერი დაეცა სულით,

გაიხრწნა ზნეობით; მან დაკარგა მომავლის იმედი. მაგრამ ამ საერთო უბედურობის დროს იფეთქა განათლებულ დიდებულთა წრეში სამშობლოს სიყვარულმა. ამ წრემ მოისურვა ქვეყნის ხსნა დაღუპვისაგან. ეს დიდებულნი ნათლათ ხედავდნენ, რომ საქართველოს უშველიდა მხოლოდ ძლიერი მეთაური, გენიოსი მეფე; ასეთი იყო ტახტის მემკვიდრე დავითი. ამის გამო დიდებულებმა აიძულეს ზიორგი მეფე გადამდგარიყო და ტახტი დაეთმო თავის შვილისათვის. ზიორგი დაემორჩილა დიდებულთა სურვილს და 1089 წელს განადგურებულ საქართველოს ტახტზე ავიდა 19 წლის დავითი.

27. დავით აღმაშენებელი. (1089 — 1125 წ.).

თურქების შემოსევას შემდეგ საშინელ სურათს წარმოადგენდა სისხლით მორწყული საქართველო: გადამწვარი სოფლები და ქალაქები, გატიალებული მინდვრები და ვენახები, დარბეული და ფეხქვეშ გათელილი ქვეყანა, ტყე-ღრეში შემალული ხალხი. შოველსავე ამას დასჩაოდნენ გულსაკლავათ ყვავ-ყორნები და შეექცეოდნენ დახოცილ ქართველთა ლეშს. ამ საშინელ ნანგრევთა შორის მწარე დუღუნით მოსჩქედდნენ მდინარენი და გორაკებიდან მოჩანდნენ მღუმარე დიდებული ტაძრები, რომელთა სიღიადე-სიმშვენიერეს მოეხიბლა ველური თურქი; მათ ვერ შეხებოდა შესამუსრავათ მტარვალის მურტალი მარჯვენა...

ამ დროს ტახტზე ადის დიდებული მეფე დავითი. იმდენათ ახოვანი და მშვენიერი გარეგნობით, რამდენათაც სულით ძლიერი და ნიქით მაღალი, მასთან ფრიად

განათლებული და მწერლობის მოტრფიალე. ჰაბუკმა მეფემ მაშინვე დაიახლოვა საუკეთესო მამულიშვილნი და განათლებული პირნი, მათი დახმარებით მხნეთ შეუდგა დანგრეულ სამშობლოს აღდგენას და ქართველი ერის

დალუპვისაგან გადარჩენას. შველაზე უწინ ღვთისმამა შეაჩერა თურქების თარეში თავის საკუთარ ხაზინიდან ხარკის ძღვევით; ამრიგათ ააღდინა ქვეყანას ყოველწლიური დარბევა. შემდეგ მთებიდან ჩამოიყვანა შეშინებული ხალხი და დაასახლა ძველ ბინაზე. აშენდა თანდათან სოფლები და ქალაქები, აბიბინდა პურის ყა-

ნები, შეიმკო ბალები ხეხილით და ვენახებით მთელ საქართველოში დატრიალდა ახალი სიციცხლე. ღიღხანს მთა-ტყეებში ყოფნის დროს დასწევდა მრავალი ქალი და კაცი. ღვეითმა ააგო მათთვის საავათმყოფოები, ხშირათ ნახულობდა მათ, ანუგეშებდა ტკბილი სიტყვით, უვლიდა და თავის ხელით ასმევდა წამალს.

ამას შემდეგ ღვეითი მხნეთ შეუდგა დანგრეულ ციხე-კოშკების და მონასტრების აღდგენას, მოკლე დროში შეასრულა ეს მძიმე საქმეც. ამასთან ერთათ მან გაიყვანა არხები და გზატკეცილები, ააგო ხიდები და ხელი შეუწყო ვაქრობა-მრეწველობის აღორძინებას. მეფეს არ ქონდა მოსვენება; მთელი მისი დრო ჩანთქა საქართველოზე ზრუნვამ. ამგვარი მზრუნველობით ქართველი ერი დამშვიდდა. მოსულიერდა, აყვავდა ნივთიერათ, გამრავლდა და გაღონიერდა. მეფე აღტაცებით შეტრფოდა ამ თავის მოქმედების ნაყოფს და ელოდა მარჯვე დროს, რომ საქართველოდან თურქები გაედევნა და ამრიგათ მოეშორებია ქვეყნისთვის მონობის მძიმე უღელი. ეს ჟამიც მალე დადგა. მეფე საოცარი უნარით შეუდგა ამ გმირულ საქმეს. ამ დღიდან მისი უმთავრესი მიზანი შეიქნა მტარვალთა განდევნა და სამშობლოს თავისუფლება.

28. თურქების განდევნა საქართველოდან.

ღვეით მეფე რომ ამგვარ ზრუნვაში იყო თავის ქვეყნის შესახებ, ამ დროს მოკვდა თურქების სულთანი მალექშა და დანაწილდა მისი უზარმაზარი სახელმწიფო. მის მემკვიდრეთა შორის ჩამოვარდა შური და უთანხმოე-

ბა, რამაც საკმაოდ დაასუსტა თურქები. ამ მარჯვე ღროთი შესანიშნავათ ისარგებლა ლავითმა. მან ჯერ მოუსპო თურქებს ხარკის ძლევა, შემდეგ შეკრიბა ჯარი და გაუშართა სამშობლოს მტერთ შედგარი ბრძოლა. თურქთა დიდი ურდოები ბინადრობდენ მტკვრის ხეობაში. ლავითი თავის მამაცი ჯარით დაესხა მათ რამდენჯერმე და სასტიკათ დაამარცხა. ჭართველთა ასეთმა სიმამაცემ და ზედიზედ გამარჯვებამ თავხარი დასცა თურქებს. იმათ შესჩივლეს თავიანთ სულთანს მამედს. მრისხანე სულთანმა გამოგზავნა საქართველოში ურიცხვი ჯარი; ისინი დაბანაკდენ თრიალეთში. ლავითმა უცებ შეკრიბა 1500 საუკეთესო მეომარი, ელვასავით გაჩნდა თრიალეთს, ჩუმათ დაეცა ღამით თურქების ბანაკს და საარაკოდ დაამარცხა მტერი. ჭართველებს დავლათ დარჩა აურაცხელი განძი. ბაბრაზებულმა სულთანმა გამოგზავნა კიდევ უფრო დიდი ლაშქარი, რომელიც დაბანაკდა ზემო ქართლში. ლავითმა შეკრიბა საკმაოდ ჯარი, დაესხა მოულოდნელათ თურქებს და მიაყენა საშინელი დამარცხება. მრავალი ტყე და დავლა დარჩათ ქართველებს. ამ გამარჯვებას შემდეგ ლავითმა გაყო თავისი ჯარი რამდენიმე რაზმათ და შეესია თურქების ქვეყანას, გაიმარჯვა მტერზე, დაიპყრო განჯა, შირვანი და გაწმინდა თურქებისგან მტკვრისა და არეზის ხეობა. ღიდმა მეფემ ჩაიგდო ხელში თურქების მაგარი ციხეები და იმდენი დავლა, რომ გაივსო ქონებით მთელი საქართველო.

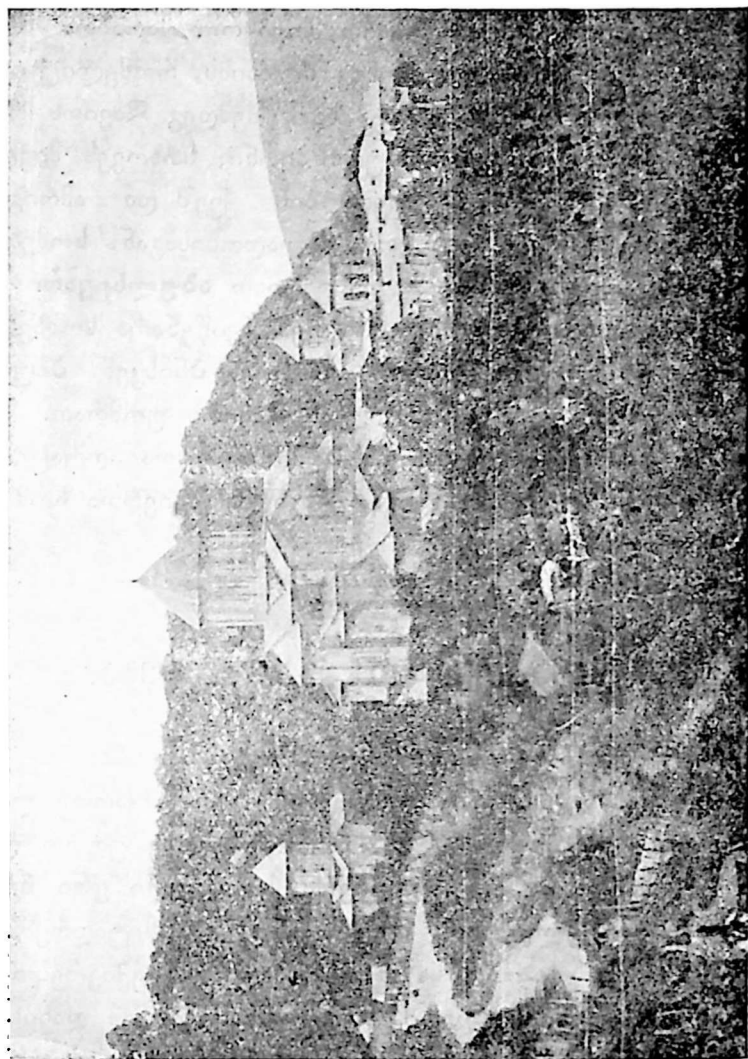
ახლა თურქებს დაუდგათ უარესი დღე. მათ გამწარებას არ ქონდა საზღვარი. ისინი შავათ შემოურული წარსდგენ თავიანთ სულთნის წინაშე, დაემხვენ მის წინ და ცრემლით შეევედრენ შველას. ბრაზმორეულმა სულთანმა შეკრიბა თავის საბძანებელში საუკეთესო ჯარი,

რაცხვით 200 ათასი მეომარი, გაყო სამ დიდ რაზმად და საუკეთესო სარდლების მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს მოსასპობათ. ეს დიდი ჯარები სამი გზით შემოვიდნენ საქართველოში და დაბანაკდნენ: ერთი თრიალეთს, მეორე მანგლისს და მესამე დიდგორს. ზმირმა ღავითმა სწრაფათ შეკრიბა 55 ათასი მეომარი, ეკვეთა მტერს და საშინლათ დაამარცხა სამივე ალაგას. შემდეგ გაედევნა უკან, შეესია თურქების ქვეყნებს, დაარბია ისინი და თან წამოიღო დავლათ იმდენი ქონება, რომლის მსგავსი არას დროს არ ენახათ ქართველებს. ღავით მეფის ასეთმა საარაკო გმირობამ თავზარი დასცა თურქებს. ამიერიდან მათ მიეცათ ქართველი ერის დიდი შიში. ღავითმა გაათართოვა საქართველოს საზღვრები შავი ზღვიდან ქასპიის ზღვამდე, ქავკასიონის ქედიდან არეზამდე და გაამაგრა ყოველი კუთხე ციხეებით და მეციხოვნე ჯარით.

29. ქახეთის შემოერთება და არაბთა განდევნა თფილისიდან.

თურქების განდევნით და ადგილების წართმევით არ დაკმაყოფილდა მეფე; ღავითი შეუდგა საქართველოს გაერთიანებას. საჭირო იყო ქახეთის და თფილისის შემოერთება. ქახეთი შეიცავდა იმ დროს ცალკე სამეფოს, რომლის მეფეც აღსაროანი იყო ყოვლად უზნეო კაცი. თფილისი კი ეკავათ ისევ არაბებს. ქახეთის დიდებულებმა სტაცეს ხელი თავიანთ უღირს მეფეს, მიგვარეს ღავითს გასასჯელათ და სთხოვეს ამ ქვეყნის შეერთება. ღავითი სიამოვნებით დათანხმდა და შეიერთა ქახეთი.

ამის სახსოვრათ დავითმა ააგო გელათის დიდი მონასტერი ჭუთაისიდან 9 ვერსის მანძილზე და შეამკო უმთავრესი ტაძარი იშვიათი ხელოვნებით.

გელათის მონასტერი.

ამ დიდ საქმეს შემდეგ ღავითი შეუდგა თფილისის აღებას, შემოარტყა ალყა და ორ წელს შემდეგ იერიშით აიღო იგი. მეფემ დანიშნა თფილისი თავის შვილების სამყოფელ ქალაქათ, დაამშვიდა მცხოვრებნი, მოსკრა ფული და დიდის პატივით მოეპყრო არაბთა მწერალთ; შემდეგ დაბრუნდა ისევ ძუთაისს, რომელიც იყო მისი სატახტო ქალაქი. ცოტა ხანს შემდეგ ღავითს წარუდგენ სომხეთის წარჩინებული პირნი, სთხოვეს მიეღო მათი ქვეყანა თავის მფარველობის ქვეშ და ამრიგათ ეხსნა სომხეთის ერი თურქთა ძალადობისაგან. სომეხთა სატახტო ქალაქს ანში იჯდა ემირათ აბულსევარი და საშინლათ ავიწროებდა ხალხს. მეფემ შეიწყნარა სომხების ვედრება და ძლიერი რაზმით გაემართა ანისკენ. აბულსევარი შეშინდა და დამორჩილდა ღავითს უომრათ. ღავითი დიდის ზემით შებძანდა ანში; სომეხთა აღტაცებას არ ქონდა საზღვარი. ამრიგათ ღავითმა შეიერთა სომხეთის ჩრდილო ნაწილი.

30. საქართველოს გაძლიერება.

ღავითმა თავი ისახელა არა მარტო სამშობლოს გათავისუფლებით, მტრის შემუხსვრით და საქართველოს საზღვრების გადიდებით, მან ჩაიდინა კიდევ უფრო დიდებული საქმე, ე. ი. გააძლიერა ქართველი ერი ნივთიერათ და სულიერათ. მტრის განდევნას, მეტადრე მის შეჩერებას და ფართო საზღვრების დაცვას ეჭივრებოდა კარგათ გაწრთვნილი დიდი მხედრობა; ამიტომ ღავითმა დააარსა სამუდამო ჯარი, რიცხვით 60 ათასი კაცი. ეს ჯარი შესდგებოდა როგორც ქართველთაგან ისე ყიფ-

ჩალთაგან. ამ მიზნით მეფემ გადმოასახლა ჩრდილო ქაე-
კასიდან ეს მეომარი ხალხი, რიცხვით 40 ათასი ოჯახი,
და დააბინავა მტკვრის ხეობაში. ამ სამუდამო ჯარში
შედიოდა აგრეთვე გაქრისტიანებულ მონათაგან შემდგარი
რაზმი, ანუ მონასპა, რიცხვით 5 ათა.ი კაცი.

თურქების შემოსევას ბიორგი მეორის დროს მოყვა
ქართველი ერის დაცემა ზნეობით და სარწმუნოების და-
ქვეითება. ამის გამო დავითმა მოიწვია განათლებულთა
და სასულიერო პირთა დიდი კრება, რომლის მეოხებით
დიდმა მეფემ გაწმინდა სარწმუნოება, შეადგინა კანონე-
ბი და გადააყენა თანამდებობიდან უზნეო პირნი. ამავე
დროს დავითმა გაათავისუფლა სახელმწიფო ბეგრისაგან
სასულიერო წოდება და საეკლესიო გლეხები, თავის მო-
ძღვარს კი ყოველ დღეს აძლევდა ფულს ღარიბთა და
ქვრივ-ობოლთა დასარიგებლათ. დავითი იყო მეტათ კე-
თილი ადამიანი; იგი დიდის პატივით ეპყრობოდა ყვე-
ლა ხალხის სარწმუნოებას და ზნე-ჩვეულებას. მის მეფო-
ბის დროს ურიცხვი სომეხი გადმოსახლდა საქართველო-
ში და ხელი მიყო აღებ-მიცემობას.

დავით მეფის უმთავრესი ყურადღება იყო მიქცეული
ქართველი ერის სწავლა-განათლებაზე; ამ მიზნით მან
დააარსა მრავალი შკოლა და ერთი აკადემია. ბარდა
ამისა ქართველ უნიკიერეს ახალგაზდებს მეფე სახელმწი-
ფო ხარჯით გზავნიდა ბიზანტიას უმაღლეს სწავლის მი-
საღებათ. ამ დიდებული მეფის წყალობით ქართველი ერი
აყვავდა ნივთიერათ, გამრავლდა და განვითარდა. ქარ-
თველთა რიცხვი ავიდა სამ მილიონამდი, აგრეთვე სამ
მილიონამდი იყო სხვა დაპყრობილი ხალხი.

ამდენმა შრომამ და ქვეყნის ზრუნვამ დაქანცა და-
ვითი; მან თითქო იგრძნო სიკვდილის მოახლოება; აკურ-

რთხა მეფეთ თავისი უფროსი ვაჟი დიმიტრი და რამდენსამე დღეს შემდეგ გადაიკვალა. ლავითმა განისვენა 24 იანვარს 1125 წელს და დიდის დიდებით დაასაფლავეს ზელათის მონასტერში, მხურვალეთ დატირებული ქართველი ერისაგან. მკლესიამ იგი შერაცხა წმინდათა შორის, ისტორიამ ლავითი სცნო საქართველოს უუდიდებულეს მეფეთ, ქართველმა ერმა მას უწოდა აღმაშენებელი.

31. დიმიტრი პირველი და გიორგი მესამე. (1125—1184) წ.)

დიმიტრის ხელში გადავიდა ძლიერი სამეფო. ზარეშე მტრები ვერაფერს უბედავდნენ. ამიტომ ქართველი ერი სტკბებოდა მყუდრო ცხოვრებით და ვითარდებოდა ნივთიერათ და გონებრივათ. სიბერის ღროს მეფეს აუჯანყდა მისი უმცროსი ვაჟი დავითი და მრბელიანთა დახმარებით ავიდა ტახტზე. დიმიტრიმ აკურთხა იგი მეფეთ, თვითონ კი შესდგა ბერათ ზელათის მონასტერში.

ლავითს არ უმეფია დიდხანს; ის გადაიკვალა დაახლოვებით ერთს წელს შემდეგ. სიკვდილის ღროს მან მიიწვია თავისი ძმა გიორგი, კათალიკოზი და დიდებულნი, ჩამოართვა მათ ფიცი, რომ არ უღალატებდნენ მის პაწაწა შვილს ღემნას და აკურთხებდნენ მეფეთ, როცა ასაკში მოვიდოდა.

დაასაფლავეს თუ არა ლავითი, ტახტზე ავიდა მისი ძმა გიორგი მესამე; მან გაიმეორა ფიცი, რომ ტახტს დაუთმობდა ღემნას, როგორც კი იგი გაიზდებოდა, მით უმეტეს, რომ გიორგი უშვილო იყო. ცოტა ხანს შემდეგ

მეფეს შეეძინა ქალიშვილი **თამარი**. შვილის შეძენამ მას შეუცვალა აზრი. ღემნას მაგიერ მეფემ მოისურვა თავის ქალის გამეფება, რასაც მოყვა დიდი უბედურება.

ზიორგი მესამე იყო მეტათ ზვიადი და სისხლის მღვრელი ადამიანი. თავის ხანგძლივ მეფობაში მან ბევრჯერ გაილაშქრა თურქთა და სპარსთა წინააღმდეგ. ყველგან სასტიკათ დაამარცხა მტერი და ასახელა ქართველთა იარაღი. ზიორგიმ კიდევ უარესი შიშის ზარი დასცა შინაურებს. მან გამოიჩინა თავის ძმისწულ ღემნასა და ორბელიანთა მიმართ საშინელი მხეცობა. ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ღემნა დავაჟკაცდა, ის დაემსგავსა ნიქით და გარეგნობით თავის პაპას ღავით აღმაშენებელს. ღემნამ მოსთხოვა ტახტი ბიძას; ზიორგიმ უარი შეუთვალა. მაშინ ზოგიერთ დიდებულთა დახმარებით ღემნამ მოახდინა **შეთქმულობა** ზიორგის წინააღმდეგ. ზიორგიმ გაიგო ეს, სწრაფათ შეკრიბა დიდი ლაშქარი, ეკვეთა შეთქმულებს, დაამარცხა, შერეკა **ლორის ციხეში** და ისე შეავიწროვა შიმშილით, რომ შეთქმულები იძულებული გახდნენ დამორჩილებოდნენ მეფეს. აქ კი საზარელი სიმხეცე ჩაიდინა ზიორგიმ; მან წამებით მოკლა თავის ძმისწული ღემნა და ამოსწყვიტა სრულიად ორბელიანთა გვარი, (მხოლოდ ერთი გადარჩა სპარსეთში). ცოტა ხანს შემდეგ ზიორგიმ აკურთხა მეფეთ თავის ასული **თამარი** და გადაიკვალა 1184 წელს.

ქ 32. **თამარ მეფე.** (1184 - 1212 წ.).

მეთორმეტე საუკუნის ბოლო ხანებში საქართველოს სამეფო ტახტი გააშუქა ბრწყინვალე ვარსკვლავმა, ეს იყო **თამარ მეფე**. სიმშვენიერით, სიბრძნით, ნიქით და გულ-

.კეთილობით თამარი აღმატებოდა თითქმის ყველა დრო-

თამარ მეფე.

ისა და ქვეყნის ქალებს, რომელთაც კი დაუდგამთ თავ-

ზე მეფის გვირგვინი. არცერთ მეფეს არ აუგია იმდენი ტაძარი, რამდენიც **თამარს**; არავის არ შეუწირავს ეკლესია-მონასტრისთვის იმდენი განძი, რაც **თამარ** მეფეს; არავის არ განუკითხავს ისეთი სიუხვით ქვრივ-ობოლი, როგორც ამ იშვიათ ადამიანს. ამ დიდებულმა მეფე ქალმა მოსპო მთელ საქართველოში კაცის სიკვდილით დასჯა და დასახიჩრება. მს მაღალ-ზნობრივი საქციელი **თამარმა** ჩაიდინა იმ დროს, როცა არაფრათ აფასებდნენ ადამიანის სიცოცხლეს და ყველგან რაიმე დანაშაულისთვის ან სჭრიდნენ თავს, ან ასახიჩრებდნენ სამუდამოთ თვალების დათხრით, ენის ამოგლეჯით და ხელ-ფეხის მოკვეთით.

თამარი აღზარდა მამიდა რუსუდანმა, ფრიად განათლებულმა ქალმა. **თამარის** სიმშვენიერე იყო აუწერელი. დიდის ზეიმით აკურთხა მეფეთ ეს ქალი მამა მისმა გიორგი მესამემ. ანტონ ჭუთათელმა დაადგა მას თავზე ძვირფასი თვლებით შემკული სამეფო გვირგვინი, რაჟის ძრისთავმა შემოარტყა წელზე ხმალი, მეფემ კი მისცა ხელში სკიპტრა; მიქელ ქათალიკოსმა უკურთხა გვირგვინი, დიდებულებმა შემოსეს სამეფო სამოსელით და დასვეს ტახტზე. ზაიმართა ლიტანია. მშვენიერი მეფის წინაშე ერთგულობის ფიცი მიიღეს: ბიორგი მესამემ, ქათალიკოსმა, ეპისკოპოზებმა, დიდებულებმა, მხედრობამ და სრულიად საქართველოს ხალხმა. **თამარმა** მოატანია აურაცხელი საუნჯე და უხვათ დაურიგა დავროდომილთ, ქვრივ-ობოლთ, ხალხსა და ლაშქარს. მანვე დაასაჩუქრა აგრეთვე თავად-აზნაურობა და სამღვდლოება. ზაიმართა დიდებული ნადიმი; ილხენდა ქართველი ერი.

მკურთხა თუ არა მეფეთ, **თამარმა** უმთავრესი ყურადღება მიაქცია **კანონს**: მან აკრძალა სამეფოში უსა-

მართლობა და ძალმომრეობა, ეს იყო პირველი ნაბიჯი მისი ბრძნული მოქმედებისა. რამდენსამე წელს შემდეგ მიიცვალა გიორგი მეფე. თამარი შეიქმნა საქართველოს მბძანებელი.

33. თამარ მეფის შინაური ცხოვრება.

მართველი ერი ხარობდა, რომ მეფეთ ყავდა ასეთი დიდებული ადამიანი, მაგრამ ამავე დროს წუხდა, რომ თამარი რჩებოდა უქმროთ და არ ყავდა მემკვიდრე. თუმც თამარის სიმშვენიერით მოხიბლული იყვენ და მის ქმრობას ნატრობდენ ბიზანტიის იმპერატორის, სპარსეთის მეფის და ლსავლეთ აზიის სულთნების შვილები, მაგრამ თამარი ყველას უარს ეუბნებოდა; მას არ სურდა გათხოვება. საქართველოს ყოველ კუთხიდან შეიკრიბენ დიდებულნი, ერის წარმომადგენლნი და მუხლმოყრით შეევედრენ თამარს, რათა აერჩია ქმრათ რომელიმე ღირსეული კაცი. თამარი მოლბა ამდენი თხოვნით; მას მოგვარეს საქმროთ გიორგი რუსი, რუსეთის დიდი მთაერის ანდრიას შვილი.

სამწუხაროთ, ბიორგი რუსმა ვერ გაამართლა დიდებულთა იმედები: მასში თავი იჩინა ველურმა ხასიათმა; იგი გალოთდა, გაირყვნა და ჩადიოდა არა კაცურ სიმკაცრეს და საქციელს. თამარი იძულებული გახდა განშორებოდა მას, როგორც უღირს ადამიანს. ჩასვეს გემში ბიორგი რუსი და დიდი საჩუქრით გაისტუმრეს კონსტანტინეპოლს. თამარი კი, დიდებულთა სურვილის თანახმათ, მითხოვდა რუსეთის მთაერის შვილს დავით სოსლანს, მამიდა რუსუდანის გაზდილს, რომლისაგან თა-

მარს შეეძინა ქალ-ვაჟი, — გიორგი ლაშა და რუსუდანი.

ცოტა ხანს შემდეგ ბიზანტიის ჯარით ბიორგი რუსი მოადგა მესხეთს და მოისურვა საქართველოს ძალით დაპყრობა. მან მიიმხრო ძოლხიდა-მესხეთის ერისთავები და დიდი მხედრობით გადმოვიდა მართლში. თამარმა უცებ შეკრიბა ჯარები. ლავით სოსლანი და ამირსპასალარი გამრეკელი ამ ჯარებით ეკვეთენ მტერს და საშინლათ დაამარცხეს. ძოლხიდა-მესხეთის დიდებულებმა შეინანეს თავიანთი საქციელი და მორჩილება განუცხადეს თამარს. მეფე ღმობიერებით მოექცა ყველას და აპატია მათი დანაშაული. სვანებმა მოგვარეს თამარს ბიორგი რუსი ხელ-ფეხ შეკრული; თამარმა გაათავისუფლა იგი და გაისტუმრა საბერძნეთს.

ამ ომში თავი ისახელა ზაქარია მხარგძელმა. ზამრეკელის სიკვდილს შემდეგ თამარმა უბოძა მას ამირსპასალარობა, ე. ი. მთელი ჯარების უფროსობა და სამხედრო მინისტრობა.

34. შამქორის და ბასიანის ომი.

თამარის მეფობაში მოხდა რამდენიმე ბრძოლა; მათში უფრო შესანიშნავია შამქორის და ბასიანის ომი.

შამქორის ომი. სპარსეთი იყო გაყოფილი ძმებ შორის სამ ნაწილათ. შუათანა ძმამ აბუბეკერმა უფროს ძმას სამეფო წაართვა და ამასვე უპირებდა უმცროს ძმას ამირშირმანს. ამირშირმანმა დაამარცხა სთხოვა თამარს და შევიდა მის მფარველობის ქვეშ. თამარმა შეკრიბა საუკეთესო ლაშქარი და გაემართა საომრათ. მეორე მხრით წამოვიდა აბუბეკერი ურიცხვი ჯარით. მისი მიზანი იყო საქართველოს დაპყრობა. ბრძოლა გაიმართა ბანჯის ახლოს შამქორის ველ-

ზე. ქართველთა გმირობამ და ზაქარია მხარგძელის სამხედრო ნიჭმა სძლია ურიცხვ მტერს. საშინლათ დამარცხდა აბუბეკერი; მან ძლივს მოასწრო გაქცევა. მთელი მისი ბანკი, 12 ათასი ტყვე, აუარებელი ოქრო და თვალმარგალიტი დარჩათ ქართველებს. ქართველებმა ჩაიგდეს აგრეთვე ხელში ხალიფას დროშა, რომელიც თამარმა შესწირა ბელათში ხახულის ლეთისმშობელს.

ბასიანის ომი. ეს მეორე ბრძოლა იყო კიდეც უფრო საშინელი. მს დიდი ომი გამოიწვია თამარის მიერ ყარსის დაქერამ. ამ ძლიერი სიმაგრის წართმევამ მეტათ გააბრაზა მცირე აზიის სულთანი ნუქარდინი. მან შეკრიბა თავის ვრცელ საბძანებელში ურიცხვი ლაშქარი და წამოვიდა საქართველოს მოსასპობათ. ამასთან ერთათ თავხედმა ნუქარდინმა მოსწერა თამარს ყოველად უგვანო ბარათი, რომელშიაც გაკიცხა ჩვენი მეფე და მთელი საქართველო. ბარათის მომტანი პირველათ მიგვარეს ამირსპასალარ ზაქარიას. ღარბანისელი სპასალარი მეტათ გააცხარა, როგორც წერილის შინაარსმა, ისე მომტანის უზრდელმა სიტყვამ, გაუშალა ხელი და ისეთი სილა გააწნა ნუქარდინის ელჩს, რომ უგრძნოთ დასცა ძირს.

თამარის ბძანებით მაშინვე აფრინეს 'შიკრიკები საქართველოს ყოველ მხარეს და შეკრიბეს მრავალი ჯარი. ლაშქარმა იწყო დენა მარძიის მონასტერთან. აქ თამარ მეფემ გადაიხადა ლიტანია: შეავედრა ლმერთს ქართველი ჯარი, დალოცა იგი, ზაქარია მხარგძელის და დავით სოსლანის მეთაურობით გაგზავნა ნუქარდინის წინააღმდეგ, თანაც მისწერა სულთანს შესაფერი პასუხი. ბრძოლა მოხდა ბასიანს ბოლოსტიკის ველზე, აზრუმის სიახლოვეს, სადაც ბანაკათ იდგა ნუქარდინი. მს უზარმაზარი

მინდორი მოფენილი იყო ერთიანათ მტრის კარვებით, უთვალავი ცხენით და ჯორ-აქლემით. ჭარბველები არ შეუშინდნენ თურქთა სიმრავლეს; როგორც შევარდენი, ეკვეთენ ისინი მტერს. შეიქნა ხელჩართული ბრძოლა. მზის შუქზე ელავდა ქართველთა ხმალი და მუსრავდა თურქებს. მართი მხრით მიესიენ მტერს იმერაფხაზნი, მეორე მხრით კი ქართლ-კახელნი. შედრკა ნუქარდინის ჯარი; მან ველარ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს, იბრუნა პირი და გაკურცხლა. შეელაზე წინ გარბოდა თავხედი ნუქარდინი თავის ამალით. მთელი ბანაკი და აუარებელი დავლა დარჩათ ქართველებს. მკრო-ვერცხლის და თვალ-მარგალიტის სიმრავლე იყო აუწერელი. ზაივსო სიმდიდრით სამეფო ხაზინა; აივსენ ალაფით მხედრობა და დიდებულნი; აივსო საქართველო ტყვეთ წამოყვანილი თურქებით. მს ამოდენა დავლა თამარმა მოახმარა კეთილ საქმეებს, ქვრივ ობლებს, ტაძრებს და მონასტრებს.

ამ ბრწყინვალე გამარჯვებას შემდეგ მთელმა დასავლეთმა აზიამ ქედი მოიხარა ქართველი ერის ძლევა-მოსილობის წინაშე. ამიერიდან თამარს აღიდებდნენ აზიის მწერლები; მის მეგობრობას ნატრობდნენ სულთნები და იმპერატორები.

35. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება და სპარსეთში გალაშქრება.

როგორც ვთქვით, თამარმა აურაცხელი სიმდიდრე შესწირა ეკლესია-მონასტრებს, მათ შორის უხვათ დასაჩუქრა უცხოეთის ქართველი მონასტრები. მს მონასტრები ურცხვათ გასარცვა ბიზანტიის იმპერატორმა

აღექსი მეოთხემ, ფულის მოყვარე კაცმა. ამ საქციელით მან შეტათ ვააცხარა **თამარი**. ჩვენი მეფე ეძებდა შემთხვევას 'ამაგიერო გადაეხადა. ბაცარცულ მონასტრებს კი გაუგზავნა ისევ დიდი განძი. შემთხვევაც მალე მიეცა **თამარს**. რამდენსამე წელს შემდეგ მეროპის ჯვაროსნებმა აიღეს ძალით ბიზანტიის იმპერია. **თამარმა** მაშინვე გაგზავნა ძლიერი რაზმი, ჩამოართვა ბიზანტიას შავი ზღვის პირათ მრავალი ქვეყანა და დააარსა მათგან **ტრაპიზონის იმპერია**, რომლის იმპერატორათ დანიშნა თავისივე ნათესავი **ალექსი კომნენი**. ეს ახლათ დაარსებული იმპერია იყო **თამარ მეფის მფარველობის ქვეშ**.

ამ დიდმა საქმემ კიდევ უფრო გაზარდა და გააძლიერა საქართველოს სამეფო. მის მორჩილებაში იყო კავკასიონის ქედის ყველა ხალხი: **ოსები, ლეკები და ჩერქეზები, მთელი ამიერ კავკასია, მცირე აზიის და სპარსეთის ნაწილი**. ამრიგათ საქართველო გადაიქცა **სახელმწიფოთ**, რომლის მცხოვრებთა რიცხვი აღემატებოდა რვა მილიონს; ამათში ოთხ მილიონზე მეტი იყო ქართველი. დანარჩენი კი გარეშე ხალხი. ამას შემდეგ ქართველები სტკებოდნენ მყუდრო ცხოვრებით. მაგრამ ეს რკბილი ცხოვრება ცოტა ხნით დაარღვია **თამარის ქმრის სიკვდილმა**. ეს შესანიშნავი სარდალი და გულკეთილი ადამიანი მოაკლდა საქართველოს. მისი სიკვდილით ისარგებლა **პრდებილის სულთანმა** და თვით აღდგომას დაეცა **ანს**, დაარბია საშინლათ ეს დიდი ქალაქი და გასწყვიტა 12 ათასი მცხოვრები. ამ ამბავმა თავზარი დასცა ქართველებს. **თამარმა** მაშინვე დაამშვიდა **პნელები** და **სამაგიეროს** გადასახდელათ გაგზავნა. **პრდებილში** დიდი ჯარით **ზაქარია მხარგძელი**. **ზაქარია** ჩუმათ მიეპარა **პრდებილს**, დაეცა თურქებს სწორეთ მათ

დღესასწაულზე და რისხვით ღვთისა მიაყენა მათ თავზე: დაარბია ეს მდიდარი ქალაქი, ამოსწყვიტა მრავალი თურქი და დიდის დავლით გამოიარა ანზე, რომლის მცხოვრებთ მისცა ამ დავლის ნახევარი.

მოტა ხანს შემდეგ საუცხოვოთ შეიარაღებული ქართველი ჯარი გაემართა სპარსეთს ქვეყნების ცასაპყრობათ და დავლის შესაძენათ. ამ ჯარის ძლევამოსილობას ვერ გაუძლო სპარსეთის სახელმწიფომ. ჭართველებმა აიღეს მარანდა, თაერიზი, შაზმინი და სხვა მრავალი ციხე-ქალაქი. შერო შორს ველარ შესძლეს წასვლა დიდი ალაფის გამო და აუარებელი სიმდიდრით დატვირთული ქართული ჯარი დაბრუნდა უკან. მას თფილისთან მიეგება თამარ მეფე თავისი ამალით, ხალხით და დიდი ზემოთ შეუძღვა ქალაქში. მთელი საქართველო დღესასწაულობდა თავის ძლიერი მხედრობის ბრწყინვალე გამარჯვებას.

36 თამარის მოღვაწეობა და სიკვდილი.

შეკლავია და მრავალფეროვანი თამარ მეფის მოღვაწეობა არამც თუ მარტო საქართველოში, არამედ მთელ მის ვრცელ სახელმწიფოში. ეს გენიოსი ქალი იყო ნამდვილი დედა თავის ქვეშევრდომთა. თამარის დიდებული სახე მარხია ერის გულში. მას ერთგვარი სასოებით იხსენიებს როგორც ქართველი, ისე ქავკასიის მთიელი, როგორც სომეხი, ისე სპარსელი. ღაყურებული არხები, წყალსაყვანები და დანგრეული ხიდები მოწმობენ თამარის ზრუნვას მეურნეობის ასაყვავებლათ, ქავკასიონის ქედის მწვერვალზე ამართული ტაძრები, რითაც მოფენილია ოსეთი, საჩერქეზო და ღალესტანი, მოგვი-

თბრობენ თამარის მიერ ქრისტიანობის გავრცელებას მთის ხალხებში. შესანიშნავი ვარძია, ციხე-დარბაზი და მონასტრები გუდარეთის, პითორეთის, ქვათახევის და ბეთანიის ტაძარი გვამხელენ თამარ მეფის დიდებას და ქართველი ერის მაღალ ხელოვნებას. მრთი სიტყვით თამარ მეფე ცოცხალია ერის ხსოვნაში, ის წმინდანია, ღვთაებრივ მშვენიერი და უკვდავების შარავანდედით გარემოცული. თამარის დროს უმაღლეს წერტილამდი მიაწია ქართველი ერის პოლიტიკურმა და კულტურულმა ძლიერებამ, ე. ი. სამეფოს ძალამ, გონებრივმა და ნიუთიერმა განვითარებამ. ამ დროს გაიზარდა ნამეტნავათ და გაძლიერდა საქართველოს მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა; ამ დროს მოიჩაწყო უდაბური ადგილები, გაშენდა მრავალი დაბა-სოფელი და ქალაქი. ამ დროს აყვავდა ქართული ენა, მწერლობა, პოეზია და ყოველგვარი ხელოვნება. თამართან ერთად ამ დროს წარმოშვა საქართველომ დიდებული შოთა. ამ დროსვე იყვნენ გამოჩენილი მწერლები: მოსე ხონელი, სარგის თმოგველი, ივანე შავთელი და ჩახრუხაძე. ამრიგათ თამარის მეფობის დროს დაერქვა ოქროს ხანა. მოკვდა თამარი და თითქო გაქრა ყველაფერი. თამართან ერთად ჩაესვენა საქართველოს დიდების მზე, დაბნელდა ირგვლივ და დაგვიდგა ტანჯვების გრძელი საუკუნე...

ლაქანცა თამარ მეფე უზომო შრომამ და ზრუნვამ თავის სამშობლოს საბედნიეროთ. მისმა ნაზმა აგებულობამ ვერ შესძლო ამდენი ჯაფის ატანა და მოგზაურობა საქართველოს სხვადასხვა მხარეებში. ადრე დასნეულდა ეს იშვიათი ადამიანი. იგი მძიმე ავთამყოფი შეიქნა ნაკარმაგევში (ჭართლში) და დიდი სიფრთხილით წამოიყვანეს თფილისს. აქ თამარს თავს დაადგენ საუკე-

თესო ექიმები, მაგრამ ვერაფერი უშველეს. შაისის ვარდით დაჰკნა მისი მშვენიერი სახე, მოდუნდა მისი თვალები. მომაკვდავ თამარს გარს ეხვიენ ქართველი ერი და სხვა ხალხთა წარმომადგენლნი. თავადი და აზნაური, გლეხი და ვაჭარი, ღვდელი და ბერი, ქალი და ბავში--ყველანი თავს დასტიროდენ თავის საყვარელ მეფეს, ღვრიდენ მხურვალე კრემლს და გლოვდენ საქართველოს დედას და დიდებას. უკანასკნელათ აახილა თვალი თამარ მეფემ, დალოცა იქ დამსწრენი, ჩააბარა მათ თავის შვილები გიორგი ლაშა და რუსუდანი, შეავედრა ლმერთს საქართველო და მიიძინა საუკუნოთ. მან განისვენა 18 იანვარს 1212 წელს. საშინელი გლოვის ზარი მოედება საქართველოს. მთელი ერი მოსთქვამდა თამარის დაკარგვას. მეფის ცხედარი ჯერ წაასვენეს მცხეთას, შემდეგ კი ზელათის მონასტერში. ხალხის გადმოცემით თამარი მარხია მარძიაში, ნამდვილათ კი დღემდე არ იციან, თუ სად ასვენია ეს დიდებული მეფე. ეს კი ცხადია, რომ თამარის სავანეა ქართველი ერის გულში. მკლესიამ იგი შერაცხა ნეტართა შორის, ერმა იგი შემოსა დიდების შუქით, უკვდავებით და უწოდა თამარ მეფე.

შოთა რუსთაველი.

37. შოთა რუსთაველი.

შოთა დაიბადა დაბა რუსთავში (მესხეთში). იგი ადრე დაობლდა. ამ ფრიად ნიჭიერი ბავშვის აღზრდა იკისრა მისმა ბიძამ. შოთამ ჯერ დაამთავრა რუსთავის პირველდაწყებითი სკოლა, შემდეგ ტბეთის სასულიერო საწავლებელი, აქედან გადაიყვანეს ტახეთს, სადაც გაათავა ბრემის სასულიერო სემინარია და იყალთოს აკადემია. ამაზე არ შეჩერდა ეს გენიოსი ქაბუკი. ძიღვე უმაღლეს სწავლის მისაღებათ შოთა სახელმწიფო ხარჯით გაგზავნეს ბიზანტიას. აქ სანაქებოთ შეისწავლა ბერძნული, არაბული და სპარსული ენები და მათი მდიდარი ლიტერატურა.

ფრიად განათლებული შოთა დაბრუნდა სამშობლოში. აქ მის თვალწინ მოხდა საშინელი ამბავი: ბიორგი მესამის მიერ მარბელიანთა ამოწყვეტა და ძმისწულის დემნას წამებით სიკვდილი ამ საზარელმა სურათმა ღრმა კვალი გაავლო მის მგრძნობარე არსებაში თამარის დიდებამ და სიმშვენიერემ მოხიბლა შოთა. საქართველოს ძლიერებამ ააფრთოვანა იგი. ღიღმა პოეტმა რამდენიმე ლექსი უძღვნა თამარს და შემდეგ მისივე ბძანებით დასწერა უკვდავი პოემა „ვეფხვის ტყაოსანი“, რომელშიაც გამოხატა თამარის დიდება, მის დროს მომხდარი ამბები და ქართველი ერის ცხოვრება.

თავისი უკვდავი პოემა შოთამ წაუკითხა თამარს განათლებულ პირთა და დიდებულთა კრების წინაშე. თამარ მეფე და მთელი საზოგადოება აღტაცებაში მოიყვანა შოთას ფერადოვანმა ენამ, საოცნებო მხატვრობამ, პოეზიამ, ახალმა აზრებმა და ღრმა ფილოსოფიამ. შველამ ერთხმათ აღიარა იგი დიდებულ პოეტათ, მაღლო-

ბის ნიშნათ **თამარმა** წაიძრო ძვირფასი ბეჭედი და უბო-
და შოთას; ღვით სოსლანმა შემოარტყა თავისი ხმა-
ლი, დიდებულებმა კი მიართვეს ძვირფასი თვლებით შე-
აკული ოქროს კალამი. ამას შემდეგ შოთა მეტათ დაი-
ახლოვა **თამარმა**; ეს მშვენიერი ქაბუკი და დიდებული
პოეტი შეიქნა მოლარეთუხუცესი, ე. ი. სახელმწიფო ხა-
ზინის უფროსი. მოხუცობაში შოთა შედგა ბერათ იერუ-
ლიმის წმ. ჯვრის მონასტერში, სადაც მიიცვალა კიდევ.
მისი სურათი დღესაც აშვენებს იქ მონასტრის კე-
დელს.

ქალის და კაცის თანასწორობა, გვარიშვილობა-
ზე მაღლაპირადი ღირსების დაყენება, ქირში გამაგ-
რება, ნაძრახ სიცოცხლის ნაცვლათ სახელოვანი სიკ-
ვდილი, კეთილი საქმე, მონებისადმი ადამიანური
მოაქცევა, — აი ის ახალი და კაცმოყვარებით სავსე აზრე-
ბი, რომლებიც შოთამ ობოლ მარგალიტებათ მოაბნია
თავის დიდებულ პოემაში. „ვეფხვის ტყაოსანი“ ელვა-
სავით გავრცელდა საქართველოში; მას იზებიოებდნენ დი-
დი და პატარა, ქალი და კაცი, გლეხი და თავადი. ამ
პოემის აზრები გადაიქცა ანდაზებათ. „ვეფხვის ტყაოსანს“
ატანდნენ მზითვად თავად-აზნაურთა ქალებს. მს წიგნი შე-
იქნა ქართველი ერისთავის ქირსა და ლხინში განუშორე-
ბელი. ღღეს ეს უკვდავი პოემა გადათარგმნილია ყველა
ევროპულ ენაზე და აღტაცებაში მოყავს მეროპის განა-
თლებული პირნი. „ვეფხვის ტყაოსანი“ ცნობილია ერთ
საუკეთესო ნაწარმოებათ მთელ ქვეყანაზე შოთა რუსთა-
ველი კი მონათლულია მსოფლიო გენიოსათ და ქართ-
ველი ერის ქება-დიდებათ. იგი უკვდავია, ვით ბრწყინ-
ვალე მზე, მისი დიადი სახელი არ გაქრება, სანამ ცო-
ცხალია ქართველი ერი და მთელი კაცობრიობა.

38. ბიორგი ლაშა და რუსუდან დედოფალი.

მოკვდა თამარ მეფე და მას შემდეგ მეტათ დაეცა ჩვენი ქვეყანა. ამ დიდებულ ადამიანს დარჩა ორი უღირსი შვილი: გიორგი ლაშა და რუსუდანი, ორივე შემკული სხეულის სიმშვენიერით, მაგრამ გარყვნილი და ზნედაცემული. თავიანთ სამარცხვინო საქციელით ამ ორმა და ძმამ გარყვნა ქართველი ერი და ჩრდილი მოჰფინეს თამარის სახელს. იმათ მოაშორეს სამეფოს მართვა-გამგეობას ღირსეული პირნი და მათ ნაცვლათ დააყენეს უნიქო და უზნეო ადამიანები. მეფის უზნეო მაგალითს ბაძავდენ დიდებულნი, ამათ კი ბაძავდა ხალხი და ამრიგათ დაეცა ქართველი ერის მაღალი ზნეობა. მკვი არაა, ამგვარ პირობებში კეთილი არ დაეყრებოდა საქართველოს; ის უნდა მორწყულიყო სისხლით, უნდა გამხდარიყო სხვის ლუკმათ. ასეც მოხდა: იგი საშინლათ ააოხრეს ჯერ თურქებმა და შემდეგ მონგოლებმა.

ბიორგი ლაშამ თავი ისახელა მცირე გამარჯვებით: მან დაამშვიდა აჯანყებული ზანჯა, სამაგიეროთ საშინლათ დამარცხდა მონგოლთაგან, რომელთაც სპარსეთიდან გრიგალივით გადმოიარეს ამიერ ქავკასიაზე და ღარუბანდის გზით წავიდენ აღმოსავლეთს. ამას შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია ბიორგი ლაშას; ის გადაიცვალა 1224 წელს. ტახტზე ავიდა მისი და რუსუდანი.

რუსუდანის დროს საქართველოს თავს დაატყდა დიდი უბედურება: მას მოადგა 140 ათასი მეომრით ხორაზმის სულთანნი ჯელალ-ედინი, მონგოლთაგან გამოქცეული. ჯელალ-ედინმა დაამარცხა ქართველი ჯარი, ააოხრა მესხეთი, გაცარცვა და დახოცა მცხოვრებნი და მოადგა ოთხილისს. აქ მოისურვა მან რუსუდან დედოფლის ცოლათ

შერთვა და გაუგზავნა მოციქული, რათა ამრიგათ შეეერთებია საქართველო და თავისი სამეფო და შეერთებული ძალით დაემარცხებია საერთო მტერი მონგოლები. რუსუდანმა უარი შეუთვალა, რითაც მეტათ გაბრაზდა სულთანნი. მნით აუწყრელი სისხლისღვრა მოხდა ოფილისთან. ჭართველი ჯარი და ოფილისის მცხოვრებნი იბრძოდენ გმირულათ, მაგრამ ღალატმა შთანთქა ყველაფერი. ოფილისში მცხოვრებმა მუსულმანებმა გაულეს მტერს ქალაქის კარები. ლეთის რისხვა დატრიალდა ოფილისის თავზე. მხეცმა ჯელალ-მდინმა ცეცხლსა და მახვილს მისცა საქართველოს სატახტო ქალაქი. ასიათასი თურქი შეესია ოფილისს მახვილით ხელში. ცარცვა და გლეჯა, ბილწვა და სიკვდილი, კვნესა და ვედრება, ცეცხლი და ცრემლები, — აი ის საშინელი სურათი, რითაც სტკებობდა მხეცი ჯელალ-მდინი სიონის მწვერვალიდან, სადაც დანგრეული გუმბათის ნაცვლათ იდგა მისი ტახტი. დაინგრენ დიდებულნი პალატნი; ტახტები იქცა საჯინბოთ; მტკვარი შეიღება ქართველთა სისხლით; სიკვდილმა შთანთქა ასიათასი მცხოვრები.

ასე ძვირათ დაუჯდა საქართველოს რუსუდანის უარი. ამას შემდეგ ჩვენს ბედშავ სამშობლოს თავს დაატყდა კადევ უარესი უბედურება. მას შემოესიენ მონგოლები.

39. მონგოლთა შემოსევა.

შავმა ყოვრანმა დასჩხავლა ბედშავ საქართველოს. ჯერ ისევ მძვინვარებდა ჭართლში ბრაზმორცული ჯელალ-მდინი და აოხრებდა ქვეყანას, როცა საქართველოს თავს დაატყდა მეორე უარესი რისხვა; მას შემოესიენ მონგოლები ანუ თათრები.

მს ფრიად მახინჯი, ნახევრათ ველური, მაგრამ მეტათ მამაცი ხალხი ბინადრობდა საშველო აზიაში, მისი უმთავრესი ხელობა იყო მეჯოგეობა, განსაკუთრებით ცხენების მოშენება, რომელთა რძითა და ხორციით იკვებებოდა ეს ხალხი. მეცამეტე საუკუნის დამდეგს მონგოლთ გამოუჩნდათ ერთი შესანიშნავი კაცი ჩინგიზყაენი, რომელმაც მისცა ხალხს ახალი რჯული, შეაერთა ერთ დიდ სამეფოდ თათართა წვრილი ურდოები და გახდა მათ ყაენათ (მეფეთ). თავის ურდოებით ჩინგიზყაენმა წალეკა მთელი აზია, და ნახევარი მეროპა. მან დაიპყრო ჩინეთი, ინდოეთი, მთელი რუსეთი, სპარსეთი, მცირე აზია და საერთოდ თურქების მიერ დაპყრობილი ქვეყნები. თათრები განსაკუთრებით შეიქნენ თურქთა დაუძინარი მტერნი. ამათი სისხლით თათრებმა მორწყეს მთელი დასავლეთი აზია.

მონგოლები პირველათ შემოვიდნენ საქართველოში ბიორგი ლაშას დროს, დაამარცხეს ქართველი ჯარი და ღარუბანდის გზით წავიდნენ თავიანთ ქვეყანაში. მეორეთ თათართა დიდი ლაშქარი შემოვიდა საქართველოში, როცა ჯელალ-მდინი აობრებდა ჩვენს ქვეყანას. მონგოლებმა აიღეს ბანჯა და მოსპეს იქ მცხოვრები მუსულმანები. ამის გამგონე ჯელალ-მდინმა თავისი ჯარით მოკურცხლა საქართველოდან. თათრები დაედევნენ მას, დაეწიენ ბასიანს, დაამარცხეს და გაუფანტეს ჯარი. თვით მძინარე ჯელალ-მდინი მოკლა ერთმა მეცხვარემ. ასე დალია სული ამ საქართველოს მტერმა.

თათრები დაბრუნდნენ უკან და მოუახლოვდნენ თფილისს, მათ მოსვლამდი ეს ქალაქი უკვე დასწვა რუსუდანის ბძანებით თფილისის ციხის თავმა გოჩა მხარგძელმა. ხალხი გაიხიზნა მთებში. რუსუდანი თავისი ამა-

ლით შეეფარა ჭუთაისს. აქვე აკურთხა მან მეფეთაჲვისი ეკესი წლოს ვაჟი დავითი; თავისი ქალი თამარი მიათხოვა ცოლათ იკონიის სულთან ყიასდინს.

თათრები კალიასავით მოედვენ საქართველოს და იწყეს თარეში. ჭართველი ხალხი მეტათ შეაწუხა მთებში გახიზნვამ. ღიდებულნი გამოვიდენ სიმაგრეებიდან და მორჩილება განუცხადეს თათართა სარდლებს. ამრიგათ ჩვენმა ქვეყანამ უომრათ დაიდგა კისერზე მონობის მძიმე უღელი. ასე დასცეს ქართველი ერის ვაჟკაცობა ცუდმა მეფეებმა! ასე დალუპეს მათ ჩვენი ერთ დროს ღიდებული ქვეყანა!..

ამას შემდეგ მონგოლთა სარდლებმა გაყვეს ჭართლ-ჭახეთი ეკეს ნაწილათ; მოსპეს მეფობა, ჩააბარეს ქვეყანა ქართველ ერისთავებს და დაადვეს მძიმე ხარკი. გარდა ამისა შეკრიბეს საქართველოდან საკმაოთ დიდი ჯარი, შეუერთეს თავიანთ ლაშქარს და გაემართენ მუსულმანთა ქვეყნების დასაპყრობათ.

40. ღიდებულთა შემჯგულობა თათართა წინააღმდეგ.

მეფე-ღიდებულთა უზნეო საქციელმა ვერ დასცა სრულებით ქართველი ერის ვაჟკაცობა. საქართველოში კიდევ ღვიოდა მამულიშვილური გრძნობა. ამდენმა უბედურებამ, თურქ-მონგოლთა მიერ ფეხქვეშ გათელვამ და მონობის მძიმე უღელმა გამოაფხიზლა ქართველები. მძიმე ხარკმა გაალატაკა ხალხი, სამხედრო ბეგარამ მეტათ შეავიწროვა იგი: უმეფობამ აღვირი წააძრო თავგასულ თავადებს; ამათ თათრებზე უარესათ იწყეს ხალხის რბევა

და დაჩაგვრა. ჭართველი ერი ჩავარდა საშინელ ტანჯვა-წვალებაში. ამის გამო შეიკრიბენ ყოველი კუთხის საუკეთესო ქართველები, იწყეს თათბირი, თუ როგორ ეხსნათ მონობისაგან თავიანთი სამშობლო და მოეწყოთ მისი საქმენი. მათ მოახდინეს შეთქმულობა მტარვალის წინააღმდეგ. ამ შეთქმულობის მოთავე იყო რვა გამოჩენილი დიდებული და დანაწილებული ქვეყნის მეთაურნი: შანშე მხარგძელი, ვარამ გაგელი, ეგარსლან ბაკურციხელი, ცოტნე დადიანი, გამრეკელ-თორელი, ყვარყვარე ციხისჯვარელი, შოთა კუპრი და სარგის თმოგველი.

შეთქმულნი შეიკრიბენ ჯაფახეთს კოხტის თავს (ციხეში) და დაადგინეს, რომ დანიშნულ დროს მოსულიყვნენ თავის ჯარებით, დასცემოდენ უცებ და გაედენათ მონგოლები საქართველოდან. ცოტნე დადიანი ადრე დაემშვიდობა ამხანაგებს და გასწია შინ. ამ დროს გაჩდა იუდა, — ქვეყნის მოღალატე: მან საიდუმლოთ აუწყა მონგოლთ ქართველ დიდებულთა განზრახვა. შეთქმულები არ იყვნენ დაშლილნი, რომ მოულოდნელათ თავს დაესხა მათ თათართა ჯარი, დაიჭირა ყველანი და მიგვარა ანში ქარმაღან ნოინს.

დიდებულებმა გადუფიცეს მას თავიანთი მიზანი და უთხრეს, ჩვენ თქვენი ერთგული სამსახურისა და ხარკის ძღვევისთვის შევიკრიბეთო. ამ პასუხმა არ დააკმაყოფილა ცბიერი ნოინი; ის შეუდგა დიდებულთა წამებას. მისი ბძანებით გაატიტვლეს შეთქმულნი, შეუკრეს ხელები, წაცხეს თაფლი და დაყარეს მზეზე პაპანება სიცხეში. წარმოუთქმელ ტანჯვას გრძობდენ ქართველი მამულიშვილნი, მაგრამ გმირულათ ითმენდენ ყველაფერს და არ ამხელდენ თავიანთ მიზანს. მათზე ვერ

მოქმედობდა ვერც მუქარა, ვერც მტარვალის ამოღებულ
ლი ხმალი.

შოაწია დანიშნულმა დრომ, როცა შეთქმულებს
უნდა მოეყარათ თავი ქართლში თავის ჯარებით. სახე-
ლოვანი მამულიშვილი ოტენე დადიანი გაემართა თავის
ჯარით. მესხეთის საზღვარზე მან შეიტყო საშინელი ამ-
ბავი: თათრების მიერ შეთქმულთა დატყვევება. ოტენე
დადიანი ფრიად შეაწუხა ამ ამბავმა. მაშინვე და-
აბრუნა უკან თავისი ჯარი და ორი მხლებელით წავი-
და ანს. დაინახა თუ არა ტიტველი ამხანაგები, ჩამო-
ხტა ცხენიდან, გაიხადა სამოსელი, შეაკვრევინა მხლებელთ
ხელები და დაჯდა მათ შორის. ეს საკვირველი ამბავი
აცნობეს ჭარმალანს. ამან მოაყვანია ოტენე და კითხა
მიზეზი მისი ასეთი საქციელსა. ოტენემ აუწყა ნოინს,
რომ ისიც ამხანაგია და თანაზიარი ამ ქართველ დიდე-
ბულთა და მათთან ერთათ სურს დაისაჯოს; კრების მი-
ზეზათ დადიანმაც იგივე დაასახელა, რაც მისმა მეგობ-
რებმა. ოტენე დადიანის საარაკო საქციელმა ისეთი
ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა ნოინზე, რომ მან მაშინვე
გაათავისუფლა და გაუშვა სამშობლოში ქვეყნის ერთგული
ქართველები.

ჩვენი ქვეყანა ამ დროს იყო უმეფოთ და შიგ თა-
ვისუფლათ დათარეშობდენ თათრები.

41. საქართველოს ორ სამეფოთ გაყოფა.

(1258—1330 წ.).

შეტათ აწუხებდა საქართველოს უმეფობა. მრისთავ-
თა თავგასულობას არ ქონდა საზღვარი. ჯერ კიდევ

რუსულანმა გაუგზავნა დიდ ყაენს თავისი ვაჟი დავითი და სთხოვა ეცნო იგი საქართველოს მეფეთ. ტახტის კანონიერი მემკვიდრე კი, ბიორგი ლაშას შვილი დავითი, რუსულანმა გადაკარგა თავის სიძესთან, დასწამა ცილი და ჩააგდებია საპყრობილეში. დიდი ყაენი არ ჩქარობდა და არ უშვებდა ლავითს. შვილის ლოდინში გადაიცვალა უზნეო რუსულანი.

საქართველოს უფრო გაბედულათ ჩაკიდეს ბრკალე-ბი მონგოლებმა და მეტათ შეაფიწროვეს, როგორც დიდი ხარკით, ისე სამხედრო ბეგარით. მარტო მესხეთისა და ქართლ-ძაბეთიდან მათ გაყავდათ საომრათ 90 ათასი მხედარი და ხარკათ მიქონდათ ყოველ წლობით 60 ათასი ოქრო. შინ კიდევ ერისთავების გამო ითელებოდა ქვეყანა. მაშინ შეიკრიბენ საუკეთესო ქართველნი; მათ გაიგეს, რომ ტახტის კანონიერი მემკვიდრე ლაშა ბიორგის შვილი დავითი ცოცხალია და ზის ტუსალათ რუსულანის სიძის შიასდინის ბძანებით. მიმართეს სულთანს და სთხოვეს ლავითის გათავისუფლება. სულთანმა შეიწყნარა ქართველ დიდებულთა თხოვნა და მაშინვე გაათავისუფლა დავითი. დიდებულებმა იგი მიგვარეს ქ. შარაყურუმს დიდ ყაენს და სთხოვეს ეცნო საქართველოს მეფეთ. დიდმა ყაენმა ორივე მეფის წული, ორი დავითი გაუგზავნა დასავლეთ აზიის ყაენს ულოს და მისწერა ორივეს გამეფება საქართველოში.

ამ რიგათ 1258 წელს საქართველოს გაუჩნდა ერთბაშათ ორი მეფე: ბიორგი ლაშას შვილი დავით მეხუთე და რუსულანის შვილი დავით მეოთხე ანუ დავით ნარინი. ეს იყო თათართა ცბიერების ნაყოფი; მათ სურდათ ორი მეფით საქართველოს დანაწილება. ასეც მოხდა: დავით ნარინი იყო მეტათ გონიერი და ხერხიანი

მეფე, ლავით მეხუთე კი, პირიქით, იყო ჯიუტი და უქ-
კუო კაცი. ის გადაიქცა ტაკინათ მონგოლთა ხელში და
ათრევედენ საომრათ ხან იქით და ხან აქით. ლავით ნა-
რინი მეტათ ზრუნავდა ხალხის კეთილდღეობაზე და კრი-
ქაში უდგა თათრებს; ამიტომ მონგოლებმა შეიძულეს
იგი და დაატყვევეს კიდევ, მაგრამ ლავით ნარინი გზი-
დანვე გაეპარათ და მოვიდა ქუთაისს. აქ დიდის დიდე-
ბით მიიღეს იგი, გახადეს დასავლეთ საქართველოს მე-
ფეთ და გამოაცხადეს ეს ქვეყანა თათართაგან დამოუკი-
დებლათ. ამრიგათ საქართველო განაწილდა ორ სამე-
ფოთ.

ბევრჯერ სცადეს თათრებმა ამ ქვეყნის დაპყრობა,
მაგრამ მულამ დამარცხებული ბრუნდებოდენ უკან. მათ
მომხრეთ და სამშობლოს მოღალატეთ შეიქნა რაქის
ერისთავი ქახაბერი; ორჯერ შემოასია მან ჩუმათ თავის
ქვეყანას თათართა დიდი ჯარი, მაგრამ მხნე ლავითმა სა-
სტიკათ დაამარცხა ისინი ორჯერვე. შემდეგ მეფემ სტა-
ცა ხელი სამშობლოს მოღალატეს, ამოსწვა თვალები და
მოკვეთა ხელ-ფეხი. მს კვეიანი მეფე გადაიკვალა კარ-
გა მოხუცებული 1293 წელს. ლავით მეხუთე კიდევ უფ-
რო ადრე გადაიკვალა (1268 წ.); მას დარჩა მცირე
წლოვანი ვაჟი დიმიტრი.

42. დიმიტრი თავდადებული. (1273 – 1289 წ.).

ლავით მეხუთის სიკვდილით ისევ დაობლდა აღმო-
სავლეთი საქართველო. ქვეყანას მართავდა სადუნ ათა-
ბაგი (ამირ სპასალარი). თათრები ძველებურათ თარე-
შობდენ და ბატონობდენ საქართველოში. სადუნ ათა-
ბაგის მეცადინეობით აბალა ყაენმა, როგორც იყო, შეი-

წყნარა ქართველ დიდებულთა ვედრება და მეფეთ აღიარა ღაერთ მებუთის შვილი ახალგაზდა დიმიტრი

მეტათ კარგი მეფე გამოდგა ღიმიტრი. ის იყო ფრიად გულკეთილი ადამიანი, კვიანი, ქერივ-ობოლთა შემბრალე და ქვეყნის ერთგული. მეფე გადაიცვამდა ხშირათ უბრალო სამოსელს, დადიოდა ხალხში ფარულათ, იკვლევდა მის ყოფა-ცხოვრებას და ეხმარებოდა გაქირებულთ. ცოტა ხანს შემდეგ აბალა ყაენს მოუხდა დიდი ომი მგვიპტის სულთანთან. ამ ბრძოლაში მონაწილეობას იღებდა ღიმიტრი მეფე ქართველი ჯარით და ეხმარებოდა ჭაენს. ჭაენი და თათრები გააოცა ქართველთა ვაჟკაცობამ. მონგოლთა მგოსანმა გალობით შეაქო ქართველთ გმირობა. ჭაენმა ფრიად დაასაჩუქრა როგორც მეფე, ისე მისი ჯარი. ამიერიდგან აბალა ჭაენი დიდი ნდობით და პატივისცემით ეპყრობოდა ქართველებს. ჭაენი მათ გზავნიდა ელჩებათ სხვადასხვა ქვეყნის ხელმწიფეებთან.

მოკვდა აბალა ყაენი და ტახტზე ავიდა მისი ძმა ჰამადი. ახალი ყაენის წინააღმდეგ შეთქმულობა მოახდინეს მისმა ნოინებმა, მოკლეს იგი და გაამეფეს აბალას შვილი არლუნი. მაგრამ ვერც არლუნმა გაამართლა მათი იმედები. მოხდა ისევ ნოინთა აჯანყება; არლუნმა დაამარცხა ისინი და დასაჯა სასტიკათ. მან ექვი აიღო ღიმიტრი მეფეზედაც და დაიბარა, თანაც დიდი ჯარი გამოგზავნა საქართველოსკენ.

ღიმიტრი მეფემ გამართა დიდებულთა კრება და აუწყა ყაენის სურვილი. დიდებულნი ურჩევდენ მეფეს, არ წასულიყო არლუნთან, რადგან იქ მოელოდა სიკვდილი, არამედ შეებოდა მტერს. მათალიკოზი და თვით მეფე სულ სხვა აზრის იყვენ: ისინი ვერ ცნობდენ ქვე-

ყანას იმდენათ ღონიერათ, რომ იგი გამკლავებოდა თათრებს, ამიტომ სამშობლოს დაღუპვას ამჯობინეს თვით მეფის სხვერპლად შეწირვა. ბმირი ღიმიტრი გაუდგა გზას; მან თავს იღვა სამშობლოს გადარჩენა. მეფეს ეახლენ ქათალიკოზი და რამდენიმე დიდებული. არღუნ ყაენმა მრისხანეთ მიიღო ღიმიტრი, გაასამართლა და მიუსაჯა სიკვდილი. გმირ მეფეს მოკვეთეს თავი 1289 წელს. ღიდებულებმა მოისყიდეს მცველები, მოიტაცეს მეფის გვამი და მოასვენეს საქართველოს. მკლესიამ იგი შერაცხა წმიდათა შორის, ისტორიამ კი ამ გმირ მეფეს უწოდა თავდადებული.

43. მონგოლთა ბატონობა.

ღიმიტრი მეფის უდროოთ სიკვდილმა კიდევ უარეს უბედურებაში ჩააგდო ივერია. მკცი წლის განმავლობაში მან გამოიცვალა ექვსი მეფე. მართი სიტყვით, თათრებს რაც სურდათ, იმას ჩადიოდენ ჩვენს ქვეყანაში. ასე დაეცა ღავით აღმაშენებელის და დიდი თამარის დიდებული სამეფო, რომელიც შიშის ზარს სცემდა ღასავლეთ აზიას. თათრების ყაენი ყარა-ბულა ისე გათამამდა, რომ მოისურვა მთელი ქართველი ერის გამამადიანება, წინააღმდეგ შემთხვევაში უპირებდა ამოწყვეტას მთელ საქართველოს.

შინ იცის, ამ მხეცის გამო რა საშინელება მოხდებოდა ჩვენს ქვეყანაში, რომ იგი არ ეხსნა თავისი გმირული საქციელით მეფე ვახტანგს, ღიმიტრის შვილს. ის ეახლა ყაენს ურდოში დიდის ფეშქაშებით, ამოიღო ხმალი, დასდვა მასზე თავი და უთხრა, რომ მზათ არის აქვე თავი მოაკვეთინოს, თუ ყაენი არ შეცვლის თავის სასტიკ

ბძანებასო. მხეცი შარა-ბულა მეტათ გააოცა მეფის ამგვარმა საქციელმა, მოლბა და შესცვალა ბძანება. აშრივათ გადარჩა საქართველო საშინელ გაულეტას.

ამ საერთო არეულობის დროს მეტათ დაეცა საქართველოში მეფის გავლენა. მს გარემოება ხელს უწყობდა ზოგიერთ ქართველ დიდებულთა თავგასულობას, გაძლიერებას და მეფის მორჩილებიდან გამოსვლას. საქართველოს საერთო დასუსტებამ და დიდებულთა ურჩობამ მეტათ გაათამამა ჩვენი მეზობლები, განსაკუთრებით მთიელები, ე. ი, ოსები, ლეკები და სხ. ოსებმა აიღეს ზორის ციხე და იწყეს თარეში მთელ შართლში; ლეკები იკლებდენ ძახეთს, ჩანსა და შირვანს, თურქები კი ოფილისის მაზრას. ოთარების ხანვრძლივმა ბატონობამ მეტათ დასცა ქართველი ერი, როგორც გონებრივით, ისე ზნეობით და სარწმუნოებით. ნახევრათ ველური და წარმართი მტარვალეები თავიანთ უზნეო საქციელით მეტათ ცუდ მაგალითს აძლევდენ დამონებულ ერს.

ამგვარ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა საქართველო, როცა ტახტზე ავიდა ღიმიტრი ოავდადებულის უმცროსი ვაჟი დიდებული მეფე გიორგი ბრწყინვალე.

მან დაამსხვრია მონობის ბორკილი, იხსნა საქართველო მტარვალთა ბატონობისაგან, ალაგმა მთიელები და თავგასული ერისთავები. ამას გარდა ბიორგიმ მისცა ხალხს კანონი და სამართალი, გააერთიანა საქართველო, გააფართოვა მისი საზღვრები, გააფაქიზა ხალხის დაცემული ზნეობა და გაუთენა ქართველ ერს დიდი დავითის და ოამარის მზიანი დღეები.

ბიორგი აღიზარდა მესხეთში, ბაბუამისის ბეკა ათაბაგის სახლში. ღედის ნანასთან მას ესმოდა დამონებული ხალხის კენესა და ტირილი. მის გრძნობიარე გულ-

ში ღრმათ ჩაინერგა ქართველი ერის ტანჯვა და გაქვირება. ამ სამშობლოს მოყვარულმა და დიდათ ნიჭიერმა ახალგაზდამ მიიღო შესანიშნავი განათლება. მკლიანმა გზამ და ქვეყნის უბედურებამ მას შესძინა სიფრთხილე და დიდი გამოცდილება. ამასთან ერთათ ამ იშვიათ ადამიანს ამკობდა ხასიათის სიმტკიცე, ძლიერი სული და სამხედრო ნიჭი. სწორეთ ასეთი მეთაური, ასეთი მეფე ექვივრობდა ბედშავ საქართველოს

ამ დროს საქართველოს ყავდა სამი ძლიერი მტერი: თათრები, მთიელები და თავგასული თავადები. მანინი ხრავდენ ერის გულის და ლუპავდენ ჩვენს ქვეყანას. პვიდა თუ არა ტახტზე მეფე ბიორგი, დიდი სიფრთხილით შეუდგა საქმეს და თავის მიზნების განხორციელებას. უწინარეს ყოვლისა მან გაილაშქრა ოსებზე, დაამარცხა სასტიკათ ისინი, წაართვა ზორის ციხე და სხვა სიმაგრენი, დაუმორჩილა თავის სამეფოს და იხსნა მართლი მათი ცარცვა-რბევისაგან. ამგვარივე საქმე დამართა სხვა მთიელებსაც, ალაგმა ისინი და გაუჩინა სამართალი,

ამ ხანებში მოხდა თათრების ნოინთა შორის დიდი არეულობა. იმათ მოკლეს ყენი და დაინაწილეს მონგოლთა უზარმაზარი სახელმწიფო. ამით ისარგებლა ბიორგი ბრწყინვალემ, შეკრიბა ლაშქარი, შეებრძოლა საქართველოში მყოფ თათრებს, შემუსრა მათი ძალები და განდევნა საქართველოდან. დაიმსხვრა მონობის ბორკილები, დაეცა მტარვალის მართველმა ერმა კვლავ ააფრიალა თავისუფლების დროშა და დაანახა ქვეყანას, თუ რა ძალა ტრიალობს მასში, როცა მას ყავს კარგი მეთაური.

ამას შემდეგ დიდმა მეფემ მოსთხოვა მორჩილება გალაღებულ ერისთავებს. იმათ არ იამათ ეს და გამარ-

თეს შეთქმულება მეფის წინააღმდეგ. ზიორგომ მალე გაიგო მათი განზრახვა, სხვებთან ერთათ მოიწვია ისინი ც ვითომ და საათათბიროთ. შველანი გამოცხადდენ. მეფემ სტაცა მათ ხელი და გადასცა სასამართლოს, რომელმაც სცნო შეთქმულები დამნაშავეთ და მიუსაჯა მათ სიკვდილით დასჯა. ეს განაჩენი მეფემ მაშინვე მოიყვანა სისრულეში, რამაც თავზარი დასცა სხვა თავადებს. ამას შემდეგ ყველა დაემორჩილა დიდებულ მეფეს.

45. საქართველოს გაერთიანება და გაძლიერება.

ზიორგის ბრწყინვალეს აწუხებდა ერთი აზრი: ეს იყო საქართველოს გაერთიანება და გაძლიერება. მან კარგათ იცოდა, რომ ამ პატარა ერს იხსნიდა დალუპვისაგან მტკიცე ერთობა, ერთ სამეფოთ გახდომა. ამიტომ მეფეს მეტათ სურდა დასავლეთ საქართველოს შემოერთება. ის ეძებდა მხოლოდ შემთხვევას. ბედმაც გაუღიმა.

დავით ნარინს შემდეგ დიდი უთანხმოება ჩამოვარდა მის შვილებს შორის. მათი ქიშპობით ისარგებლეს იმერეთის დიდებულებმა და იწყეს თვითნებობა. ამას მოყვა არეულობა და ხალხის შევიწროება. საქმე გამწვავდა განსაკუთრებით ზიორგი ბრწყინვალის დროს. ზიორგი მეფემ გამართა მოლაპარაკება იმერეთის საუკეთესო კაცებთან, რომ იგი ეცნოთ მეფეთ. ისინი სიხარულით დაეთანხმენ და დაპირდენ დახმარებას. ამას შემდეგ ზიორგი გადვიდა იმერეთში ძლიერი რაზმით; იმერლები აღტაცებით მიეგებენ მას და აღიარეს მეფეთ. ამრიგათ უსისხლოთ შეერთდენ დიდი ხნის განშორებული იმერეთი და ქართლ-ქახეთი, ზიორგი მეფემ დაიმორჩილა აგრეთ-

ვე ზურია-სამეგრელოს და მესხეთ-აფხაზეთის ერისთავები.

საქართველოს გაძლიერებას შურით უმზერდენ ლეკნი და განჯა-შირვანელები. ისინი მოემზადენ ბიორგი მეფეზე დასაცემათ, რათა დროით შეემუსრათ მისი ძლიერება. მაგრამ გიორგიმ მოასწრო; დიდი ლაშქრით შევიდა ჩანსა და შირვანს, აიღო ეს ქვეყნები, შემდეგ შეებრძოლა ლეკებს, დაიპყრო მთელი ღალესტანი და დაადვა ყველას ხარკი. აქ დიდებული მეფე შეუდგა შინაურ საქმეებს. მოიწვია სხვადასხვა კუთხის წარმომადგენელები და განათლებული პირნი, მათი დახმარებით შეადგინა კანონები, რომელთაც უწოდა „ძეგლის დება“, ექვთიმე ქათალიკოზის დახმარებით გიორგიმ აღადგინა დანგრეული ტაძრები, გაწმინდა და განამტკიცა შრისტეს სარწმუნოება. ღიდმა მეფემ გამართა აგრეთვე ზარაფხანა და მოსკრა ფული.

ჭვეყნის დამშვიდება-მოწყობაში იყო მეფე, როცა მას მოულოდნელათ მოუხდა ორი დიდი ბრძოლა: ერთი მონგოლებთან, მეორე კი თურქებთან. მონგოლთა ნოინი დიდი ჯარით შემოიჭრა სომხეთში, დაიპყრო იგი, შემდეგ შირვანი და მოადგა ზანჯას. შეიტყო თუ არა ეს ამბავი ბიორგიმ, სწრაფათ შეკრიბა ჯარი და ეკვეთა თავებდ ნოინს, დაამარცხა სასტიკათ და დიდი ალაფით დაბრუნდა თფილისს. ცოტა ხანს შემდეგ მცირე აზიის სულთანნი შემოესია ძლარჯეთს და იწყო რბევა. ბიორგიმ ეს სულთანიც დაამარცხა საშინლათ და წაართვა ურიცხვი ტყვე და ალაფი.

ამას შემდეგ დიდებულ მეფეს დიდხანს არ უცოცხლია. ის გადაიცვალა თფილისში 1346 წელს. მან შექნა დიდებული საქმე: მოაშორა ქვეყანას საშინელი მტარვალი, გააერთიანა დაგლეჯილი საქართველო, გა-

აძლიერა იგი, მისცა სამართალი, ალაგმა მთიელნი და თავგასული ერისთავები და ამრიგათ ალაღვინა მკედრეთით ქართველი ერის ძველი დიდება. მადლიერმა საქართველომ ამ დიდებულ მეფეს უწოდა გიორგი ბრწყინვალე.

46. ბაგრატ დიდი და ლანგ-თემური.

(1360—1395 წ.).

გიორგი ბრწყინვალეს შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი შვილი ლავითი. მს იყო მეტათ გონიერი მეფე და ქვეყნის ერთგული; მან იმეფა 14 წელს; ამ დროის განმავლობაში ის მოგზაურობდა თავის ვრცელ სამეფოში, უწავლიდა ქვეყანას. აშენებდა დანგრეულ ციხე-კოშკებს და ეკლესიებს. ლავითს შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი შვილი ბაგრატ დიდი. ის იყო იშვიათი ვაჟკაცი, მშვენიერი თვალტანადი, გამბედავი, მოწყალე და სამხედრო ნიჭით აღკურვილი. ბაგრატი მხნეთ შეუდგა ქვეყნის მართვა-გამგეობას.

ამ დროს შუაგულ აზიაში გაჩდა კაცობრიობის ახალი მტერი, მონგოლთა გამოჩენილი სარდალი ლანგ-თემური, კაცი უწყალო და სისხლის მღვრელი. თემურმა შეაგროვა დიდი ჯარი და მოკლე ხანში დაიპყრო თურქთა ქვეყნები, სპარსეთი და ინდოეთი. შთვალავი ლაშქრით თემური მოადგა საქართველოს. ბაგრატმა შეაგროვა ჯარი, გახიზნა ხალხი მთებში და თვითონ გამაგრდა თფილისის ციხეში. თემური მოადგა თფილისს. აქ ატყუდა საშინელი ბრძოლა და სისხლის ღვრა, რამაც გასტა-

ნა ექვს თვეს. თემურს გაუპირდა საქმე; მან მიმართა ხერხს (რკინის ჩელტებს) და ამრიგათ აიღო თფილისი, სადაც დაატყვევა ბაგრატი ცოლიანათ. ამას შემდეგ მხეცმა თემურმა ააოხრა მართლი, დაანგრია სვეტიცხოვლის ტაძარი, ჭვათახევის მონასტერი და რუისის ეკლესია, გამოსწვა ეკლესიაში ხალხი და დიდი დავლით და ქართველი ტყვეებით დაბრუნდა თავის ქვეყანაში.

შემეფოდ დარჩენილ საქართველოს მხნეთ უვლიდა ბაგრატ მეფის ვაჟი გიორგი და იმორჩილებდა გადგომილ ერისთავებს. ბაგრატს უკვდებოდა გული ტყვეობაში. მან განგებ მიიღო მამადის სარწმუნოება რ ამით თემური მეტათ გაახარა. შემდეგ გამოსთხოვა 12 ათასი რჩეული მეომარი, ვითომდა საქართველოს გასამამადიანებლათ; ამ ჯარით და ქართველი ტყვეებით დაბრუნდა სამშობლოში. ზზიდან აცნობა თავის შვილს ბიორგის, სწრაფათ შეკრიბე ჯარი, ჩასაფრდი ვიწროებში და ჩემ რაზმს თავზე დაესხია. ბიორგიმ სიხარულით შეასრულა მამის ბძანება; დახვდა ვიწროებში საუკეთესო რაზმით, ეკვეთა მოულოდნელათ მტერს და გაჟლიტა ერთიანათ. ზახარებული მამა და შვილი მოვიდენ თფილისს და ამოჟლიტეს იქ მყოფი მეციხოვნე თათრებიც.

ამ მოტყუებამ თემური მეტათ გაამწარა. აურაცხელი ჯარით მეორე წელს მან გამოსწია საქართველოს მოსასპობათ. ბაგრატმა მიიღო შესაფერი ზომები და მამაცათ დახვდა მტერს. საშინელი შეტაკება მოხდა მტკვრის ნაპირას. მართლი მოიწყო ქართველთა სისხლით. საუკეთესო მამული შვილებმა დასდვეს აქ თავი თავის ქვეყნისთვის; დიდი ზიანი მიყენეს მტერს და გაჟლიტეს ათათასობით. ამისთანა გასაქირი არ დასდგომია არსად თემურს, მაგრამ სიმრავლემ თავისი გაიტანა: ბაგრატის და-

ქანცულმა ჯარმა დაიხია უკან და გამაგრდა ციხეებში. ზამხცეებულმა ტემურმა გადასწვა და გააოხრა ქართლ-
ქახეთი და მესხეთი. შვიდჯერ შემოვიდა იგი საქართვე-
ლოში, შვიდჯერ ააწიოკა ჩვენი ქვეყანა, მაგრამ ვერ
დაიძონა იგი, ვერ მოახრეინა ქედი. ბაგრატი და შემ-
დეგ მისი ვაჟი ბიორგი გმირულათ ებრძოდენ და ასუს-
ტებდენ ლანგ-ტიმურს. ქართველებთან ბრძოლით იმდე-
ნით დაძაბუნდა ლანგ-ტიმური, რომ მან ველარ გაბედა
მეროპაში გადასვლა დასაპყრობათ. ამრიგათ პატარა სა-
ქართველომ დიდ ხიფათს გადაარჩინა მთელი მეროპა.

47. ბიორგი მეშვიდე, კონსტანტინე პირველი და ალექსანდრე პირველი (1395—1442 წ.).

ბაგრატს შემდეგ არა ნაკლები გმირობა გამოიჩინა
მისმა შვილმა გიორგი მეშვიდემ. მის მეფობაში ოთხ-
ჯერ კიდევ შემოიჭრა საქართველოში დიდი ჯარით სისხ-
ლის მღვრელი ლანგ-ტიმური და ყოველთვის შერცხვე-
ნილი გაბრუნდა უკან. მან ვერ მოახერხა პატარა საქარ-
თველოს დაპყრობა. ამასობაში მოკვდა კიდევ ლანგ-
ტიმური. ბაიგო თუ არა ბიორგიმ ეს ფრიადსასიამოვნო
ამბავი, მაშინვე შეკრიბა საკმაო ჯარი. შიუხტა თათრებს,
წაართვა დაქვრიული ციხე-ქალაქები, შემუსრამათი ძალები
და განდევნა არეზს იქით; ამრიგათ. გაათავისუფლა
საქართველო თათართა რბევა-თარეშობისაგან. ბიორგი
მეფის ასეთმა გამარჯვებამ გააბრაზა მონგოლები; დიდი
ძალით ისინი წამოვიდენ საქართველოში. გიორგი არ
შეუშინდა მათ, შეებრძოლა მედგრათ და საშინლათ და-
ამარცხა. ამ ბრძოლაში მოკლეს თვით გმირი ბიორგიც.
ის ასათლავია მცხეთის ტაძარში.

ზიორგის შემდეგ გამეფდა მისი ძმა კოსტანტინე პირველი, კაცი ძლიერი და გამბედავი. მან შიშის ზარი დასცა მუსულმანებს და ბევრგან ასახელა ქართველთა ღრწა, განსაკუთრებით შეაფიწროვა მცირე აზიის თურქები. იმათ შესჩივლეს თავიანთ სულთანს. სულთანმა შეკრიბა დიდი ლაშქარი და საუკეთესო სარდლის მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს დასაპყრობათ. მეფე კოსტანტინემ სწრაფათ შეკრიბა ძლიერი რაზმი და დაეცა თავზე მტერს მოულოდნელათ. შეიქნა საშინელი ომი; თურქნი უკვე მარცხდებოდნენ; გახარებული მეფე გაიტაცა გამარჯვებამ, შევარდა ამოღებული ხმლით მტრის შეაგულ რაზმებში და იწყო თურქების უწყალოთ ჟლეტა. თურქნი შემოეველენ მეფეს რგოლივით და მოკლეს გმირი კოსტანტინე. მეფის სიკვდილმა თავზარი დასცა ქართველ ჯარს, მან იბრუნა პირი; მტრები დაედევნენ და შემოვიდნენ ძლარჯეთს, მაგრამ ციხე-სიმაგრეებით შეშინებულნი ისევ მალე გაბრუნდნენ უკან. მეფეთ შეიქნა ზიორგის ვაჟი ალექსანდრე პირველი. ის იყო მეტათ კეთილი ადამიანი, ხალხისთვის მზრუნველი, დანგრეულ ციხე-ტაძრების მაშენებელი, მაგრამ სამწუხაროთ ამ მეფეს აკლდა შორსმკვრეტელობა, რის გამო დიდი ზიანი მიაყენა ჩვენს ქვეყანას.

ალექსანდრემ დაამშვიდა ერთმანეთში მაჩხუბარი სამეგრელო-აფხაზეთი, დაიმორჩილა მესხეთის გამდგარი ათაბაგი და ზანჯა-შირვანი. ამას შემდეგ იგი დაულაღვათ მოგზაურობდა მთელ საქართველოში და მართავდა ქვეყანას. ცოტათი რომ მოხუცდა, მეფე ალექსანდრე შედგა ბერათ 1442 წელს, საქართველოს კი გაუყო თავის სამ შვილს: ვახტანგს მისცა ქართლი, დიმიტრის იმერეთი და გიორგის კახეთი. ეს იყო უუდიდესი შეცდო-

მა და თითქმის ქვეყნის ლაღატი. ამრიგათ თავის უმეცრებით პლექსანდრემ დაარღვია ის ერთობა, რომელიც დიდის წვალეებით შექნეს ბიორგი ბრწყინვალემ და ბაგრატ ღიდმა. ამას შემდეგ საქართველოს აღარ გაუხარია. ჩვენი პატარა სამშობლო გაიყო სამ ძაწაწა სამეფოთ და ხუთ სამთავროთ, რამაც ფრიად გაახარა და გაათამამა მტრები. ამიერიდან გაქრა საუკუნოთ ქართველო ერის ძველი დიდება და ძლიერება...

ამავე ხანში დასავლეთით ჩვენს მეზობლათ გახდა ძლიერი ოსმალეთი.

48. ოსმალეთი და ბიზანტიის იმპერიის მოსკოზა (1453 წ.).

მეთოთხმეტე საუკუნის დამდეგს თურქებს გამოუჩდათ შესანიშნავი მეფე-სარდალი ოსმანი, რომელმაც აღადგინა თურქების დაცემული სახელი, დაამარცხა მეზობლები და შექნა ძლიერი სახელმწიფო. სულთან ოსმანის გამო ამ თურქთა სახელწმიფოს დაერქვა ოსმალეთის იმპერია, თვით თურქებს კი ოსმალები. ოსმანის შეილის შეილმა მურად პირველმა ფეხი შესდგა მეროპაში, წაართვა ბიზანტიას ქ. ადრიანოპოლი და მისი მიდამოები, შემდეგ წაართვა ბალკანეთის ნახევარ კუნძულის ჩრდილო ნაწილი; ამრიგათ მეტათ შეავიწროვა ბიზანტია, რომელიც იმ დროს სულს ღაფაედა.

1451 წელს ოსმალთა დიდი სულთანი მურად მეორე მოადგა ქოსტანტინეპოლს 300 ათასი მეომრით და ალყა შემოარტყა, ორი წლის ბრძოლას შემდეგ აიღო ბიზანტიის დედა ქალაქი. ოსმალებმა სამი დღის განმავლობაში დაარბიეს იგი და გაჟლიტეს მრავალი ქრის-

ტიანი. თვით კოსტანტინე იმპერატორი მოკლეს ქალაქის კარებთან. ასე დაემხო ეს დიდი იმპერია. ოსმალებმა ქოსტანტინეპოლს უწოდეს **სტამბოლი**, მისი დიდებული პიასოფის ტაძარი გარდაქნეს **მეჩითად**. 1462 წელს ოსმალებმა დაიპყრეს თამარის მიერ დაარსებული **ტრაპიზონის იმპერია**.

ამრიგათ საქართველოს საშიშარ მეზობლათ განათლებულ ბიზანტიის ნაცვლათ დასავლეთით გახდა ძლიერი და გაუნათლებელი **ოსმალეთი**, რომელიც შიშის ზარს სცემდა დასავლეთ აზიას და მთელს მეროპას. ამ დღიდან უკუღმა დატრიალდა საქართველოს ბედ-იღბალი: იგი დანაწილდა და დაეცა.

49. საქართველოს დანაწილება და დაცემა.

მეთუთხმეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება საქართველოს დანაწილება **სამ სამეფოთ** და **ხუთ სამთავროთ**. ამრიგათ ისედაც პატარა საქართველო დაიწიწკნა წვრილ სამეფო-სამთავროებათ. ამ დანაწილებას ხელი შეუწყო, თოგორც ვთქვით, თვით საქართველოს მეფემ **ალექსანდრემ**, რომელმაც დაგლიჯა სამათ ჩვენი პატარა ქვეყანა და გაუყო იგი თავის შვილებს. ამ უბედურ დღიდან საქართველო აღარ შეერთებულა. საქართველოში ჯერ გაჩდა სამი სამეფო: **ქართლი**, **კახეთი** და **იმერეთი**. მალე ჭართლს მოწყდა **მესხეთი** და გახდა დამოუკიდებელ სამთავროთ. ცოტა ხანს შემდეგ იმერეთს გადუღგენ **გურია**, **სამეგრელო**, **სვანეთი** და **აფხაზეთი**; ესენიც გადაიქცენ დამოუკიდებელ სამთავროებათ. ბურიაში მთავრათ შეიქნა **გურიელი**, **სამეგრელოში** — და-

დიანი, სვანეთში ჯერ გელოვანი და შემდეგ დადეშ-
ქელიანი, აფხაზეთში კი შარვაშიძე.

ამ საბედისწერო დროიდან იწყება საქართველოს
დაცემა, როგორც პოლიტიკურათ, ისე ნივთიერათ და
სულიერათ. ღაიწყო მეფე-მთავრებს შორის საშინელი
შფოთი, კინკლაობა და სისხლის ღვრა. მსენი არბევდენ
ერთმანეთს, ეცილებოდენ მამულებს და ციხე-ქალაქებს,
ამრიგათ ინთხოვდა ძმათა შორის სისხლი. ამიერიდან
უბედური საქართველო გადაიქცა შინაურ ბრძოლის ასპა-
რზეთ. ღაეცა მეფის ღირსება და პატივისცემა, გაქრა
სამშობლოს სიყვარული და ქვეყნის ერთგული სამსახუ-
რი. თითქმის ყოველი თავადი ბატონათ თვლიდა თავს
და მზა იყო შეეწირა ქვეყნის ბედნიერება თავისი პირა-
დი სარგებლობისთვის.

ამ გარემოებით მეტათ სარგებლობდენ ჩვენი მტრე-
ბი, ესეოდენ საქართველოს ყოველი კუთხიდან და იკლე-
ბდენ ქვეყანას, თუმცა ქართველები თავგანწირვით ებ-
რძოდენ მათ. ამ ხანებში მეტათ გაძლიერდენ აღმოსავ-
ლეთით სპარსეთი და დასავლეთით ოსმალეთი მს ორი
პირდაპირი ვეშაპი ემუქრებოდა ჩანთქმას ჩვენს აწე-
წილ ქვეყანას. იმათი ბასრი ბრძალებით იკაწრებოდა ბედ-
შავი საქართველო. სპარსეთი ეპატრონებოდა ქართლ-
ქახეთს, ოსმალეთი კი იმერეთს. მესხეთა ხან ერთის ხე-
ლში გადადიოდა, ხან მეორისაში, რის გამო არა იშვია-
თათი გამოსდიოდათ ომი სპარსეთსა და ოსმალეთს, რო-
მელთა შორის კოზაკივით ისრისებოდა ჩვენი სამშობლო.
ოსმალებმა მოგლიჯეს საქართველოს ჭანეთი, კლარჯე-
თი, აჭარა, ქობულეთი და ძალათ მიაღებინეს მათ მამა-
დის რჯული. სულთნის ძლიევამოსილი ჯარი არა ერთხელ
შემოიქრა იმერეთში, ააწიოკა ხალხი, გადასწვა ძუთაი-

სი და ზელათის მონასტერი. ძიღვე უარეს ზიანს შერე-
ბოდენ სპარსნი აღმოსავლეთ საქართველოში. ამათი მი-
ბაძვით მთიელებმაც აიშვეს თავი და დაუწყეს რბევა
ჭართლ-ქახეთს. ზანსაკუთრებით დიდ ვნებას აძლევდენ
ჩვენს ქვეყანას ლეკები; მათ ცარცვა-გლეჯას და ხალ-
ხის აწიოკებას საზღვარი არ ქონდა. ამ შავბნელ დროს
ჩდებოდენ ხოლმე საქართველოში გამოჩენილი მეფენი,
როგორც იყენენ, მაგალითად, ჭართლის მეფე **ლუარსაბ**
პირველი და **სვიმონ დიდი**, მაგრამ ამათ თავგანწირულ
ბრძოლას ბევრი ვერაფერი ნაყოფი მოქონდა ქვეყნისთვის.
საქართველო მიდიოდა უკან საოცარი სისწრაფით. იგი
იძულებული შეიქნა დახმარება ეთხოვა რუსეთისთვის.

50. რუსეთი და საქართველო.

ამრიგათ პატარა საქართველო მოემწყვდა მამადიანთა
რგოლში. მას დაუდგა საშინელი წლები. შიგნით კინკ-
ლაობა, ჩხუბი და უთანხმოება, გარედან თურქ-სპარსთა
და ოს-ლეკთა შემოსევა, დარბევა და აწიოკება. მს შავ-
ბნელი დრო გაგრძელდა 350 წლამდე, ე. ი. თითქმის
რუსეთთან შეკავშირებამდე. არც ერთერს არ განუცდია
ის უბედურება, სისხლის ღვრა და აწიოკება, რაც
განიცადა საქართველომ ამ სამნახევარ საუკუნის განმავ-
ლოებაში.

ჭართველი ერი ცნობილია თავისი სიმამაცით, გმი-
რობით, სამშობლოს და სარწმუნოების უსაზღვრო სიყვა-
რულით. სწორეთ ეს იყო მიზეზი მისი გადარჩენისა აუ-
რაცხელ მტერთაგან. ჭართველის ამოღებული ხმალი
იღებებოდა მტრის სისხლით 350 წლის განმავლოებაში.

აბა სად ეცალათ ამ დროს ქართველებს ან სწავლა-განათლებისთვის, ან მეურნეობისა და ვაჭრობა-მრეწველობისთვის! ამრიგათ ჩვენი ერი მეტათ დაქვეითდა გონებრივათ და ნივთიერათ; დაეცა ქართული მწერლობა და ხელოვნება.

პატარა საქართველო უძლიეველი იყო, როცა ყველა მისი ნაწილი და ტომი შეერთებული იყო ერთ სამეფოთ. მაგრამ წერილ სამეფო-სამთავროებათ დანაწილებამ და შინაურმა კინკლაობამ მოუღო მას ბოლო. ამიერიდან საქართველომ ვერ მოახერხა გაერთიანება და ერთ სამეფოთ გახდომა, რომ საერთო ძალით შესაფერი პასუხი გაეცა მძვინვარე მტრებისთვის. ამიტომ საქართველოს მეფეები შეუდგენ მოკავშირის ძებნას. ბიზანტია მოისპო. მის ნაცვლათ საქართველოსა და მეროპას შორის ჩადგა ზღუდეთ ძლიერი ოსმალეთი, რომელმაც დააშორა ჩვენი სამშობლო მეროპის განათლებულ ქვეყნებს, მათ გაელენასა და მფარველობას.

ამ დროს კავკასიონის ქედის გადაღმა, ჩრდილოეთით, თვალუწვდენ ვაკეზე, ბალტიისა და ტეთრ ზღვებამდღი, იზრდებოდა უზარმაზარი სახელმწიფო; ეს იყო დიდი რუსეთი, სარწმუნოებით მართლმადიდებელი ქრისტიანი. აი, ამ თანამორწმუნე რუსეთს გაუწოდა სისხლიანი მარჯვენა ქართველმა ერმა, რუსეთს სთხოვდენ მფარველობასა და დახმარებას ჭართლ-ძახეთის მეფენი. ამის შესახებ პირველი მიწერ-მოწერა და ელჩების გზავნა გამართეს რუსის ხელმწიფეებთან ძახეთის მეფეებმა ალექსანდრემ და ლევანმა 1492 და 1558 წლებში. ამას შემდეგ გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და დაბეჯიოებით სთხოვდენ შეეღას ძახეთის მეფენი ალექსანდრე მეორე და თეიმურაზ პირველი. ამათ ბანი მისცეს ჭართლის

შეფეებმა გიორგი მეათემ და ლუარსაბ მეორემ. რუსეთს კი იმ ხანებში, შინაურ არეულობის გამო, არ შეეძლო დახმარებოდა ქართველებს, თუმცა მისი ხელმწიფენი პირდებოდნენ დახმარებას და იღებდნენ ივერიის მეფეთა ხარისხს.

რუსეთისკენ ხელების შვერა იათათ არ დაუჯდათ ქართველებს. ამ გარემოებამ მეტათ გააბრაზა სპარსეთი და გამოიწვია საშინელი სისხლის ღვრა. სპარსეთის მეფემ შაჰ-აბაზმა ხომ პირდაპირ გადასწყვიტა საქართველოს მოსპობა. ჩვენ ბედშავ ქვეყანას თავს დაატყდა ერთ წარმოუთქმელი რისხვა; ის შეიღება აღდგომის წითელ კვერცხივით თავისივე სისხლით.

51. ირანის ლომი შაჰ-აბაზი.

მეთექვსმეტე საუკუნიდან იწყება სპარსეთის გაძლიერება. ამ დროს სპარსეთის ტახტზე აღის ახალი გვარი, სეფიდების დინასტია, რომლის დამაარსებლათ ითვლება ისმაილ-შაჰ. მან შეაერთა დანაწილებული სპარსეთი და შექნა ძლიერი სახელმწიფო. ამ დროს ჭართლ-ქახეთის მეფენი გზავნიდნენ ელჩებს რუსეთში და სთხოვდნენ შეკავშირებას. მს გარემოება გულს უხეთქავდა სპარსეთს და ოსმალეთს. რუსეთის ჩამოთესლეობით ისინი არამც თუ ხელს იღებდნენ საქართველოზე, არამედ თვითონ ვარდებოდნენ საშინელ ხიფათში: აქამდი რუსეთსა და მათ შორის აშვერილი იყო უზარმაზარ კედლად კავკასიონის ქედი, რომლის კარები დახშული იყო რუსეთისთვის. ამიერიდან თვით ქართველები უღებდნენ რუსებს კარებს, ე. ი. ღარიალის ხეობას, და უშვებდნენ მათ ამიერ-კავკასი-

აში. აქედან კი რუსებს პირდაპირი გზა ეხსნებოდათ, როგორც სპარსეთის, ისე ოსმალეთის დასაპყრობათ. აი, ეს გარემოება აშინებდა მეტათ ამ ორ სახელმწიფოს და ყოველგვარ ზომებს ხმარობდენ, რომ საქართველო არ შეერთებოდა რუსეთს.

ისმაილ-შაჰმა შეკრა ზავი ოსმალეთთან და მოიწადინა საქართველოს მოსპობა, მაგრამ ერთმა გარემოებამ შეუშალა მათ ხელი. ისმაილის შვილი შაჰ-თამაზი ოთხჯერ შემოესია საქართველოს ძლიერი ჯარებით; მაგრამ სასტიკათ დამარცხდა ქართლის მეფის ლუარსაბ პირველისა და მისი შვილის სვიმონის მიერ. ამგვარათვე დაამარცხა სვიმონ მეფემ ოსმალეებიც.

ამ ხანებში მოკვდა შაჰ-თამაზი და სპარსეთის ტახტზე ავიდა მისი გენიოსი შვილი შაჰ-აბაზი. ის იყო მეტათ ცბიერი, დიდათ ნიჭიერი და შორს გამქვრეტი ადამიანი, ღამასთანვე შესანიშნავი სარდალი; ამიტომ მას მეტ სახელათ დაერქვა სპარსეთის ანუ ირანის ლომი. ამ დიდებულმა შაჰიმ გაათართოვა სპარსეთის საზღვრები და უმაღლეს წერტილამდი აიყვანა თავის ქვეყნის პოლიტიკური ძლიერება. შაჰ-აბაზმა მაშინვე მიაქცია ყურადღება საქართველოს. ამ დროს ქართლში მეფობდა გიორგი მეათე, ქახეთში კი ალექსანდრე მეორე; ამათ გაჩაღებული მიწერ-მოწერა ქონდათ რუსეთის მეფესთან. ამ გარემოებამ მეტათ შეაშფოთა შაჰ-აბაზი. მისი შორს გამქვრეტი გონება ნათლათ ხედავდა, თუ რა შედეგი მოყვებოდა ამ მიწერ-მოწერას. მან შეუთვალა ქართლ-ქახეთის მეფეებს შეეწყვიტათ რუსეთთან ყოველივე კავშირი, ნაცვლათ დაპირდა ყოველგვარ შეღავათს, მაგრამ ამაოთ. ჩვენი მეფეები დაჟინებით გზავნიდენ ელჩებს რუსეთში და სთხოვდენ შეკავშირებას. ამით განრისხებულმა შაჰ-

აბაზმა მიმართა მკაცრ საშვალებას: მან იღუპლათ მოაწამლია ჭართლის მეფე ზიორგი, ქახეთის მეფეს კი გაუგზავნა მკვლელათ მისივე გამამადიანებული შვილი კოსტანტინე, რომელსაც დაპირდა ქახეთის ტახტს. სპარსელთა რაზმით ქოსტანტინე მოვიდა ქახეთს, დაიბარა თავის მამა ალექსანდრე და ძმა გიორგი, მოკლა ისინი ღალატით და გაჰყვდა ქახეთში.

52 ქეთევან დედოფალი და თეიმურაზ პირველი. (1606—1663 წ.)

ქოსტანტინეს საზიზღარმა მოქმედებამ ააშფოთა მთელი ქახეთი. ამ მამისა და ძმის მკვლელმა მოისურვა აგრეთვე თავისი ქერივი რძლის ქეთევან დედოფლის ცოლათ შერთვა. მოთმინებიდან გამოსული ქახეთი აჯანყდა ქეთევან დედოფლის მეთაურობით. ამ იშვიათმა ქალმა იწყო საომრათ მზადება და ჯარების მოგროვება. თავის მხრივ ქოსტანტინესაც მოუვიდა მაშველი ჯარი ზანჯაშირუანიდან და აღირბეჯანიდან. მამაცი ქეთევანი გაუძღვა თავის ლაშქარს და ეკვეთა თავგანწარულათ მოღალატეს. მოხდა საშინელი ბრძოლა, სადაც სანაქებოთ გაიმარჯვეს კახელებმა. დამარცხდა ქოსტანტინეს ჯარი, თვით ქოსტანტინე მოკლა ამ ბრძოლაში ქახეთის გმირმა ღაერთ ჯანდიერმა და მისი თავი მიაართვა ქეთევანს.

ქეთევანმა აუწყა თავისი გამარჯვება შაჰ-აბაზს და მოსთხოვა ქახეთის მეფეთ მძევლათ წაყვანილი თავისი შვილი თეიმურაზი. შაჰ-აბაზი მეტათ გააბრაზა კოსტანტინეს მოკვლამ და ქეთევანის გამარჯვებამ, მაგრამ სხვა-

დასხვა მოსახრებით დაიმშვიდა გული, დაიბარა **თეიმურაზი**, განუცხადა პირფერობით თავისი სიხარული, მიულოცა გამარჯვება და დიდი საჩუქრით გაისტუმრა ძახეთის მეფეთ.

სამწუხაროთ **თეიმურაზი** ვერ გამოდგა შესაფერი მეფე; ეს იყო მეტათ უნდო და წვრილმანი ადამიანი, სუსტი მართველი და უნიკო სარდალი. მას წარმოდგენილი ქონდა თავი დიდ პოეტათ და იმ დროს, როცა მთელი ძახეთი იღუპებოდა, ეს მეფე არხეინათ ბძანდებოდა **იმერეთში**, სწერდა თავის უნიკო ლექსებსა და პოემებს. **თეიმურაზს** მეტათ სძულდა **შაჰ-აბაზი**, თანაც მეტათ ეშინოდა მისი, მას არ სწამდა **შაჰ-აბაზის** ფიცი და დაპირებანი. ამიტომ იგი ადრევე დაადგა იმავე გზას, რასაც ადგენ მისი წინაპრები, და იწყო მოციქულების გზაენა რუსეთში. ამ საქმეში მან ჩაითრია ახლგაზდა და სუსტი ხასიათის მქონე ქართლის მეფე **ლუარსაბ მეორე**. ამგვარი მოქმედებით **თეიმურაზმა** მეტათ გაარისხა **შაჰ-აბაზი**, გამოიწვია ძახეთის აოხრება და მთელი საქართველო ჩაადგო საშინელ ხიფათში. **თეიმურაზ** მეფის სიბრიყვეს უნდა მივაწეროთ მისი ორი შვილის და **ლუარსაბ** მეფის და ჭეთევეან დედოფლის წამებაც.

შაჰ-აბაზს არ სურდა უბრალოთ სისხლის დანთხევა. მისი მიზანი იყო მშვიდობიანი გზით მოენადირებია **თეიმურაზის** და **ლუარსაბის** გული; ამ მიზნით იგი დაემოყვრა ორივეს და შეირთო ცოლათ მათი დები. აგრეთვე დაამოყვრა ერთმანეთს ეს ორი მეფე; **თეიმურაზს** შერთო ცოლათ **ლუარსაბის** მეორე და. **შაჰ-აბაზი** გულწრფელათ ურჩედა ორივე მეფეს შეეწყვიტა რუსეთთან ყოველივე კავშირი და მინდობოდენ მას, როგორც სიძეს და ერთგულ ადამიანს. **შაჰ-აბაზი** არ ზოგავდა თავს,

რათა მოეგო ამ ორი მეფის გული და დაკავშირებოდა მათ მით უმეტეს, რომ იგი დედით ქართველი იყო და კარგათ იცოდა ქართული ენა. მაგრამ ყოველივე ცდამ უქმათ ჩაუარა ამ დიდებულ შაჰს. მაშინ იგი დიდი ჯარით წამოვიდა ივერიაში და მოსთხოვა **თეიმურაზს** მძევლათ შეიღები. **თეიმურაზმა** გაუგზავნა ჯერ უმცროსი ვაჟი და შემდეგ უფროსი, თანაც გააყოლა მათ თავისი დედა ჭეთევან დედოფალი. **შაჰ-აბაზმა** დაიბარა თვითონ **თეიმურაზი**, მაგრამ მან გაქუსლა იმერეთს და თან გადიყვანა მეფე **ლუარსაბი**, რომელიც შემდეგ მოტყუებით ხელში ჩაიგდო **შაჰ-აბაზმა**. **ცოტა ხანს** შემდეგ **შაჰი** უომრათ დაბრუნდა სპარსეთს და თან წაიყვანა **ლუარსაბი**, **თეიმურაზის** დედა და შეიღები.

53. ქახეთის აოხრება. (1616 წ.)

გავიდა თუ არა ქართლ-ქახეთიდან **შაჰ-აბაზი**, ქახეთის საუკეთესო მამულიშვილებმა დავით ჯანდიერმა, თამაზ ვაჩნაძემ და ნოდარ ჯორჯაძემ მოახდინეს შეთქმულობა ქახეთში დარჩენილი სპარსელთა ჯარის წინააღმდეგ. მათ შეკრიბეს საუკეთესო ვაჟკაცი და ალავერდობა დღეს მოულოდნელათ აუტყვეს ბრძოლა სპარსელებს ეკლესიის გაღაფანში, გაწყვიტეს ისინი ერთიანათ, გადმოიყვანეს იმერეთიდან **თეიმურაზი** და დასვეს ტახტზე.

თეიმურაზმა შეაგროვა 10 ათასი მეომარი, დაეცა გამამაღიანებულ იასეს, **შაჰ-აბაზის** მიერ დაყენებულს, მოკლა იგი და ამოსწყვიტა ერთიანათ სპარსელთა ჯარი მისი საჭრდლებით. ამას არ დაჯერდა **თეიმურაზი**; მან გასწყვიტა იასეს მომხრე თავადობა, შეიპყრო ქახეთში

მყოფი სპარსელი ვაქრები და დახოცა წამებით; მათი ქონება კი დაისაკუთრა თვითონ. არც ეს იკმარა; შეუსია ათი ათასი კაცი სპარსეთის მიდამოებს და ააოხრა ერთიანათ. მს ამბები მალე გაიგო შაჰ-აბაზმა. მის გაბრაზებას საზღვარი არ ქონდა. ის შეუდგა სამზადისს, შეაგროვა აუარებელი ჯარი და წამოვიდა ქახეთის მოსასპობათ. წამოსვლამდის კი მოაკვლევია ლუარსაბ მეფე, ტეიმურაზის ორი ვაჟი და საშინლათ აწამა გახურებული შანთებით ჭეთევან დედოფალი, რომელიც ქართველმა ეკლესიამ შერაცხა წმინდათა შორის.

აღდგომა ღამეს ღავით ბარეჯის უდაბნოში ეკლესიას უვლიდა ლიტანიას ელვატრებით ხელში ექვსი ასასი ბერი და გალობდენ შრისტე აღსდგას. შორს გაისმოდა ეს აფრთოვანებული ღაღადება და ტკბილათ აკრთობდა მიდამოს. ამ დროს გავარდა თოფი, იელვა ჰაერში ხმაღმა; ათი ათასი გამხეცებული მხედარი ეკვეთა უმწეო ბერებს და იწყეს მათი მუსერა. მს იყო შაჰ-აბაზის მოწინავე ჯარი. ღავით ბარეჯის უდაბნოს ბერები შეიქნენ პირველი სხვერპლნი. სამი მხრით მოედვენ ქახეთს შაჰ-აბაზის მძვინვარე ჯარები და იწყეს ხალხის უწყალოთ ჟლეტა; ცეცხლსა და მახვილს მისცეს ყველაფერი. ნამდვილი ჯოჯოხეთი დატრიალდა ამ ტურფა მხარეში. ათასობით სპობდა ქალსა და კაცს მტარვალის თოფი და ზარბაზანი. მტრის ხმალი და ხანჯალი იღებებოდა ქართველის სისხლით. ცეცხლის აგზნებული ალი, მომაკვდავის საზარელი კვნესა, ბავშთა უნუგეშო ტირილი და ქალთა საშინელი ვაება წვდებოდა თვით ზეცას.

აოხრდა მთელი ქახეთი; ვინც ვერ მოასწრო მთებში შეფარება, ზოგი დაიხოცა, ზოგიც შეიქნა ტყვეთ. მოსპეს და გადასწვეს ყველაფერი; ნანგრევებათ იქცა

ეს მშვენიერი და მკიდროთ დასახლებული ქვეყანა. ასე იჯერა გული მძვინვარე შაჰ-აბაზმა! ასე გადაუხადა სამაგერო ბრიყვ თეიმურაზს! 70 ათასი კახელი გაწყდა ამ შემოსევის დროს. 150 ათასი კი ტყვეთ ჩაუვარდა ხელში სპარსელებს. ამათგან სამი წილი გაწყდა გზაში. დანარჩენი ზოგი გაიყიდა მონებათ, ზოგიც დაასახლეს სპარსეთის სხვადასხვა კუთხეში და ძალათ მიაღებინეს მამადის რჯული. ამრიგათ გაწყდა ნახევარი ქახეთი; ეს იყო საშინელი რისხვა, რომლის მზგავსი არას დროს არ განუცდია საქართველოს...

54. დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.

ზაბრაზიანებული შაჰ-აბაზი კიდევ უარეს საქმეს უპირობდა შართლს. მან გადასწყვიტა მოესპო მთელი საქართველო, ქართველი ერის ზოგი ნაწილი გაეყიდა მონებათ, ზოგიც მოეფანტა სპარსეთის სხვადასხვა უვარგის კუთხეში, მათ ნაცვლათ კი საქართველოში დაესახლებია სპარსელები, რათა ამრიგათ ეხსნა თავისი სახელმწიფო საშინელ ხიფათისაგან, ე. ი. რუსთა შემოსვლისაგან ამიერ ქავკასიაში. აღვილათ შეიძლება შაჰ აბაზს აესრულებია კიდევ ეს თავის სატანური განზრახვა და მოესპო ჩვენი სამშობლო, რომ განგებას საქართველოს მხსნელათ არ მოევილინა დიდებული გმირი გიორგი სააკაძე.

გიორგი სააკაძე იყო ქართლის უბრალო აზნაური. 16 წლის გიორგიმ იჩინა თავი სვიმონ მეფის დროს ოსმალებთან ბრძოლაში. 22 წლის გიორგი უკვე ხდება ამირ-სპასალარათ გიორგი მეფის დროს და იღებს თავადის ხარისხს. მას ემოყვრება და

აძლევს ქალს ქართლის უპირველესი თავადი ნუგზარ პრაგვის ერისთავი. სააკაძე ხდება თითოთ საჩვენებელ გმირათ. ის შეიქნა მეფის პირველ ვეზირათ და დიდ მოურავათ. მეფის ბძანებით ზიორგიმ ალაგმა თავგასული ერისთავები, დაამარცხა ოსები, გადააყენა უღირსი მოხელენი და მათ ნაცვლათ ქვეყნის გამგეობის სათავეში ჩააყენა ღირსეული პირნი. სააკაძე არ აქცევდა ყურადღებას გვარიშვილობას, რითაც მეტათ გადაიმტერა დიდი თავადები. ზიორგიმ მალე დაამშვიდა მტერთაგან აოხრებული ქართლი, დააბინავა გლეხობა, ხელი შეუწყო შშრომელ ხალხს და ააღორძინა ვაჭრობა-მრეწველობა. მრთი სიტყვით, ყოველ საქმეში ახალგაზდა სააკაძემ გამოიჩინა საარაკო ნიჭი, ნამდვილი გენიოსობა, რომლის მსგავსი ჩვენს სამშობლოს არ ღირსებია ღვით აღმაშენებელისა და ზიორგი ბრწყინვალეს შემდეგ. მისი მართვა-გამგეობით და სამხედრო ნიჭით განცვიფრებული იყვნენ მეზობელი მეფენი, განსაკუთრებით შაჰ-აბაზი.

ღიდებულ ნიქთან ერთად ბუნებას უხვათ დაეჯილდობებია გიორგი სააკაძე გარეგან სიმშვენიერით. ის იყო მეტათ ზორბა, ახოვანი და საოცრათ ღონიერი ვაჟკაცი; მის ღამაზ სახეს ამკობდა შავი წვერ-ულვაში. მის ცეცხლის მფრქვევ თვალებიდან კრთოდა უსაზღვრო სიმამაცე, დიდსულოვნება და სამშობლოს სიყვარული; მისი ღომებრივ მკექარე ხმა შიშის ზარს სცემდა ბრძოლის ველზე საქართველოს მტერთ. შვი მას, ვისაც მოხვდებოდა ზიორგის ხმალი! ძაცი და ცხენი ოთხათ გაკვეთილი ვარდებოდენ ძირს. მტრის რაზმები ივლტოდენ მის წინაშე; ათასი კაცით ის ამარცხებდა მტრის ოცსა და ორმოცი ათას მხედარს.

ზიორგი სააკაძე არ ეთანხმებოდა ქართლ-კახეთის

მეფეთა მისწრაფებას; მას არ სურდა საქართველოს რუსეთთან შეკავშირება. მისი მიზანი იყო დანაწილებულ საქართველოს შეერთება; მას სწყუროდა აღედგინა დიდი დავითის და თამარის დროის საქართველო. ვით ამირან გმირი, ვით წმინდა გიორგი თეთრი რაშით, ზიორგი სააკაძე მფარველობდა საქართველოს იმ დროს როცა ჩვენ სამშობლოს უპირობდა ერთიანათ აოხრებას ირანის ლომი შაჰ-აბაზი.

55. ცხირეთის ომი. (1609 წ.)

ზიორგი სააკაძის შესანიშნავ გმირობათ უნდა ჩაითვალოს ოსმალის ჯარზე საარაკო გამარჯვება. ზაბრაზებულმა სულთანმა შეუსია საქართველოს 60 ათასი მეომარი. მს ჯარი მოულოდნელათ შეიქრა ქართლში და წამოვიდა სოფელ ცხირეთზე, სადაც იმყოფებოდა იმ დროს ახალგაზდა მეფე ლუარსაბ მეორე თავისი ამალით.

ოსმალის მოწინავე ჯარმა გზაში ჩაიგდო ხელში თევდორე ღვდელი, გაიგდო იგი მუქარით წინ ცხირეთის გზის საჩვენებლათ. მაგრამ ამ ღირსეული ქართველის გულში ღვიოდა მამულის მტკიცე სიყვარული. მან არჩია ქვეყნის ღალატს ტანჯვით სიკვდილი. თევდორე ღვდელი გაუძღვა მტრებს, ააცდინა ცხირეთის გზას და შეიყვანა უსიერ ტყეში. აქ მტრები მიუხვდენ ღალატს; სტაცეს ხელი ღირსეულ მამულიშვილს და მოკლეს წამებით. ოსმალებმა ძლივს დაახწიეს თავი უდაბურ ტყეს და მიადგენ ცხირეთს. თევდორე ღვდელი ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის.

ოსმალთა ჯარის მოულოდნელმა თავდასხმამ შიშის

ზარი დასცა ლუარსაბ მეფეს და მის ამაღას. მათ და-
კარგეს ყოველივე იმედი. მაგრამ მათ შორის იყო
ძლიერი ადამიანი, რომლის გულს არას დროს არ მი-
კარებია შიში, დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.
მან გაამხნევა მეფე და მისი ამაღა, აფრინა ირგვლივ
შიკრიკები ბარათებით და შეიღი საათის განმავლობაში
შეკრიბა ხუთასამდე კაცი. ამ ერთი მუჟა რაზმით იგი
შევიარდენივით დაეცა თავზე ოსმალთა ჯარს და იწყო
მათი საშინელი მუსვრა. ცოტა ხანს შემდეგ მას მოემე-
ტა კიდევ ხუთასი კაცი ზაზა ციციშვილის მეთაურობით.
ახლა უფრო გამხნედა სააკაძე. იგი იბრძოდა როგორც
ლომი; მისი შუბის კვეთება, ხმლის ტრიალი და მკექარე
შეძახება შიშის ზარს ფენდა მტრის რაზმებს. სააკაძეს
გვერდით მისდევდა ხმალმოწვდილი მეფე ლუარსაბი და
მუსრავდა მტერს. ბიორგის შემდეგ ყველაზედ მეტათ
თავი იჩინა ზაზა ციციშვილმა. მან თავის ხელით მოკლა
მტრის მთავარსარდალი და მისი თავი მიართვა მეფეს.

მტერი დაფრთხა; ამდენმა ჯარმა იბრუნა პირი და
მიაშურა შორის ციხეს. მაგრამ სომხის ღვედელმა ტერ-
საკამ დროით აცნობა გორელებს ეს ამბავი. ხალხი
გამოცვინდა ქალაქიდან, მტრის თვალწინ აყარა ხიდი
და მით შეუშალა ხელი ოსმალთა ჯარს ციხეში შესას-
ვლელათ. მაშინ ოსმალთა ჯარი დაადგა ახალციხის
გზას, მაგრამ მათ დაედევნა ექვსი ათასი კაცით ბიორგი
საკაძე და ბორჯომის ხეობაში მიაყენა მტერს ისეთი
დამარცხება, რომლის მსგავსი არას დროს არ ენახათ
ოსმალებს. მთელი მათი ბანაკი და ქონება დარჩა ქარ-
ველებს. ამრიგათ სააკაძის წყალობით იძლია საშინელი
მტერი. მართველთა სიხარულს არ ქონდა საზღვარი.

56. ბიორგი სააკაძის განდევნა სპარსეთში.

მსმალთა ჯარის დამარცხებას შემდეგ სააკაძის სახელი უფრო განითქვა მთელ საქართველოში. იგი შეიქნა თითოთ. საჩვენებელ გმირათ. მეფე ლუარსაბმა მეტათ შეიყვარა ბიორგი და ერთ დღეს ეწვია მას დიდი ამალით. ბიორგიმ მეფური ნაღიმი გადუხადა ლუარსაბს. მან გადააქარბა სიუხვით და მასპინძლობით ყველა დიდებულს. ამ ლხინის დროს მეფის ნორჩი გული მოხიბლა თავის სიმშვენიერით და საოცნებო სიმღერით სააკაძის დამ მაკრინემ. მეფემ გადასწყვიტა მასი ცოლათ შერთვა და შეირთო კიდევ.

ამრიგათ ქართლის მეფე შეიქნა სააკაძის სიძე, მაგრამ ეს მეფის დამოყვრება გახდა საბედისწეროთ თვით სააკაძისთვის. ამ დამოყვრებამ უზომოთ გააბრაზა დიდებულნი. მათ გადასწყვიტეს სააკაძის დალუპვა. ისინი შეუჩინდნ მეფეს, დაემუქრენ ტახტიდან ჩამოგდებას და იმდენათ გადიბირეს ეს სუსტი ხასიათის ადამიანი, რომ გააშვებინეს ცოლი. თვით სააკაძეს დაუპირეს ღალატით მოკვლა. ეს ამბავი შეიტყო გიორგიმ და ძლივს გაასწრო თავის ცოლ-შვილით. დიდებულნი დაეცენ სააკაძის სასახლეს, გაცარცვეს და ცეცხლის აღს მისცეს მთელი მისი ქონება. ამრიგათ ქართლის თავადებმა მოაშორეს თავის სამშობლოს უპირველესი გმირი და მამულიშვილი. სააკაძის გაძევებით მათ დააობლეს მთელი საქართველო.

ბიორგი სააკაძემ თავი შეათარა სპარსეთს. მას თან ახლდა მისი ცოლის ძმა, შესანიშნავი ვაჟკაცი ზურაბ ერისთავი. შორს გამქვრეტმა შაჰ-აბაზმა მეფური ღირსებით მიიღო სააკაძე, უბოძა დიდი ადგილი და ქონება.

შაჰიმ ისარგებლა ამ გმირის სტუმრობით, წაიყვანა იგი საომრათ ჯერ ინდოეთში და შემდეგ ოსმალთა წინააღმდეგ. სააკაძემ სანაქებოთ გაიმარჯვა ორივე ალაგას, დაუპყრო შაჰის დიდი ქვეყნები და მოღრიკა ოსმალეთის ამაყი სულთანი. ზიორგის სახელი განითქვა მთელ აზიაში. აღმოსავლეთის პოეტები უძღვნიდნენ მას ლექსებს და პოემებს; მომღერალნი გალობდნენ ლხინსა და ნადიმში მის ქება-დიდებას.

საკაძის სპარსეთში ყოფნის დროს საქართველოს თავს დაატყდა ის საშინელი რისხვა, რომელიც მოვიხსენეთ ზეით: მრისხანე შაჰ-აბაზმა სისხლით შეღება მთელი ქახეთი და გაწყვიტა აურაცხელი ქართველობა. ამ დროს სააკაძე ხმლით ხელში წინ მიუძღოდა სპარსელ ჯარებს და იპყრობდა ქვეყნებს. ზიორგის ესმოდა ბრძოლის ველზე ის საშინელი ამბები, რაც თავს დაატყდა მის სამშობლოს. ამ გმირის გული ივსებოდა საშინელი შურისძიებით. ის ელოდა დროს, ის ეძებდა მარჯვე შემთხვევას. ღა აჰა, მიეცა მას ერთიც და მეორეც!

57. შაჰ-აბაზის რისხვა.

იმერეთის ვადახვეწილი მეფე თეიმურაზი გზავნიდა ელჩებს რუსეთში და სთხოვდა შეკავშირებას. მან მიიმხრო ამ საქმეში იმერეთის მეფე ზიორგი და ზურია-სამეგრელოს მთავრები. მს ამბავი ესმოდა შაჰ-აბაზს და ბრაზით ივსებოდა მისი გული. შაჰიმ გადასწყვიტა საქართველოს სრულიად მოსპობა. მან გამოგზავნა უთვალავი ჯარი საუკეთესო სარდლების მეთაურობით და უბრძანა ქახეთის ერთიანათ ამოწყვეტა, ქართლის აყრა

და სპარსეთში გადასახლება, მათ ნაცვლათ კი სპარსელთა დასახლება.

მს იყო საბედისწერო ეპი ქართველი ერის ცხოვრებაში. ამისთანა განსაცდელი არას დროს არ დასდგომა ჩვენს უბედურ ქვეყანას, ამიერიდან მისი სახელი უნდა წაშლილიყო ქვეყნის გულიდან; ამიერიდან ქართველების ნაცვლათ ივერიაში უნდა ყოფილიყვნენ სპარსელნი. ან სიცოცხლე, ან სიკვდილი! ან საუკუნოთ გაქრობა, ან გმირული ბრძოლა და გამარჯვება! აი რა საშინელი აზრები აიძვრათ ქართველი ერის თვალწინ!

სპარსეთის ლაშქარი სხვადასხვა გზით შემოვიდა ქართლ-ძაბეთში და დიდი მოხერხებით დაიკავა ციხეები. მათ მოამწყვდიეს შუაში უმეფოთ და უპატრონოთ დარჩენილი ქართველობა. თავის სარდლებს შაჰ-აბაზმა თან გამოაყოლა ბიორგი სააკაძე. სააკაძე შაჰის მიიჩნდა თავის ერთგულ კაცათ, მით უმეტეს, რომ საქართველომ იგი გარისხა და გადისროლა. მაგრამ მოტყუედა საშინლათ. ამ გმირის გულში ღვიოდა სამშობლოს ძლიერი სიყვარული. ჩამოვიდა თუ არა საქართველოში, ბიორგიმ ხელი მიყო მოქმედებას. მან საიდუმლოთ აფრინა კაცები ქართლ-ძაბეთის ყოველ კუთხეში, გაამხნევა დამფრთხალი ხალხი, მზიმხრო გავლენიანი თავად-აზნაურნი და გამართა დიდებულნი შესუსტელობა მტარვალთა გასაქლევით და საქართველოს გადასარჩენათ. შეთქმულებს ბიორგიმ მისცა პაემანი; ეს იყო 25 მარტი, ე. ი. ხარება.

ხარება დილას რიყრაყხე ქართველი ჯარი მოულოდნელათ უნდა დასხმოდა სამუხრანოში (ქართლში) სპარსთა მთავარ ლაშქარს და უნდა გაეწყვიტა იგი. აქედან სწრაფათ უნდა სცემოდენ და აეღოთ ყველა ციხეები, ამრიგათ უნდა მოეშორებიათ თავის სამშობლოსთვის

საშინელი განსაცდელი, მართლაც ყველაფერი ასრულდა იმ წესით, რაც მისცა შეთქმულებს ზიორგი სააკაძემ. ის იყო სული და გული ამ საიდუმლო მოძრაობის.

58. საქართველოს გადაჩენა (1623 წ.).

მოახლოვდა დანიშნული დღე. ხარება დღის წინა ღამეს ზიორგი სააკაძე ოთხი საუკეთესო ვაჟაკით იყო მტრის მთავარ ბანაკში. ეს ხუთი გმირი იარაღ ასხმული იდუმლათ ერთ კარავში გულის ფანქვალით ელოდა რიერაეს, ელოდენ შეთქმულთა ნიშანს, რომ დარეოდენ მტერს და შიშის ზარი დაეცათ მისთვის.

ამ დროს გაისმა შორს ბუკის და საყვირის საშინელი ხმა, ეს იყო შეთქმულთა ნიშანი; თუშ-ფშაფ-ხეფ-სურთა ჯარი ზიორგი სააკაძის შვილის და ზურაბ მრისთავის მეთაურობით მოდიოდა მტარვალთა გასაყლელათ. ჭარველი ჯარის გუგუნი და ბუკ-ნალარის მკექარე ხმა ედებოდა ველსა და მთებს; ეს ხმა შიშის ზარს ფენდა სპარსელთა ლაშქარს. მათ ეგონათ ეს ტიემურაზ მეფე რუს-იმერთა ჯარით, რადგან ეს ხმა წინაოღონ ღაღარა შორსგამკვრეტმა სააკაძემ. უსაზღვრო იბუკის სპარსელები. ისინი დაიბნენ ამ მოულოდნელ თავდასხმაზე. მათმა სარდლებმა აფრინეს კაცი ზიორგისთან. სააკაძე თავისი ოთხი ვაჟაკით ცხენზე შემსხდარი მივიდა მთავარ სარდლის ყორჩიხანის კარავთან. აქ შემოეგდენ მას სპარსელი სარდლები გაფითრებული სახით და დაუწყეს კითხვა, თუ რას ნიშნაედა ეს ბუკის ხმა.

„ეს ის ხმაა, რომ დადგა უამი თქვენი გაჟლეტისა და საქართველოს გათავისუფლებისა!“ მიაძახა

მათ შიორგი სააკაძემ. „სიკვდილი მტარვალთ“! შესძახა მან მქექარე ხმით, იძრო შუბი, ჰკრა გულში თვით ყორჩიხანს და იქვე გააგორა. შეზღვევ ხმლით ხელში თავისი ოთხი გმირითურთ ეცა სპარსელ სარდლებს და გაჟლიტა ერთიანათ. მს იყო ერთი წუთის საქმე. მს ხუთი გმირი ახლა ლომივით ეკვეთენ სპარსელთა ჯარს და შეიქნა საშინელი ჟლეტა. ამასობაში მოუსწრო ქართველმა ჯარმა. როგორც გამშაგებული ლომები ჩაერიენ ამ უთვალავ ლაშქარში ზურაბ ერისთავი, ბიორგის შვილი ზურაბი თავის ვეჟაკეებით და გააღლეს მუსრი. შეიქნა მტრის უწყალო ჟლეტა; ისე შეიპყრო შიშმა სპარსელნი, რომ ველარ არჩევდენ მტერს და ხოცავდენ ერთმანეთს. ორ-სამ საათში ქართველმა ჯარმა მოუღო მათ ბოლო. შემდეგ ქართველები გაეშურენ სხვა ციხე-სიმაგრეების ასაღებათ; აიღეს რიმდენიმე ციხე, დაამარცხეს ყველგან სპარსთა ჯარები და ბოლოს გაეშურენ ლოჭინოს, ქახეთისკენ, სადაც იდგა კიდევ მტრის დიდი ლაშქარი. მეორე მხრით სპარსელთ მოადგენ კახელები დავით ჯანდიერის მეთაურობით. აქაც ქართველმა ჯარმა გამოიჩინა საოცარი გმირობა და გაჟლიტა მტერი.

ამრიგათ სააკაძემ თავის გენიოსური ნიჭით გადაარჩინა ქართლ-კახეთი დაღუპვას და ერთიანათ მოსპობას. მაგრამ იათათ არ დაუჯდა მას ეს გმირობა. სააკაძემ უმსპვერპლა სამშობლოს თავისი უფროსი და უსაყვარლესი ვაჟი პაატა, რომელიც შაჰ-აბაზმა დაიტოვა მძევლათ. ბამხეცებულმა შაჰიმ საშინელი წამებით მოკლა პაატა და მით იჯერა გული სააკაძეზე.

59. მარაბდის ომი და სააკაძის ბოლო. (1623--1629 წ.).

ამ სამაგალითო გამარჯვებას შემდეგ, სააკაძემ გამოიყვანა იმერეთიდან თეიმურაზ მეფე და დასვა ქართლ-ქახეთის ტახტზე. იქით შაჰ-აბაზი შეუდგა დიდ მზადებას შურის საძიებლათ. მან შეკრიბა თავის ვრცელ სახელმწიფოში საუკეთესო ლაშქარი, რიცხვით ასი ათასი მეომარი და თავისი სიძის ყორჩიბაშის მეთაურობით გამოგზავნა საქართველოს მოსასპობათ.

არც ბიორგი სააკაძეს ეძინა. მან შეაგროვა ქართლ-ქახეთში რჩეული ჯარი, რიცხვით ოცი ათასი კაცი და ურჩევდა თეიმურაზ მეფეს ქართლშივე გამაგრებას. მაგრამ პირადმა მტრობამ დალუპა საქმე. სააკაძის მტერმა თავადებმა ჯარის მთავარ სარდლობა მისცეს თვით მეფე თეიმურაზს და მასვე ურჩიეს მიხტომოდა სპარსელებს. სუსტი გონების პატრონი თეიმურაზი აყვა თავადებს. მან არ შეისმინა სააკაძის გონივრული რჩევა და მიუხტა ჯარით სპარსელთ. ბრძოლა მოხდა პაპანება სიციხეში უწყლო და მხურვალე ადგილას მარაბდის ველზე. სიციხეს შეჩვეულნი სპარსნი იბრძოდნენ მხნეთ; მაგრამ მათ სიმრავლეს აქაც სძლია ქართველი ჯარის ვაჟაკობამ და მეტადრე ბიორგი სააკაძის გენიოსობამ. სასტიკათ დამარცხდა მტერი და იბრუნა პირი გასაქცევათ.

ამ დროს ჰათებიდან გამოიჩნდა სპარსეთის მეორე ლაშქარი და მედგრათ ეკვეთა ბრძოლით და სიციხით დაქანცულ ქართველებს. ქართველი ჯარი ჩავარდა საშინელ საფრთხეში. ის მოემწყვდა სპარსელებს შორის. სპარსთა უთვალავი ჯარი შემოეწვლო ირგვლივ ქართველებს და იწყო მათი უწყალო ჯლეტა. ქართველთ დაუდგათ საბე-

დისწერო ეამი. ამ საშინელ ბრძოლაში გამოიღეს ხელი საომრათ თვით ღედელმთავრებმაჲ. ამ ბრძოლაში გაწყდენ საუკეთესო მამულიშვილნი, მათ შორის ცხრა ძმა ხერხეულიძე და ცხრა ძმა მაჩაბელი. ამ საშინელმა ბრძოლამ იმსხვერპლა ცხრა ათასი ქართველი და თვრამეტი ათასი სპარსელი.

იქნებ სულ ერთიანად გაწყვეტილიყო ქართველი ჯარი, რომ იგი არ ეხსნა ისევ ზიორგი სააკაძეს. რამდენიმე თავგანწირული ვაჟკაცით მან გააპო მტრის ლაშქარი და მისცა გასაქცევი გზა ქართველ ჯარს. ამრიგათ თეიმურაზისა და მის მრჩეველთა წყალობით მარაბდის ველზე დამარცხდა ქართველი ჯარი; მან ზურგი უჩვენა მტერს. შველაზე წინ გარბოდა თეიმურაზ მეფე. ზიორგი სააკაძე კი ერთი მუჟა ვაჟკაცებით აჩერებდა მტერს და ბრძოლით მოსდევდა უკან.

სპარსეთის ჯარი შემოვიდა ქართლში. ხალხი გაიხიზნა მთებში. სააკაძემ ფიცხლავ შეაგროვა ორას-სამასი ვაჟკაცი და გაუმართა მტერს სათარეშო ბრძოლა. ამ მცირე რაზმით ისე შეაფიწროვა მტერი, რომ რამდენიმე თვის შემდეგ სპარსნი შერცხვენილი გაბრუნდენ უკან. ამ რივათ გმირმა სააკაძემ ხელმეორეთ იხსნა საქართველო დაღუპვისაგან.

ამას შემდეგ სააკაძეს უსიამოვნება მოუხდა თეიმურაზ მეფესთან დხ ზურაბ მრისთავთან. ამის გამო იგი იძულებული გახდა ისევ განშორებოდა თავის სამშობლოს და წასულიყო ოსმალეთს. სულთანმა დიდის პატივით მიიღო სააკაძე, უბოძა მრავალი ქონება და გაგზავნა საომრათ მცირე აზიაში, სადაც ზიორგიმ ზედიზედ გაიმარჯვა და დაუპყრო სულთანს მრავალი ქვეყანა. დიდხანს არ დასცალდა სააკაძეს: საზიზღარმა შურმა მოუღო

ბოლო ამ დიდებულ ადამიანს. მძინარე სააკაძე დალა-
ტით მოკლა სულთნის სიძემ. დიდმა ვეზირმა, რომლის
სახელი დაჩრდილა ოსმალეთში ბიორგის საარაკო გმი-
რობამ. ეს საზარელი მკვლელი მოხდა 1629 წელს.

ასე სამწუხაროთ დალია სული უცხოეთში საქართ-
ველოს უპირველესმა შვილმა და სამხედრო გენიოსმა,
რომლის სახელი გრგვინავდა მთელ აზიაში!..

60. საქართველოს არეული მდგომარეობა. (1630 — 1676 წ.).

ბიორგი სააკაძის სიკვდილს შემდეგ საქართველო
ჩავარდა კიდევ უარეს მდგომარეობაში. საშინლათ აიწე-
წა როგორც შართლ-ძახეთი, ისე იმერეთი. აღმოსავლეთ
საქართველოს დაეპატრონა სპარსეთი. დასავლეთ სა-
ქართველოს კი ოსმალეთი. მესხეთი ხან ერთის ხელში
გადადიოდა, ხან მეორისაში. ეს ჩვენი მტრები ცდილობ-
დნ დაესუსტებიათ საქართველო და აღმოეფხვრათ მას-
ში ქრისტიანობა. მიზანს აღწევდნ კიდევ. მათ გაამაძა-
ღიანეს აფხაზეთი და მესხეთი. თვით ივერიაში გაბა-
ტონდა სპარსული ზნე-ჩვეულება, სამოსელი, სმა-ქამა,
ქცევა საუბარი და მუსიკა-სიმღერები შართლ-ძახეთის
მეფენი და თავად-აზნაურნი ღებულობდნ მამადის სარ-
წმუნოებას და ყველაფერში ბაძავდნ სპარსელთ, ამათ
ბაძავდა ხალხი და ამრიგათ იხრწნებოდა ქართველი ერი.

ამავე დროს ჩვენს უბედურ სამშობლოს ყვავ-ყორ-
ნებივით ეხვევოდნ მთის ხალხები, უმთავრესათ ლეკნი
და იკლებდნ ქვეყანას. ბურია-სამეგრელოში ხომ საში-
ნელ სენათ გადაიქცა ტყვეების ყიდვა ოსმალეთში.

თავად-აზნაურები და თვით ზურია-სამეგრელოს მთავრები ყიდდენ ოსმალეთში თავის მოძმეთ. ამ სამარცხვინო საქმეს მღვდელმთავრებიც კი კადრულობდენ. ასე დაეცა იმ დროს ქართველის ერის მალალი ზნეობა! ასეთი დამღუპავი გავლენა იქონიეს ქართველებზე სპარსეთმა და ოსმალეთმა.

შნიკო მეფე თიემურაზი ვერაფერს შევლოდა თავის ქვეყანას. მისმა მუდარამ და დახმარების თხოვნამ რუსის ხელმწიფის მიმართ ვერაფერი ნაყოფი გამოიღო. რუსები პირდებოდენ დახმარებას, მაგრამ ეს დაპირება მუდამ ჟამს დაპირებათ რჩებოდა.

სპარსელები გამძლავრდენ აღმოსავლეთ საქართველოში. მათი შაკები გზავნიდენ შართ-ქახეთში მეფეებათ გამამადიანებულ ბატონიშვილებს. თიემურაზი უკვე დიდხნის გადაყენებული იყო მეფობიდან და დარბოდა ხან რუსეთსა და ხან სპარსეთს; ხან რუსის ხელიწიფეს სთხოვდა შევლას, ხან სპარსეთის შაჰს აბრალეებდა თავს. ამ ტანტალში ამოძვრა სული ამ დაუდევარ მეფეს.

61. შეთქმულობა სპარსელთა წინააღმდეგ. (1659 წ.)

სპარსელებმა მეტათ გაუქირვეს საქმე ქახეთს. ერთ დროს მის მართველათ გახდენ სპარსელი მოხელენი. მსენი ართმევდენ მამულს ქახეთის თავადებს და აძლევდენ სპარსელთ; აგრეთვე ანგრევდენ ტაძრებს და საშინლათ სტანჯავდენ ხალხს. სპარსთა ასეთ სისასტიკეს ვერ გაუძლეს შართლ-ქახელებმა. მტარვალთა წინააღმდეგ შეითქვენ ოთხი გამოჩენილი მამულიშვილი, არაგვას

ერისთავა შაალ, ბიძინა ჩოლოყაშვილი და ქსნის ერისთავები, ორი მძა შალვა და ელაისბარ. ამათ მიიმხრეს თუშ-ფშავ-ხევსურნი, მოახდინეს აჯანყება, დაეცენ სპარსელებს ძლიერი რაზმით ბახტრიონის ციხეში და ალავერდობა დღეს ალავერდის ტაძრის გალავანში და გაელოტეს მტერი. მაგრამ იათათ არ დაუჯდათ ეს გმირობა ამ ქებულ მამულიშვილთ. რამდენსამე ხანს შემდეგ ქახეთის მართველმა მურთუქს-აღიმ შეიპყრო ბიძინა, შალვა, ელაისბარ და გაუგზავნა შაჰის. შაჰიმ აწამა ისინი 1661 წელს. წამებულნი საქართველოს ეკლესიამ შერაცხა წმიდათა შორის.

ამას შემდეგ კიდევ უფრო გათამამდენ სპარს-ოსმალნი. მათ ხელს უწყობდენ ერთმანეთში კინკლაობით თვით ჩვენი დიდი მებატონეები. მეფის გავლენა და სახელი უკვე დაცემული იყო ჩვენში. ბალაღებული თავადები ეცემოდენ ერთმანეთს და ართმევდენ ყმებსა და მამულს. ამგვარათვე ექცეოდენ ეს დიდი თავადები თავის მეფეებსა და მთავრებს. ამ ქვეყნის დამლუპავ საქმეში ისინი იშველიებდენ სპარსელთ და ოსმალებს. ესენიც დიდი სიამოვნებით ერეოდენ ჩვენი ქვეყნის შინაურ საქმეებში და სისხლით ღებავდენ ტანჯულ საქართველოს.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა ჩვენი ქვეყანა, როცა ქართლში გამეფდა გაიანგა მეთერთმეტე.

62. გიორგი მეთერთმეტი და ქართველთა სიმამაცე. (1676—1688 წ.).

მთელ მეჩვიდმეტე საუკუნეში გიორგი სააკაძეს შემდეგ პირველ კაცათ უნდა ჩაითვალოს ქართლის მეფე

გიორგი მეთერთმეტე. ახოვანობით, სამხედრო ნიკით და პოლიტიკური გამჭრიახობით ზიორგი მეფე მოგაგონებდათ საქართველოს ბრწყინვალე დროის საუკეთესო მეფეებს. მაგრამ გარემოება არ უწყობდა ხელს ამ მეფეს აღედგინა ქართველი ერის ძველი დიდება. მისი მიზანი იყო საქართველოს გაერთიანება ქართლ-კახეთის და იმერეთის შეერთებით. ამ მიზნით მან მიიმხრო იმერეთის გავლენიანი თავადები და გაამეფა ჭუთაისში თავისი ძმა არჩილ.

არჩილმა ვერ გაამართლა ძმის იმედები. თუმცა ის იყო განათლებული კაცი და კარგი მწერალი, მაგრამ იმავე დროს მეტათ სუსტი მეფე; ამიტომ ვერ გამაგრდა ვერც იმერეთისა და ვერც ქახეთის ტახტზე. ბოლოს იძულებული გახდა წასულიყო რუსეთს, სადაც მიიღვა კიდეც 1710 წელს.

თვითონ ზიორგის დიდხანს არ უმეფია ქართლში. ის იძულებული შეიქმნა ქართველი ჯარით დახმარებოდა სპარსეთის შაჰის ავლანთა წინააღმდეგ. ზიორგი მეფე დარჩა აზიაში თითქმის ოც წელს. მისი მეცადინეობით, შაჰიმ ქართლის გამგეთ დანიშნა ყველაზე უფრო განათლებული ბატონიშვილი ვახტანგი, რომელიც შემდეგ გამეფდა ქართლში ვახტანგ მეექვსის სახელით.

ზიორგი მეფემ ნამდვილი გმირის სახელი მოიხვეჭა მთელ აზიაში. თავის პატარა რაზმით მან დაამარცხა ავლანელნი და შიშის ზარი დასცა საერთოდ სპარსეთის მტრებს, რომლებიც იხსენიებდნენ ზიორგი მეფეს გურგენ-ხანის სახელით. ზიორგის დიდ ფეშქაშებს უგზავნიდნენ აზიის სულთნები; აგრეთვე შანდაარში ყოფნის დროს დიდი ძღვენი მიართვა მას ინდოეთის მეფის შვილმა.

ზიორგი მეფეს გადაემტერა სულთანი მირვეისი,

რომელმაც დაიმარტოებლა მეფე მცირე რაზმით, მიუხედავად მას ღამე დიდი ჯარით და მოკლა მეფე (1709 წელს). ზიორგი მეფის მცირე რაზმი, 500 კაცი, წამოვიდა გირიშკისაკენ. მირვეისმა დაადევნა მას 15 ათასი ცხენოსანი. ესენი დაეწიენ ქართველებს და გაუმართეს ომი. 500 ქართველი თავგანწირვით ეკვეთა მტერს და საარაკოთ გაიმარჯვეს. მათ თითქმის ერთიანათ გაჟლიტეს ეს დიდი ჯარი და მშვიდობით მოვიდნენ ზირიშკს. მირვეისმა კიდევ დაადევნა ქართველებს 13 ათასი მემომარი, რომელთაც ალყა შემოარტყეს ზირიშკს. მანთიადისას ქართველები მიუხეტენ მტერს გმირულათ, დაამარცხეს საშინლათ და გააქციეს. ღახოცილთა თავებით კი აღმართეს კოშკი.

ასე უნაყოფოთ გაქრა შუაგულ აზიაში ქართველების ძალა და მამაცობა! საქართველოს ამით არ მისცემია არავითარი შეღავათი. მხოლოდ შორეულ აზიაში დარჩა ხსოვნა გმირ ზურგენხანისა და მის ლომგულ ქართველებისა.

ამ დროს დაობლებულ ქართლს განაგებდა განათლებული მეფე ვახტანგ მეექვსე სჯულმდებელი.

63. ვახტანგ სჯულმდებელი. (1703—1724 წ.).

ვახტანგ მეექვსე ანუ სჯულმდებელი, თუმც იყო ფრიად განათლებული პირი, მშრომელი და გულკეთილი, მაგრამ მას აკლდა პოლიტიკური გამჭრიახობა და სამხედრო ნიჭი, ე. ი. ის, რაც ყველაზე უფრო საჭიროა მეფისთვის. რვა წლის განმავლობაში ვახტანგი ერთგულათ განაგებდა ქართლს. მან გადმოიყვანა ქახეთში გა-

ხიზნული ქართლები და დაასახლა მათსავე მამულში, დანგრეული ქართლი ისევ აღადგინა, მოაწყო შინაური საქმეები, გამართა სკოლები, დააარსა პირველათ თბილისში სტამბა და დაბეჭდა მრავალი წიგნი. მეფე განსა-

ვახტანგ სჯულმდებელი.

კუთრებით ყურადღებას აქცევდა სწავლა-განათლებას და ამ მხრივ მეტათ ბევრიც გააკეთა. ვახტანგმა შეადგინა აგრეთვე კანონები, ანუ სჯულის წიგნი, რისთვისაც უწოდეს მას სჯულმდებელი.

ვახტანგი მიიწვიეს სპარსეთს. ის დიღხანს დარჩა შაჰის სასახლეში. იქ მან მშვენიერათ შეისწავა სპარ-

სული ენა და მწერლობა. 1719 წელს შაჰიმ აღიარა იგი ქართლის მეფეთ და გამოგზავნა სამშობლოში. შახარებული შახტანგი შეუდგა ისევ ძართლის მართვას. მაგრამ მეფობა დიდხანს არ დასცალდა. 1722 წელს სპარსეთს მოადგა ორი ძლიერი მტერი: აღმოსავლეთით ავღანთა ხანი და ჩრდილოეთით რუსთა ხელმწიფე პეტრე დიდი. შეშინებულმა შაჰიმ შახტანგს სთხოვა დახმარება, მაგრამ უარი მიიღო. მეორე მხრით დახმარება სთხოვა შახტანგს პეტრე დიდმა და აღუთქვა ბევრი რამეები. ეს ამბავი რომ სცნო ოსმალეთის სულთანმა, სწრაფათ აფრინა შიკრიკი შახტანგთან და შეუთვალა, არ დახმარებოდა რუსებს, რადგან რუსთა გამარჯვებით დიდ საფრთხეში ვარდებოდა თვით ოსმალეთი. ნაცვლათ ამისა სულთანმა შახტანგს აღუთქვა დიდი ჯილდო.

შახტანგმა არ იცოდა რა ექნა. თუმცა მას სურდა პეტრე დიდის დახმარება, მაგრამ ერის დაუკითხავათ ვერ გადასწყვიტა ეს მძიმე საქმე. ამ მიზნით მან მოახდინა დიდებულთა კრება. დიდ ბკოზას შემდეგ შახტანგს მიემხრო კრების უმეტესობა. ამას შემდეგ შახტანგმა შეკრიბა საუკეთესო ჯარი, რიცხვით 40 ათასი მხედარი და გაემართა შახახს, რომ შეერთებოდა პეტრე დიდს. ამ მოქმედებით შახტანგმა მეტათ გაარისხა, როგორც შაჰი, ისე სულთანი, რომლებიც აპიერიდან გადიქცენ საქართველოს დაუძინარ მტრებათ.

შაჰი შეურიგდა პეტრე დიდს და ამან უომრათ გააბრუნა. უკან თავისი ჯარი. პეტრე დიდმა მალე დაივიწყა თავის დაპირებანი და მიატოვა შახტანგი. მრისხანე შაჰიმ იჯერა გული შახტანგზე; იგი მაშინვე ჩამოაგდო ტახტიდან და ძართლი მისცა ქახეთის გამამადიანებულ მეფე კოსტანტინეს. ქახეთის მეფე დიდის ჯარით შეესია

ქართლს, ააოხრა ოფილისი, დახოცა პრავალი ხალხი და დასწვა სიონი. ასე ძვირათ დაუჯდა ვახტანგს რუსების დახმარება; მან დაკარგა ტახტი და დიდი ზიანი მისცა თავის ქვეყანას.

ვახტანგი თავის ოჯახით და ამალით შეეფარა იმერეთს; აქედან კი 1724 წელს თავის ცოლშვილით გადასახლდა რუსეთს, სადაც მიიწვია პეტრე დიდმა. ვახტანგმა თან წაიყვანა 1200 ჩჩეული ქართველი მათი ცოლშვილით და ამრიგათ უფრო დაასუსტა ქართლი. ბზაში ვახტანგმა შეიტყო პეტრე დიდის გადაცვალება. ზარბაზნების სროლით და დიდის პატივით მიიღეს ვახტანგი პეტერბურგში. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქვრივმა დედოფალმა ვახტანგის მეთაურობით გაგზავნა ჯარი გილანის დასაპყრობათ, მაგრამ ამ ლაშქრობიდან არაფერი გამოვიდა. უიმედოთ დარჩენილი ვახტანგი მიიწვალა ქ. ასტრახანს 1737 წელს და იქვე იქნა დასაფლავებული ერთ ტაძარში.

64. ქართული მწერლობის აღორძინება.

მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველი ნახევარი შესანიშნავია მით, რომ ამ დროს აღორძინდა ქართული მწერლობა.

მონგოლთა შემოსევას და ბიზანტიის იპმერიის დამხობას მოყვა ჩვენთვის ის ცუდი შედეგი, რომ დაეცა საქართველოში მწერლობა და ხელოვნება. შემცირდა მეტათ შკოლები და სწავლა-განათლება, დაქვეითდა მეურნეობა და ვაჭრობა-მრეწველობა. შინაურმა ბრძოლამ და კინკლაობამ, მტრების შემოსევამ, მთიელთა ტაციობამ და უზომო ბეგარამ გააღატაკა ერთიანათ

ჩვენი ხალხი. ნიეთიერ სიღარიბესთან ერთათ ფეხი მოიდგა უმეცრებამ ბაუნათლებელ მტარვალთა ზეგავლენით მეტათ დაეცა ქართველი ერის ზნეობა. ყოველივე ამან ცუდათ იმოქმედა ქართველ ერზე და უკან დასწია მისი ცხოვრება.

ამ დროს ევროპის სახელმწიფონი, მაგ. იტალია, საფრანგეთი, ინგლისი და გერმანია მეტათ განათლდენ და წავიდენ წინ ნიეთიერათ და გონებრივათ. მეჩვიდმეტე საუკუნეში იტალია საფრანგეთიდან ჩამოვიდენ ჩვენში კათოლიკეთა სარწმუნოების საქადაგებლათ ფრიად განათლებული პატრება (ღვდლები). ამ პატრებმა იცოდენ კარვათ ექიმობა და მასთან მალე შეისწავლეს ქართული ენა. ეს პატრები, თავის მოქარგული ენით, მეტათ დაუახლოვდენ ჩვენს მეფეებს, მთავრებს, თავად-აზნაურთ და იქონიეს მათზე დიდი გავლენა. ამ პატრების რჩევით მახტანგ მეექვსემ დაიბარა უნგრეთიდან (ევროპაშია) მესტამბენი და 1709 წელს დააარსა თფილისში სტამბა, სადაც დაბეჭდა „საღვთო წერილი“, „ვეფხისტყაოსანი“, „ქართლის ცხოვრება“ და სხვა მრავალი წიგნი. ამ პატრების რჩევით ბევრი გამოჩენილი ქართველი წავიდა ევროპაში და გაეცნო იქაურ ცხოვრებას. ევროპიული განათლება მიიღეს აგრეთვე ზოგიერთმა მეფის შვილებმაც. გონებით ფხიზელი და სწავლის მოტრფიალე ქართველები ამ საშინელო სისხლის ღვრის დროს მწყურვალესავით დაეწაფენ სწავლას. მოკლე დროში გაჩდენ ჩვენში შესანიშნავი მწერლები და პოეტები როგორც, მაგ. არჩილ მეფე, სენნია ჩხეიძე, იოსებ თფილელი, ვახტანგ მეექვსე, საბა სულხან ორბელიანი, ვახუშტი ბატონიშვილი, დავით გურამიშვილი და სხ. არჩილ მეფემ დასწერა ლექსათ თეიმურაზ

პირველის ცხოვრება, სეხნია ჩხეიძემ— საქართველოს ისტორია, იოსებ შვილელმა— გიორგი სააკაძის ცხოვრება, საბა სულხან-მარბელიანმა შეადგინა ქართული ლექსიკონი, დასწერა „სიბრძნე სიცრუის“ წიგნი „ქილილა და დამანა“, მახტანგ მეექვსემ შეადგინა კანონის წიგნი, მისმა შვილმა მახუშტიმ დასწერა საქართველოს ისტორია, გეოგრაფია და შეადგინა საქართველოს რუკები, ლავით გურამიშვილმა კი დასწერა ხალხური ენით შესანიშნავი ლექსები და პოემები. ამ მოძრაობის სული და გული იყო თვით ვახტანგ მეექვსე. ამ მწერლობის აღორძინების ხანას დაერქვა ვერცხლის საუკუნე.

მეთვრამეტე საუკუნეში საქართველოში გამოჩნდა აგრეთვე ორი შესანიშნავი მეფე: იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი და მართლ-მამხეთის მეფე უძლეველი გმირი ერეკლე მეორე.

65. იმერეთის მეფე სოლომონ დიდი. (1752-1781 წ.).

სამი საუკუნის განმავლობაში იმერეთს არ ღირსებია შესაფერი მეფე. უხეირო მეთაურთა წყალობით ეს ქვეყანა ვადაიქცა შინაურ კინკლაობისა და მტრობა-ქიშპობის ასპარეზათ.

იმერეთის მეფეს ებრძოდენ გურია სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავრები, ხშირათ ამარცხებდენ მას და ართმევდენ ადგილებს. მეფეს ებრძოდენ აგრეთვე იმერეთის დიდი თავადები, იწვევდენ ხშირათ ოსმალებს დასახმარებლათ და იკლებდენ ქვეყანას.

ასეთ უნუგეშო სურათს წარმოადგენდა იმერეთი,

როცა ტახტზე ავიდა მეტაჲ მხნე და შესანიშნავი ვაჟ-
კაცი სოლომონ პირველი ანუ დიდი. მს იყო სულით
ძლიერი და სამხედრო ნიჭით აღკურვილი, მასთან მე-
ტათ მშრომელი და სამშობლოს მოყვარული. მისი სა-
ზრუნავი შეიქნა იმერეთის გაძლიერება და გათავისუ-
ფლება ოსმალთა ბატონობისაგან.

ავიდა თუ არა ტახტზე, სოლომონმა უმთავრესი
ყურადღება მიაქცია თავგასულ მთავრებსა და თავადებს.
ის შეუდგა მათ აღაგმას და ქვეყნის დაწყნარებას. ამ
ზნით სოლომონ დაემოყვრა სამეგრელოს მთავარს ოტია
დადიანს და შეერთებული ძალით საშინლათ დაამარცხა
რუხის ველზე აფხაზეთის მთავარი, რომელსაც ყავდა
40 ათასი მეომარი თოფ-ზარბაზნებით შეიარაღებული.

ძიღვე უფრო ადრე სოლომონმა დაამხო თავგასუ-
ლი თავადები ლევან აბაშიძე და რაქის ძლიერი ერის-
თავი როსტომი. ბაბრახებულმა მეფემ როსტომსა ზ მის
შვილებს დასთხარა თვალები. ამ საქციელით მეფემ ში-
შის ზარი დასცა ყველა თავადს.

იმ დროს იმერეთის უმთავრესი ციხეები ეკავათ ხელ
ში ოსმალებს. აქედან ისინი თავისუფლათ თარეშობდნენ
მთელ იმერეთში, იკლებდნენ ქვეყანას, მიყავდათ მრავალი
ტყვე და მიქონდათ დიდი ხარკი. იმერეთი მეტათ შევი-
წროვებული იყო ოსმალთა მტარვალობით. სოლომონ
მეფემ შეეკრიბა საკმაო ჯარი და დადიანის დახმარებით
ეკვეთა გმირულათ ოსმალებს რამდენიმე ალაგს და მია-
ყენა საშინელი დამარცხება. მეტადრე შესანიშნავი იყო
ხრესილის ომი (იმერეთში). ამ ბრძოლაში მეფემ დაიხმა-
რა მართლის ჯარი და საშინლათ დაამარცხა ოსმალები.
ამ ბრძოლაში მოკლეს ოსმალთა ჯარის უფროსი გოლა
ფაშა და ქვეყნის მოღალატე ლევან აბაშიძე. ამავე ბრძო-

ლაში მოკლეს სოლომონის მომხრე შესანიშნავი ვაჟაკი ხუტუნია შერვაშიძე, რომელიც მამაცათ შეიჭრა ოსმალთა ჯარში და დახოცა 16 მეომარი.

ამ გამარჯვების შემდეგ სოლომონი შეუდგა შინაურ საქმეს; გამართა სტამბა ორ-სამ ალავს და დაბეჭდა მრავალი წიგნი, აკრძალა ტყვეთა ყიდვა შეაკეთა დანგრეული ციხეები და ქუთაისში მღ. ჩოონის პირათ ააშენა ლამაზი სასახლე „ოქროს ჩარდახი“. იმერეთი დამშვიდდა და გაძლიერდა. მაგრამ, საუბედუროთ, დიდხანს არ შერჩა იმირეთს ეს შესანიშნავი მეფე; იგი გადაიკვალა უშვილოთ 1781 წელს და დააობლა იმერეთის ტახტი.. ამით მეტათ კარგი შემთხვევა მიეცა მართლ-კახეთის მეფე ერეკლეს შეეერთებია იმერეთი და მით აღედგინა საქართველოს ძველი ერთობა და ძლიერება; მით უმეტეს, რომ იმერეთის ზოგაერთი თავადები სთხოვდნ შეერთებას. მაგრამ, სამწუხაროთ მრეკლეს აკლდა პოლიტიკური გამკრიახობა და არ მიიღო ეს მეტათ სახეირო წინადადება, რითაც დიდი ზიანი მისცა მთელ საქართველოს.

66. პატარა ქახი ერეკლე მეორე. (1744—1798 წ).

მეთვრამეტე საუკუნეში მტრებისგან დასუსტებულ საქართველოს მოველინა ქომაგათ უძლეველი გმირი ერეკლე მეორე. ეს იყო მართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ მეორის შვილი.

თეიმურაზი ჯერ იყო ქახეთის მეფე. იგი მეტათ ერთგული იყო სპარსეთის ძლიერი ხელმწიფის ნადირ-შაჰის. ამ დროს, შახტანგ მეექვსის გადასახლების გამო რუსეთში, მართლი უმეფოთ იყო დარჩენილი. ნადირ-

შაჰიმ ერთგულობისათვის **თეიმურაზს** მისცა **ქართლი**, **მრეკლეს** კი—**ქახეთი**. ამრიგათ **შეერთდენ** **დიდიხნის** **განშორებული** **ქართლი** და **ქახეთი**. მს **შეერთება** **გაა-**
ადვილა **უფრო** იმ **გარემოებამ**, რომ **ქართლის** **ტახტის**
ნამდვილი **მემკვიდრენი** **რუსეთში** **იყვნენ** და **თვით** **თეი-**
მურაზ **მეფეს** **ცოლათ** **ყავდა** **მახტანგ** **მეექვსის** **ქალი**
თამარი. **თეიმურაზ** **მეფის** **სიკვდილს** **შემდეგ** **მრეკლე**
შეიქმნა **ქართლ-ქახეთის** **ბძანებელი**.

გარეგნობით **მრეკლე** **იყო** **ტანმოზრჩილი**, **ამიტომ**
მას **მეტსახელათ** **დაერქვა** **პატარა** **კახი**. **მისი** **შევარდე-**
ნის **თვალეზი** **კრთოდენ** **ელვასავით**. **მრეკლე** **იყო** **მეტათ**
სწრაფი, **საოცარი** **გულადი** და **იარალის** **იშვიათი** **მხმა-**
რებელი. **მისი** **იერში** და **ლომივით** **მკექარე** **ხმა** **შიშის**
ზარს **ფენდა** **მტრის** **ლაშქარს**. **მრეკლე** **იყო** **სამხედრო**
გენიოსი, **უპირველესი** **სარდალი** **ბრძოლისთვის** **მოვლი-**
ნებული. **ღვით** **აღმაშენებლისა** და **ბიორგი** **სააკაძის**
გარდა **საქართველოს** **არას** **დროს** **არ** **ყოლია** **ასეთი**
დიდებული **სარდალი**. **მს** **გმირი** **მეფე** **სჩადიოდა** **ნამდვილ**
სასწაულებს და **ხუთი** **ათასი** **კაცი** **ამარცხებდა** **მტრის**
ორმოცსა და **სამოც** **ათას** **მხედრობას**.

13 წლის **არც** **იყო** **მრეკლე**, **როცა** **მამამ** **დანიშნა**
იგი **ქახეთის** **ჯარის** **სარდლათ**. **14 წლის** **მრეკლემ** **უკვე**
შემუსრა **ლეკთა** **დიდი** **ჯარი**. **ამ** **ომში** **მრეკლე** **ლომი-**
ვით **იბრძოდა**, **ამბობს** **ისტორიკოსი** **პაპუნა** **მრბელი-**
ანი. **მრეკლეს** **გმირობის** **სახელი** **განითქვა** **მთელ** **აზია-**
ში. **იგი** **მიიწვნა** **დიდმა** **სარდალმა** **ნადირ-შაჰმ** და **წაიყვა-**
ნა **საომრათ** **ინდოეთში**. **ამ** **ომებში** **მრეკლემ** **გამოიჩი-**
ნა **საარაკო** **გმირობა** და **გაიმარჯვა** **ყველგან**. **მან** **და-**
სტოვა **აზიაში** **თავის** **გმირობის** **წაუშლელი** **კვალი**. **დღე-**

ერეკლე მეორე.

საც ზღაპრათაა იქ დარჩენილი შრეკლე მეფის საოცარი გმირობა.

ერეკლეს სამხედრო გენიოსობას და ქართველი ჯარის მამაცობას განცვიფრებაში მოყავდა აგრეთვე მთელი მეროპა. ჩვენს მეფეს ზანსაკუთრებით აღიდგბდა

პრუსიის უკსანიშნავი მეფე-სარდალი ფრიდრიხ დიდი. ბრძოლის ველზე თავის ჯარს იგი ამხნევებდა ქართველთა სიმამაცით. — „წასავლეთით მე ვბძანებლობ, აღმოსავლეთით კი უძლეველი გმირი მრეკლე მეფეო“, ამბობდა ხშირათ ფრიდრიხ დიდი და უგზავნიდა ჩვენს მეფეს ძვირფას საჩუქრებს.

67. მრეკლე გმირის ომები.

მრეკლე მეფემ თავის სიცოცხლეში გადიხადა ასამდე ომი. უმთავრესათ მას უხდებოდა ბრძოლა ლეკებთან. ეს მოუსვენარი ხალხი მეტათ გათამამდა ბოლო ხანებში, გადმოდიოდა თავის მთებიდან და ცარცვავდა ძართლ-ძახეთს. ლეკთა მიბაძვით არ უსვენებდენ ჩვენს ქვეყანას მთის სხვა ხალხებიც, უმთავრესათ ოსნი. მაგრამ მოელო ბოლო მათ თარეშს; მათ რისხვათ განგებამ მოაეღონა ერეკლე გმირი.

ჯერ 14 წლის ძლივს იყო მრეკლე, როცა მან დაამარცხა ძახეთში ლეკთა დიდიჯარი. მას შემდეგ მრეკლეს მრავალჯერ მოუხდა შეტაკება ამ მთის ხალხთან და ყოველთვის გამოდიოდა გამარჯვებული. ხშირათ ხელჩართულ ბრძოლაში პატარა ძახი თავის ხელით კლავდა ლეკთა განთქმულ ბელადებს (ჯარის უფროსთ). მრეკლემ მოსპო აგრეთვე ოსთა თარეშიც. იგი საკმაო რაზმით შევიდა ოსეთში, დაღეწა 40 კოშკ-სიმაგრენი, დაატყვევა მრავალი ოსი და ძლევაშოსილი დაბრუნდა სამშობლოში.

აზატხანის დამარცხება. (1752 წ.) ნადირ-შაჰის სიკვდილს შემდეგ მეტათ აიწიწა სპარსეთის საქმენი. ხანები ეცილებოდენ ერთმანეთს ირანის ტახტს. მათ შო-

რის იყო აზატხანიც. იგი წამოვიდა 40 ათასი მებრძოლით და მოსთხოვა ხარკი ერეკლის ხანს, რომელიც ემორჩილებოდა მრეკლეს. სცნო თუ არა ეს ამბავი მრეკლემ, სწრაფათ შეკრიბა ხუთი ათასი კაცი და გასწია მრევანს. მიუახლოვდა თუ არა მტერს, მრეკლემ განაზრახა თავისი ჯარი, რომ არ ესროლათ თოფი, სანამ თვითონ არ მისცემდა ნიშანს. პატარა რაზმით მრეკლე წარსდგა წინ. მტერმა იცოტავა და შემოებნია ირგვლივ. ამ დროს მტრის სარდალმა მოაგდო ცხენი და ამკათ დაიძახა:— „სად არის მრეკლე ხანიო“! — მე ვარ მრეკლე მეფეო, მიაძახა პატარა ძახმა, დაახალა გულში თოფი და გადმოაგდო ძირს. ამას უცდიდენ ქართველებიც. დასცალეს მათაც თოფები, იშიშვლეს ხმალი და დაერიენ მტერს მშვიერი ლომივით. მტრის ჯარმა ვერ გაუძლო ქართველთა სიმამაცეს და გაიქცა. ქართველებს დარჩათ დავლათ 14 ზარბაზანი და მთელი ბანაკი.

ასპანძის ომი (1770 წ.). რუსებს მოუხდათ ოსმალებთან დიდი ომი. რუსეთის დედოფალმა ეკატერინე დიდმა დახმარება სთხოვა ერეკლეს და გამოგზავნა საქართველოში ოთხი ათასი კაცი ლენერალ ტოტლებენის სარდლობით. მრეკლემაც შეკრიბა საკმაო ჯარი და ერთაბთ გაემართენ ახალციხისკენ, სადაც იყო დაბანაკებული მტრის დიდი ლაშქარი. ბზაში ტოტლებენმა მიიღო ბძანება, დაებრუნებია უკან თავისი ჯარი. პრავეითარმა თხოვნამ არ გასკრა შასზე; იგი დაბრუნდა უკან და მიატოვა მრეკლე სამიათასი კაცით მტრის თვალწინ. შაგრამ მრეკლე გმირი არ შეუშინდა ლეკ-ოსმალთა დიდ ლაშქარს. მან მიმართა თავის მცირე ჯარს მხურვალე სიტყვით:— „ჩემო გულის ძმანო, გულოვანო ქართველნო! ამისთანა საშინელი ომი ჩვენს თავზე პირველი არ არის.

შიომოთ სიკვდილამდი! ზავწყდეთ ბრძოლაში და მტერს ზურგი არ ვაჩვენოთ!“ -- „ზავწყდეთ ერთიანათ, გავწყდეთ! ან სიკვდილი, ან გამარჯვება!“ -- ღაიგრიალა ქართველმა ჯარმა, იძრო ხმალი და შევარდენივით დაერია უთვალავ მტერს. მისელისთანავე მრეკლემ მოკლა ლეკთა სარდალი კოხტა ბელადი. ღაფრთხენ ლეკ-ოსმალნი და გაიქცენ. ისინი შეეცინდენ აყრილ ხიდზე, ჩატყდა ხიდი და გადაცვინდენ მტკვარში. მდინარის ზვირთებმა თფილისთან ჩაატარა ათასობით დამრჩვალნი ლეკნი და ოსმალნი. ამ საარაკო გამარჯვებამ განცვიფრებაში მოიყვანა მთელი მეროპა და მოუპოვა მრეკლეს უძლეველი გმირის სახელი.

68. მრეკლე გმირის შინაური ცხოვრება და მოღვაწეობა.

მრეკლე მეფე დიდებული იყო არა მარტო ბრძოლის ველზე, იგი მეტათ ნიჭიერათ მართავდა სამეფოს შინაურ საქმეებსაც. მრეკლე შეუდგა თავის სამეფოს ევროპიულათ მოწყობას და განახლებას. მისი ბძანებით მცოდნე კაცებმა აღმოაჩინეს ახტალას (ბორჩალოში) ოქრო-ვერცხლის მადანი, საიდანაც ხაზინას ყოველწლობით ქონდა ასი ათასი მანეთი შემოსავალი. მეფემ მოსკრა ფული, ააგო ციხე-სიმაგრენი, უმთავრესად ლეკთა საზღვრებზე და დაარსა თფილისში თოფხანა, სადაც აკეთებდენ თოფებს და ასხამდენ ზარბაზნებს. მრეკლემ დააწესა აგრეთვე „მორიგე ლაშქარი“, რიცხვით ხუთი ათასი კაცი და დაუდგინა მათ ასისტავები და ათასის თავები. ამ ჯარს ჯამაგირი ეძლეოდა ხაზინიდან. მორიგობაში თვით მრეკლე დგებოდა თითო თვეობით და

აყენებდა აგრეთვე თავის შვილებს. ამ თავის მორიგე ჯარის შემწეობით მისმა შვილმა ლევანმა საქართველო გასწმინდა ლექთა თარეშისაგან. ეს ლევანი იყო იშვიათი ვაჟაკი და, ხალხის გადმოცემით, თავის გამირობით მამას აქარბებდა. სამწუხაროთ, ეს საუკეთესო მამულიშვილი აღრე მიიცვალა. ლევანის დაკარგვამ გასტეხა წელში მოხუცი მრეკლე.

ძიღვე უფრო აღრე მრეკლემ მოახდინა სასულიერო პირთა კრება; ამ კრების შემწეობით მან მოსპო ყოველივე უწესო ქცევა. მეფემ დააარსა აგრეთვე სტამბა და აავსო წიგნებით ქართლ-ქახეთი. მაგრამ ყველაზე მეტათ მრეკლე ზრუნავდა ხალხის განათლებაზე. ამ მიზნით მან დააარსა სკოლები და ორი სასულიერო სემინარია თფილისსა და თელავში (ქახეთში). ამგვარი მზრუნველობით საქართველოში წარმოიშვენ შესანიშნავი მწერლები, პოეტები და ფილოსოფოსნი, მაგ. ანტონ პირველი ქათალიკოზი (პოეტი და ფილოსოფოსი), ბესიკი ანუ ბესარიონ გაბაშვილი (პოეტი), ამბროსი ნეკრესელი, სოლომონ ლეონიძე (მსაჯული), პაპუნა ორბელიანი (ისტორიკოსი), ნიკოლოზ დადიანი (ისტორიკოსი) და სხ. თვით მეფე მრეკლეს შეიღიშვილებმა მიიღეს ევროპიული განათლება და შეიქნენ შესანიშნავი მწერლები; ასეთი იყვნენ, მაგ. დავით, იოანე და თეიმურაზ ბატონიშვილები; ეს თეიმურაზი შემდეგ აირჩიეს პეტერბურგში სამეცნიერო აკადემიის წევრათ; იოანე ბატონიშვილმა კი იოანე ხელაიასთან ერთათ შეადგინა შესანიშნავი სამეცნიერო წიგნი „კალმასობა“.

მიუხედავათ ასეთი ზრუნვა-თავდადებისა, მრეკლეს ქართლში ყავდა მრავალი მტერი. იმათ მოახდინეს ორჯერ შეთქმულობა მეფის წინააღმდეგ. ამ შეთქმულობის

სათავეში იდგენ, პირველ შეთქმულობაში. მახტანგ მეექვსის შვილი პაატა, მეორე შეთქმულობაში კი მახტანგისავე შვილიშვილი ალექსანდრე. ორივე შეთქმულობა დროით შეიტყო მრეკლემ, შეიპყრო მოლაღატენი და გადასცა სამჯავროს, რომელმაც სცნო ისინი დამნაშავეთ და მიუსაჯა სიკვდილით დასჯა. ეს განაჩენი მეფემ მოიყვანა სისრულეში.

ზარეშე მტერთა სიმრავლემ, შინაურმა უსიამოვნებამ და მეტადრე საუკეთესო შვილის ლევანის სიკვდილმა გასტეხა მრეკლეს ფოლადის გული. მან დაიწყო ძლიერი მფარველის ძებნა თავის ქვეყნისთვის. ამ მიზნით მეფემ მიმართა მეროპის ხელმწიფეებს, მაგრამ ამაოთ. მაშინ მრეკლემ 1783 წელს შეკრა პირობა (ტრაქტატი) რუსეთის დედოფალთან ეკატერინე დიდთან და ამით საქართველო დაუკავშირა დიდ რუსეთს.

69. კრწანისის ომი და მრეკლე გვირის მიცვალება (1795—1798 წ.).

1790-თე წლებში სპარსეთში მოხდა დიდი არეულობა, რომელიც დამთავრდა 80 წლის ხოჯას აღამამადხანის გამეფებით. აღამამადხანმა 1795 წელს შეკრიბა ასი ათასი მეომარი და მორჩილება მოსთხოვა ამიერ-ქავკასიის ხანებს, მასთან მრეკლე მეფესაც. მრეკლემ უარი შეუთვალა. მრისხანე მამადხანი 70 ათასი რჩეული მხედრით საჩქაროთ წამოვიდა თფილისზე. მრეკლემ შეკრიბა უცებ სამი ათასი კაცი, აფრინა შიკრიკები თავის შვილებთან და იმერეთის მეფე სოლომონ მეორესთან. არც ერთი შვილი არ დაეხმარა მოხუც მამას ამისთანა საშინელ გაქვივრებაში; მხოლოდ იმერე-

თიდან მოუვიდა მაშველი ჯარი ორი ათასი კაცი. ამ მცირე ჯარით მოხუცი მრეკლე გმირულათ დახედა მძვინვარე მტერს კრწანისის ვიწროებში, ოფილისიდან ექვსი ვერსის მანძილზე და ძვირათ დაუსვა შემოსევა. ბრძოლის წინ მეფემ მიმართა ჯარს მხურვალე სიტყვით: —ხედავთ, ძმებო, ვითარის კადნიერებით მოდიან ჩვენზე უსჯულო სპარსნი! საქართველოს დღეს უნდა გადაუწყდეს თავისი ბედ-იღბალი! დღეს გამოჩნდება, ძმებო, ვინ არის ჩვენში უფრო ერთგული და ვის უფრო გვიყვარს ჩვენი მამული! —ჩვენ სულ ერთ დღეს დავიხოცებით, ოღონდ შენ იყავ, მეფე, დღეგრძელი! მტერი რას გვიზამს, როცა ჩვენს მეთაურათ არის მრეკლე გმირი! მისთვის სიცოცხლეს ვილა დაზოგავ! — მიადახა ჯარმა მამაცათ, იშიშვლეს ხმალი და მშიერი ლომივით ეძგერენ მტერს. მოხუცი მრეკლე არწივივით დაქროდა თავის ჯარში, ამხნეებდა და იმავე დროს მუსრავდა მტერს. იმ დღეს გამარჯვება დარჩათ ქართველებს; მხოლოდ ბრძოლაში გაწყდენ საუკეთესო მამულიშვილნი, მაგრამ არც მტერს დააყარეს ხეირი; გასწყვიტეს ცამეტი ათასი სპარსელი. ამ ბრძოლაში გაწყდა გმირულათ სამასი ხევსური, რომლებმაც შეფიცეს მეფეს, რომ ბრძოლიდან ერთიც ცოცხალი არ გამოვალთო.

ამ ბრძოლის შემდეგ მრეკლე მცირე ჯარით გამგერდა ოფილისში. მამადხანი თავის ლაშქრით მოადგაციხეს. მესამე დღეს ღამით ქვეყნის მოღალატეებმა გაუღეს ჩუმათ მტერს ციხის კარები. მრეკლემ ძლივს გაასწრო მთებში 140 კაცით; დანარჩენი გასწყვიტეს სპარსებმა. მხეცმა მამადხანმა ცეცხლსა და მახვილს მისცა ოფილისი, ნამგრეებათ აქცია ეს მშვენიერი ქალაქი. ამით იჯერა მან გული და დაბრუნდა უკან.

ამას შემდეგ დიდხანს არ უცოცხლია მრეკლეს. ის მეტათ დაჯავრიანდა, დასნეულდა წყალმაკით და განისვენა თელავში 11 იანვარს 1798 წელს. შეიქნა საშინელი გლოვის ზარი და ტირილი მთელ საქართველოში. ზმირ მეფეს ცხარეთ დასტიროდა ქართველი ერი; მის დაკარგვას ერთგვარი მღუღარებით მოსთქვამდა მთა და ბარი. — „აღსდევ, გმიქრთ-გმირო, ნუ გძინავს! მტერთა ისმიან ხმანია“... მოსთქვამდენ თუშ-ფშავ-ხევსურნი და ამ მოთქმას ბანს აძლევდა ჭართლ-კახეთის მწარე ქვითინი. მრეკლე მეფის გვამი დიდის დიდებით წაასვენეს მცხეთას და დაკრძალეს სვეტიცხოვლის ტაძარში.

70. საქართველოს უსვლა რუსეთის მფარველობაში. (1801 წ.).

მრეკლე გმირის გადაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი უფროსი ვაჟი გიორგი მეთორმეტე. ეს ბიორგი იყო უმოქმედო და ზარბაცი კაცი. თავის სიცოცხლეს იგი სულ ლოცვა-ვედრებასა და სმა-კვამაში ატარებდა. იმავე დროს ბიორგის სნეული იყო და დიდი ხნის სიცოცხლე არ ქონდა. მრეკლეს ანდერძის ძალით, ბიორგის შემდეგ ტახტზე უნდა ასულიყო მისი უფროსი ვაჟი დავითი კი არა, არამედ ბიორგის ძმა იულონი, მესამე კოლისაგან, ღარეჯან დედოფლისაგან ნაყოლი, რომლის ხელში მრეკლეს ყავდა ბევრი შვილი. მს ანდერძი აწუხებდა ბიორგი მეფეს. ამისთვის მან გაგზავნა რუსეთში ელჩები და სთხოვა იმპერატორ პავლეს მიეღო ივერია რუსეთის მფარველობაში, იმ პირობით კი, რომ ჭართლ-კახეთის მეფეთ დარჩენილიყო ბიორგი მეფე და მისი შთამომავლობა და არ გადასულიყო ტახტი მის ძმა იუ-

ლონზე. რუსეთის იმპერატორმა შეიწყნარა ეს თხოვნა, თანაც საქართველოში გამოგზავნა ლენერალი ლაზარევი ერთი პოლკით და მინისტრათ მეფის კარზე კოვალენსკი.

ამ ამბავმა დიდი განხეთქილება დაბადა ბიორგის ძმებს შორის. ისინი აეშალენ მეფეს. ზოგი გაიქცა სამოქმედოთ. იმერეთს, ზოგი ოსმალეთს და ზოგიც სპარსეთს. შეიქნა შინაობაში ერთი შფოთი და არეულობა. ბიორგი მეფემ ხელმეორეთ გაგზავნა ელჩები რუსეთს და ითხოვა რუსეთის მფარველობაში შესვლა შემდეგი პირობით: მეფემ უნდა დარჩენილიყო ოფითონ გაორგი, ტახტის შემკვიდრეთ კი მასა უფროსი ვაჟი დავითი, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტი უნდა ყოფილიყო მუდამ უამს ხელ-უხლებელი და რუსიას მთავრობა არ უნდა ჩარეოდა სამეფოს შინაურ საქმეებში, საქართველოს ეკლესია, შკოლა და სასამართლო უნდა დარჩენილიყო იმ წესით, როგორც იყო ძველათ. მხოლოდ ახლად მოჭრილ ფულზე უნდა ყოფილიყო ერთი მხრით რუსიას იმპერატორის სახელი, მეორე მხრით კი საქართველოს დერბი. მასთან საქართველოში უნდა შემოსულიყო რუსის ჯარი, ქართველ მაღიციონებს კი უნდა ემსახურათ თავის ეროვნულ სამოსელათ და სხ.

ეგელა ეს მუსლები მიიღო და დაამტკიცა იმპერატორმა ვაჟლემ 19 ნოემბერს 1800 წელს. ეს პირობა დაამტკიცა იმპერატორმა ალექსანდრე პარველმა თავის მანიფესტით 12 სექტემბერს 1801 წელს. ამრიგათ რუსეთი შეიქნა უმაღლესი მფარველი ქართლ-კახეთის სამეფოსა.

რუსეთთან შეკავშირებას ბევრი მოწინააღმდეგე ყავდა საქართველოში, მათ შორის სახელოვანი მამულიშვილი და ფრიად განათლებული პირი სოლომონ ლეონი-

ძე, მრეკლე მეფის მსაჯული. რუსეთში წასულმა ელჩებმა ველარ ჩამოუსწრეს ბიორგი მეფეს. ის გადაიკვალა 22 დეკემბერს 1800 წელს.

ჩამდენიმე წლის შემდეგ, ამავე პირობით შეუკავშირდნენ რუსეთს ღასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებიც, ე. ი. იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, ზურია-სამეგრელოს და სვანეთ-აფხაზეთის მთავრები.

71. დედოფალთა და ბატონიშვილთა გადასახლება რუსეთში.

ბიორგი მეფის სიკვდილს შემდეგ მისი უფროსი ვაჟი დავითი შეუღდა სამეფოს მართვა-გამგეობას, მაგრამ ღენერალმა ლაზარევმა, უმაღლესი ბრძანების მიხედვით, არ მიუშვა იგი სამეფოს საქმეებზე. რუსეთის მთავრობამ საქართველოს მართველათ დანიშნა ღენერალი კნორინგი და დააწესა დროებითი მართველობა. მართი წლის შემდეგ რუსის მთავრობამ საქართველოს მართველათ დანიშნა მეტათ ნიკიერი ღენერალი პავლე ციციანოვი. ციციანოვი გაეცნო საქართველოს საქმეებს და შოახსენა იმპერატორს, რომ ქვეყნის დასამშვიდებლათ საჭიროა საქართველოს მეფის გვარეულობის რუსეთში გადასახლებაო. მიიღო თუ არა ამის ნებართვა, მაშინვე სთხოვა დედოფლებსა და ბატონიშვილებს წასულიყვნენ რუსეთს. ზოგი მათგანი დაემორჩილა ციციანოვის სურვილს, ზოგი არა. ზადასახლების დიდი წინააღმდეგნი იყვნენ მრეკლე გმირის მეუღლე დარეჯან დედოფალი და გიორგი მეფის ქვრივი მარიამ დედოფალი, აგრეთვე ბატონიშვილები ერეკლეს ძენი და იულონის ვაჟი ლევანი. დიდი მაცადინობის შემდეგ

ყველანი გადაასახლეს რუსეთს, გარდა მრეკლეს ძის ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იულონის ძის ლევანისა.

ეს ორი რაინდი, მეფის ძენი, ლევანი და ალექსანდრე დიდ წინააღმდეგობას უწევდენ რუსის მთავრობის დამყარებას საქართველოში. ისინი აქეზებდენ სპარსებსა და ოსმალებს რუსების წინააღმდეგ და აჯანყებდენ ლეკებს და ოსებს. აგრეთვე მათი მეოხებით მოხდა კახეთის აჯანყება 1811 წელს, რასაც მოყვა დიდი სისხლისღვრა. ბოლოს ლევანი მოკლეს გოგის ციხის ხეობაში 1811 წელს, ალექსანდრე კი მიიცივალა ქ. თეირანში (სპარსეთში) 1844 წელს.

მარიამ დედოფალი. 18 აპრილს 1803 წელს ციციანოვმა უბძანა ლენერალ ლაზარევს ბიორგი მეფის ქვრივის მარიამ დედოფლის შეპყრობა და რუსეთში გადასახლება, 19 აპრილს დილით ადრე ლაზარევმა შემოარტყა ჯარი დედოფლის სასახლეს, თვითონ კი რამდენიმე აფიცრით შევიდა დედოფლის საწოლ ოთახში. დედოფალმა მრისხანეთ მოახსენა ლაზარევს, საქართველოდან არსად წავალო. ლაზარევი გავიდა გარეთ, მოახდინა განკარგულება, შემობრუნდა ისევ და მივიდა დედოფალთან ტახტიდან ძალით ჩამოსაყვანათ. მმ დროს იელვა ხანჯალმა დედოფლის ხელში და ტარამდი ჩაესო გულში რუსის* დენერალს. ლაზარევი იქვე დაეცა მკვდარი. დედოფალი წაიყვანეს რუსეთს და დაამწყვდიეს ბელგოროდის მონასტერში, სადაც იგი აღესრულა. მისი გვამი მოასვენეს საქართველოში და დიდის დიდებით დაასაფლავეს მცხეთის ტაძარში 30 მარტს 1851 წელს.

72. რუსის მართვა-გამგეობის დამყარება საქართველოში.

დედოფალ-ბატონიშვილთა გადასახლებისა და აჯანყებათა დაწყნარების შემდეგ რუსის მთავრობა შეუდგა თავის მართვა-გამგეობის დამყარებას საქართველოში. მოსპეს ჩვენში მეფობა და მთავრობანი, ნაცვლათ ამისა დაადგინეს რუსის მთავარმართებელი. მოსპეს აგრეთვე თანდათან ქართული მართვა-გამგეობა, ეკლესიის დამოუკიდებლობა, ქართული შკოლები, ქართული სასამართლოები და მათ ნაცვლათ ყველგან გაბატონდა რუსული მართვა-გამგეობა, რუსული ენა, რუსული შკოლა და სასამართლო. საქართველოს ეკლესია დაუმორჩილეს უწმინდეს სინოდს და მის წარმომადგენლათ, ნაცვლათ ქათალიკოზისა, დანიშნეს რუსის ეგზარხოსი.

ამავე ხანებში რუსებს მოუხდათ დიდი და ხანგძლივი ომები სპარს-ოსმალებთან და მეტადრე მთის ხალხებთან, ლეკებთან და ჩეჩნებთან. ამ ომებში მხურვალე მონაწილეობას იღებდენ ქართველები, უმტკიცებდენ რუსის მთავრობას თავის ეროგულობას, წინ მიუძღოდენ ყველგან რუსის ჯარებს და თავის სისხლით რწყავდენ ველსა და მთებს. ამრიგათ, ქართველთა მეოხებით, რუსის მთავრობამ ბრწყინვალეთ გაიმარჯვა ყველგან, დაიპყრო მთიელები, წაართვა სპარს-ოსმალებს მრავალნი ადგილი და გაბატონდა სრულიად ამიერ კავკასიაში.
